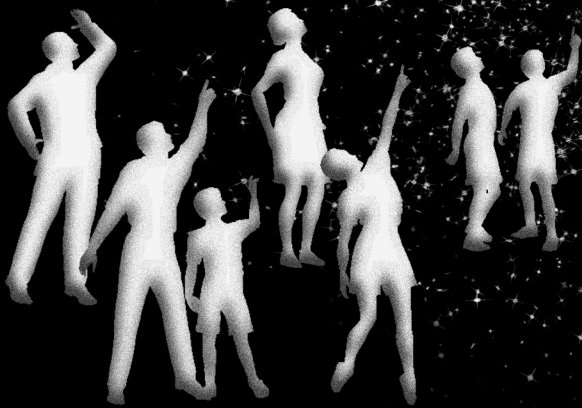

WEDNESDAY

WYK

NEWS

the 1990s, the number of people in the UK who are employed in the public sector has increased from 10.5 million to 12.5 million (12.5% of the population). The number of people in the public sector who are employed in the health sector has increased from 2.5 million to 3.5 million (3.5% of the population).

There are a number of reasons why the public sector has grown so rapidly. One of the main reasons is the increasing demand for public services. As the population ages, there is a growing need for health care, social care, and education. In addition, the government has increased its spending on public services over the last few decades.

Another reason for the growth of the public sector is the increasing number of people who are employed in the public sector. This is due to a number of factors, including the increasing number of people who are employed in the health sector, the increasing number of people who are employed in social care, and the increasing number of people who are employed in education.

The growth of the public sector has had a number of implications for the economy. One of the main implications is the increasing demand for public services, which has led to a growing need for public investment. This has led to a number of public infrastructure projects, including the construction of new hospitals, schools, and roads.

Another implication of the growth of the public sector is the increasing number of people who are employed in the public sector. This has led to a number of public sector jobs, including those in the health sector, social care, and education. This has led to a number of public sector employees who are employed in the public sector.

The growth of the public sector has also had a number of implications for the government's budget. One of the main implications is the increasing demand for public services, which has led to a growing need for public investment. This has led to a number of public infrastructure projects, including the construction of new hospitals, schools, and roads.

Another implication of the growth of the public sector is the increasing number of people who are employed in the public sector. This has led to a number of public sector jobs, including those in the health sector, social care, and education. This has led to a number of public sector employees who are employed in the public sector.

The growth of the public sector has also had a number of implications for the government's budget. One of the main implications is the increasing demand for public services, which has led to a growing need for public investment. This has led to a number of public infrastructure projects, including the construction of new hospitals, schools, and roads.

MEDIA XXI WIEKU

the 1990s, the number of people in the UK who are aged 65 and over has increased from 10.5 million to 13.5 million (13.5% of the population).

There are a number of reasons for this increase. The most important is that the life expectancy of people in the UK has increased. In 1990, the average life expectancy of a male was 74 years and of a female 78 years. In 2000, the average life expectancy of a male was 76 years and of a female 80 years.

Another reason for the increase is that the number of people who are aged 65 and over has increased in all countries of the world. This is because the life expectancy of people in all countries has increased.

The increase in the number of people aged 65 and over has led to a number of changes in the way that society is organised. One of the most important changes is that the number of people who are in the workforce has decreased.

This is because the number of people who are aged 65 and over has increased, and the number of people who are aged 15 and under has decreased. This has led to a decrease in the number of people who are in the workforce.

The decrease in the number of people in the workforce has led to a number of changes in the way that the economy is organised. One of the most important changes is that the number of people who are in the service sector has increased.

This is because the number of people who are aged 65 and over has increased, and the number of people who are aged 15 and under has decreased. This has led to an increase in the number of people who are in the service sector.

The increase in the number of people in the service sector has led to a number of changes in the way that the economy is organised. One of the most important changes is that the number of people who are in the manufacturing sector has decreased.

This is because the number of people who are aged 65 and over has increased, and the number of people who are aged 15 and under has decreased. This has led to a decrease in the number of people who are in the manufacturing sector.

The decrease in the number of people in the manufacturing sector has led to a number of changes in the way that the economy is organised. One of the most important changes is that the number of people who are in the construction sector has decreased.

This is because the number of people who are aged 65 and over has increased, and the number of people who are aged 15 and under has decreased. This has led to a decrease in the number of people who are in the construction sector.

The decrease in the number of people in the construction sector has led to a number of changes in the way that the economy is organised. One of the most important changes is that the number of people who are in the agriculture sector has decreased.

This is because the number of people who are aged 65 and over has increased, and the number of people who are aged 15 and under has decreased. This has led to a decrease in the number of people who are in the agriculture sector.

The decrease in the number of people in the agriculture sector has led to a number of changes in the way that the economy is organised. One of the most important changes is that the number of people who are in the health sector has increased.

This is because the number of people who are aged 65 and over has increased, and the number of people who are aged 15 and under has decreased. This has led to an increase in the number of people who are in the health sector.

The increase in the number of people in the health sector has led to a number of changes in the way that the economy is organised. One of the most important changes is that the number of people who are in the education sector has increased.

This is because the number of people who are aged 65 and over has increased, and the number of people who are aged 15 and under has decreased. This has led to an increase in the number of people who are in the education sector.

MEDIA XXI WIEKU

STUDIA INTERDYSCYPLINARNE

pod redakcją Anny Momot i Aleksandry Drabiny

Stowarzyszenie Młodych Twórców „Kontrast”

Wrocław 2016

recenzja naukowa	dr hab. Rafał Kochanowicz, dr Szymon Makuch
redakcja naukowa	Anna Momot, Aleksandra Drabina
adiustacja	Anna Momot
korekta	Katarzyna Brzezowska
składanie i łamanie	Patrycja Wojkowska
projekt okładki	Patrycja Wojkowska

ISBN 978-83-937755-3-8

Stowarzyszenie Młodych Twórców „Kontrast”

ul. Traugutta 147 lok. 14

50-149 Wrocław

kontrast.wroclaw@gmail.com

9	OD REDAKCJI
11	MARCIN ADAMCZYK Media we współczesnym państwie totalitarnym na przykładzie Chińskiej Republiki Ludowej
29	KAMIL BARANIUK Nowe media jako narzędzia we współczesnej wojnie informacyjnej
39	EWA WIECHA-KARTOWSKA SEO-copywriting – dziennikarstwo XXI wieku?
56	PATRYCJA BŁASZKÓW Blog w świetle prawa autorskiego
70	ALDONA KOBUS Vlogowe adaptacje. Doświadczenie czytelnicze w kulturze cyfrowej
86	ALEKSANDRA DRABINA Fani w Internecie – w stronę nowych trendów uczestnictwa w mediach i kulturze
96	JOANNA WALICZEK, PRZEMYSŁAW OSTASZ Wykorzystanie e-learningu w procesie edukacji dzieci i młodzieży
110	EWA KAPTUR Logoped(i)a online, czyli o internetowym rynku usług logopedycznych
123	JUSTYNA KIJANKA Obsceniczna płciowość w twórczości fotograficznej Jana Saudka
144	ROKSANA RAŁ-NIEMECZEK Anatomiczny spektakl w dawnej poezji erotycznej

OD REDAKCJI

Kształtowanie się mediów u progu XXI wieku to proces, który niewątpliwie ma swoje korzenie w przemianach obejmujących wiele dziedzin życia społecznego. Współczesne refleksje naukowe na ten temat snuje m.in. medioznawstwo, socjologia, psychologia, a także filologia, kulturoznawstwo oraz prawoznawstwo czy politologia. Badania i analizy mediów są prowadzone w wielu dyscyplinach i dziedzinach, tworząc interdyscyplinarną przestrzeń naukowej debaty. Tak też było podczas dwóch konferencji zorganizowanych przez Stowarzyszenie Młodych Twórców „Kontrast” w latach 2015–2016: „Somatyczne doświadczenie XX wieku” oraz „Media XXI wieku”. Tematy najczęściej podejmowane przez uczestników dotyczyły problematyki formowania się dyskursu medialnego na przełomie wieków. Omawiane w trakcie spotkań szeroko pojęte somatyczne doświadczenia społeczne oraz zjawiska związane bezpośrednio z mediami okazały się mieć podobne źródła i wyznaczniki. Rezultatem obrad jest niniejsza monografia, która powstała ze zbioru artykułów prelegentów obu konferencji.

Tematyka, jaka pojawia się w publikowanych artykułach, porusza zarówno kwestię związków środków masowego przekazu z polityką, charakterystyki współczesnego dziennikarstwa, kluczowej roli Internetu w rozwoju nowoczesnych mediów, jak i relacji między odbiorcami i twórcami medialnymi oraz odbiorcami i twórcami sztuk wizualnych czy poezji. Problematyka medialna, rozumiana szeroko i szeroko ujmowana przez autorów, budzi żywe zainteresowanie badawcze oraz analityczne, a także wyznacza kierunki prowadzenia rozważań, stawiając wyzwania przed tymi, którzy chcą je podjąć. Okazuje się, że media nie tylko towarzyszą współczesnemu społeczeństwu w każdej dziedzinie codziennej egzystencji, lecz także przenikają ją i są nierozzerwalnie związane z różnymi wymiarami organizacji życia społecznego, takimi jak kultura, prawo, państwo, edukacja, a nawet seksualność i płeć. Okres globalnego wzrostu roli mediów i największych przełomów w ich funkcjonowaniu przypadający na koniec XX i początek XXI wieku stworzył podwaliny pod rozwój współczesnych trendów. Podejmując próby ich bilansu, autorzy artykułów otwierają kwestie problemowe i częściej stawiają pytania niż diagnozy.

Prezentowana Państwu monografia stanowi eksplorację i opis kluczowych procesów, jakie dynamicznie wpływają na kształt mediów, z którymi mamy do czynienia w dzisiejszym świecie. Wierzymy, że zbiór tekstów o tak przekrojowej tematyce będzie jednocześnie inspiracją dla badaczy mediów, społeczeństwa i kultury oraz barometrem przemian i problemów dotyczących mediów początku XXI wieku.

Anna Momot
Aleksandra Drabina

Wrocław, wrzesień 2016

MEDIA WE WSPÓŁCZESNYM PAŃSTWIE TOTALITARNYM NA PRZYKŁADZIE CHIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ

.....

Chiny mają prawo, lecz nie są państwem prawa; mają konstytucję, ale nie mają konstytucyjnego rządu. Elita sprawująca władzę utrzymuje się przy niej w sposób autorytarny.

LIU XIAOBO¹

Od kilku lat Chiny stawiają coraz odważniejsze kroki na arenie międzynarodowej. Na początku XXI w. zaangażowały się gospodarczo w Afryce² i Europie³ następnie po 2010 r. na szerszą skalę w Ameryce Południowej⁴, a od kiedy stery władzy w 2013 r. przejął Xi Jinping, stało się głośno o projekcie mającym połączyć Europę z Azją trwałymi więzami ekonomicznymi i politycznymi, czyli o Nowym Jedwabnym Szlaku⁵. Wielu komentatorów zadaje pytanie: co z pozycją Chin na światowej scenie politycznej? Państwo Środka, uzyskawszy znaczący potencjał gospodarczy, w coraz większym stopniu skupia się na rozwoju potencjału militarnego i pogłębianiu relacji

---

¹ Chiński noblista i dysydent. Za powyższe słowa został w 2009 r. skazany na 11 lat więzienia i dwuletni okres pozbawienia praw publicznych.

² Zob. m.in. E. Firmanty, *Afryka we współczesnej polityce Chińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2013, *passim*; D. Kopiński, *Ekspansja gospodarcza Chin w Afryce – szansa na rozwój czy początek neokolonizacji?*, [w:] *Afryka na progu XXI wieku Polityka. Kwestie społeczne i gospodarcze*, red. D. Kopiński, A. Żukowski, Warszawa 2009, s. 221-233; C. Alden, D. Large, R. Soares de Oliveira, *China returns to Africa: A rising power and a continent embrace*, New York 2008, *passim*; M. Serge, M. Beuret, P. Woods, *China safari: on the trail of Beijing's expansion in Africa*, New York 2009, *passim*.

³ Zob. m.in. T. Kamiński, *Problemy gospodarcze w relacjach Unii Europejskiej z Chinami*, [w:] *Powrót smoka. Marsz ku pozycji globalnego mocarstwa*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2012, s. 32-68; T. Kamiński, *Sypiając ze smokiem. Polityka Unii Europejskiej wobec Chin*, Łódź 2015, *passim*; K. Żoźdź-Kuźnia, J. Wiśniewski, *Dynamika wzajemnych relacji między Unią Europejską a Chińską Republiką Ludową na początku XXI wieku*, „Przegląd Politologiczny” 2012, nr 2, s. 65-84.

⁴ Zob. m. in. A. Oberda-Monkiewicz, *Ekspansja energetyczna Chin w Ameryce Łacińskiej – implikacje dla regionu*, „Stosunki Międzynarodowe” 2011, nr 43, s. 181-198; J. Dudziński, J. Narętkiewicz, *Chiny a deindustrializacja krajów rozwijających się (na przykładzie Ameryki Łacińskiej)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2014, nr 37, t. 1: *Gospodarka regionalna i międzynarodowa*, s. 137-151.

⁵ Zob. m.in. M. Piekut, *Nowy Jedwabny Szlak – Implikacje dla Polski*, <http://peoplessquare.pl/2015/11/03/111> [dostęp: 31.08.2016]; L. Blanco Pitlo III, *China's, One Belt, One Road' To Where?*, <http://thediplomat.com/2015/02/chinas-one-belt-one-road-to-where> [dostęp: 31.08.2016]; M. D. Swaine, *Chinese Views and Commentary on the "One Belt, One Road"*, „China Leadership Monitor” 2015, issue 47, <http://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm47ms.pdf> [dostęp: 31.08.2016].

politycznych z innymi państwami. Jednakże wśród chińskich decydentów wciąż żywe są obawy co do reakcji reszty świata na rosnącą pozycję kraju. Stąd potrzeba znalezienia sposobu na przygotowanie otoczenia międzynarodowego na nowe, silne i asertywne Chiny. Zdaniem autora niniejszego artykułu są one wciąż państwem totalitarnym (choć niezaprzeczalnie ewoluują w kierunku autorytaryzmu, wraz z postępującą w wielu obszarach liberalizacją restrykcyjnego prawodawstwa), które z definicji dąży do objęcia kontrolą wszelkich sfer życia społecznego i gospodarczego. Jednym z elementów tej kontroli jest pełne podporządkowanie mediów. Samo w sobie nie jest niczym nowym – ZSRR czy III Rzesza również nie pozwalały sobie na istnienie mediów innych niż te podporządkowane władzy. Jednakże Chiny wykorzystują ogromny sektor medialny nie tylko jako narzędzie propagandy, lecz także dyplomacji. W niniejszym artykule zostanie podjęta próba przedstawienia chińskiego systemu medialnego oraz metod, przy użyciu których Pekin kontroluje zarówno prasę, radio i telewizję, jak i największą rzeszę internautów na świecie – kilkaset milionów własnych obywateli. To właśnie dzięki mediom skierowanym do zagranicznych odbiorców Chiny „oswajają” społeczeństwa oraz weryfikują reakcje decydentów. Jeżeli jakies plany Komunistycznej Partii Chin (dalej: KPCh) mogą – zdaniem jej członków – okazać się zbyt daleko idące z punktu widzenia tolerancji Zachodu na rosnącą rolę Chin, to, wykorzystując media ukazujące się za granicą, można takie obawy zweryfikować. Z działaniem tego mechanizmu Czytelnik zapozna się w ostatniej części pracy.

CHINY – PAŃSTWO TOTALITARNE?

Czy Chińska Republika Ludowa (dalej: ChRL) jest państwem totalitarnym? *Mała encyklopedia PWN A-Z* określa totalitaryzm jako:

system rządów dążący do całkowitego podporządkowania społeczeństwa państwu za pomocą monopolu informacyjnego i propagandy, oficjalnej ideologii państw. obowiązującej obywateli, terroru tajnych służb, masowych monopartii⁶.

Wyszczególnia ona pięć cech państwa o ustroju totalitarnym, tj.: rozbudowany aparat przymusu, istnienie jedynej akceptowanej przez rząd ideologii, wykorzystanie propagandy i brak innych niż oficjalne źródeł informacji oraz rządy jednej oficjalnej partii politycznej. Ponadto każdy totalitaryzm dąży do całkowitej kontroli nad społeczeństwem we wszystkich aspektach życia. Szereg wolności osobistych

⁶ TOTALITARYZM, [w:] *Mała encyklopedia PWN A-Z*, wyd. 3 zaktual., popr. i uzupeł., red. R. Burek, Warszawa 2000, s. 830.

i praw zostaje ograniczonych lub zniesionych. Oficjalna ideologia jest wprowadzana w życie za pośrednictwem mediów, systemu edukacji oraz aparatu represji. Powszechnie stosowana jest przemoc różnego rodzaju wymierzona w jednostki nieprzystające do założonego przez władzę modelu społeczeństwa. Obywatele zostają pozbawieni kontroli nad władzą, zostaje zlikwidowana rywalizacja wyborcza. Istnieje jedna partia władzy i ewentualnie tzw. stronnictwa sojusznice.

Antoine Brunet i Jean-Paul Guichard, autorzy głośnej książki *Chiny – światowym hegemonem?*, jako cechy ustroju totalitarnego wymieniają⁷:

1. Brak instytucji wyborów na jakimkolwiek szczeblu (samorządowym, państwowym czy nawet branżowym).
2. Brak organizacji konkurencyjnych i nie podlegających rządzącej partii (zarówno innych partii politycznych, jak i stowarzyszeń czy związków religijnych).
3. Podporządkowanie władzy sądowniczej władzy wykonawczej.
4. System represji i terroru wymierzony w obywateli, stosowany przez policję i wojsko.
5. Państwowy monopol informacyjny.
6. Kontrola władzy nad środkami komunikacji międzyludzkiej.
7. Dążenie do wyeliminowania wszelkich przejawów demokracji.
8. Zapewnienie sobie przez władzę trwałe i dominujące pozycji w kraju.

Jak można zauważyć obie definicje kładą nacisk na podobne aspekty, czyli terror, dominację jednej partii władzy czy monopol informacyjny władzy. Brunet i Guichard stoją na stanowisku, iż Chiny były państwem totalitarnym nie tylko za czasów Mao Zedonga, lecz są nim również obecnie. Wskazują, iż od momentu powstania ChRL 1 października 1949 r. i objęcia władzy przez Komunistyczną Partię Chin w kraju nie odbyły się żadne wybory⁸. To, o czym piszą autorzy, nie jest do końca prawdą, gdyż chińska władza stara się zachować pozory przed społeczeństwem i opinią międzynarodową, dlatego wybory do parlamentu odbywają się regularnie, choć kandydaci są z góry wskazywani przez partię komunistyczną. Ponadto KPCh nie jest jedyną legalną partią w Chinach, podobnie jak w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej funkcjonują tam stronnictwa sojusznice pod wspólną nazwą Chińskie Partie Demokratyczne. Jednak należy się zgodzić z autorami, iż chińska partia komunistyczna, jak wszystkie jej odpowiedniczki na świecie, nie toleruje konkurencji dla wprowadzonego przez siebie reżimu. Założenie niezależnego stowarzyszenia w Chinach jest praktycznie niemożliwe⁹, ponadto powszechnie znane są szeroko zakrojone prześladowania katolików, muzułmanów w Sinkiangu czy milionów

⁷ A. Brunet, J. P. Guichard, *Chiny światowym hegemonem?*, przeł. A. Bilik, Warszawa 2011, s. 42.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, s. 43.

członków sekty Falung Gong. Pekin posunął się nawet do stworzenia, odrzucającego zwierzchność papieża, własnego katolickiego Kościoła pod nazwą Patriotyczne Stowarzyszenie Katolików Chińskich¹⁰.

Represje w ChRL to z jednej strony głośny system *Laogai*, czyli obozów „naprawy przez pracę”¹¹, gdzie ok. siedem milionów więźniów w całym Chinach jest zmuszanych do pracy praktycznie bez dnia wolnego i bez wynagrodzenia. Ponadto często są oni poddawani torturom i nieludzkiemu traktowaniu. Oficjalnie pod koniec 2013 r. Stały Komitet Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych rozwiązał dotychczasowy system obozów pracy, a wszystkim odbywającym kary zostały one anulowane¹². Jednak, jak podaje opublikowany w 2015 r. raport Amnesty International na temat tortur w Chinach, obozy w większości nie zostały zlikwidowane, lecz zmieniono ich nazwy lub oficjalne przeznaczenie bądź utajniono ich lokalizację¹³. Ponadto należy pamiętać, że Chiny to kraj, w którym według szacunków Amnesty International wykonuje się rocznie kilka tysięcy wyroków śmierci, czyli kilkakrotnie więcej niż we wszystkich pozostałych państwach łącznie. Oficjalne dane na temat liczby wykonywanych w ChRL egzekucji są tajemnicą państwową¹⁴. Oczywiście jest, iż tak rozbudowany system represji nie mógłby funkcjonować bez absolutnego podporządkowania systemu sądowego woli KPCh¹⁵.

Inne formy represji stosowane przez chiński rząd to przymusowa paszportyzacja, czyli system *hukou*, restrykcyjna polityka kontroli urodzeń, znana do tej pory jako polityka „jednego dziecka”, oraz dyskryminacja mniejszości narodowych na rdzennych dla nich terytoriach. Paszportyzacja miała zapobiegać nadmiernemu odpływowi ludności ze wsi do miast i drastycznemu spadkowi produkcji żywności, której w Chinach brakuje (w 2014 r. według Światowej Organizacji Handlu ChRL była drugim importem żywności na świecie¹⁶). Stworzyła jednak ogromną masę ponad 100 milionów nielegalnych imigrantów wewnętrznych, tzw. *Minyong*, których

¹⁰ M. Michałek, *Zrzucane krzyże, zamykane kościoły. Tak źle nie było od czasów Mao*, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/katolicy-w-chinach-represje-komunistycznej-wladzy-najwieksze-od-lat-zmienia-to-sekretne-rozmowy-watykanu-z-pekinem,504949.html> [dostęp: 07.04.2016].

¹¹ K. A. Szubart, *Laogai – chiński system obozów pracy przymusowej*, <http://www.prawaczlowieka.edu.pl/index.php?dok=ae5ffa6599c837509139132ef41c7856f33a50f7-d3> [dostęp: 08.04.2016].

¹² *Chiny porzucają system obozów „reedukacji przez pracę”*, oprac. M. Janowski, <http://www.polska-azja.pl/2013/12/29/chiny-porzucaja-system-obozow-reedukacji-przez-prace> [dostęp: 08.04.2016].

¹³ *CHINA List of issues: submission to the UN Committee against Torture*, <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwiU7byK-ZXMAhWIGCwKH5mUALIQFggbMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.amnesty.org%2Fdownload%2FDocuments%2FASA1700052015ENGLISH.pdf&usg=AFQjCNHOhBqlryMrjLVomKJVpxLhKNqJFQ&sig2=XweQcVzpHfmvOzXYqxsBdQ&bvm=bv.119745492,d.bGs&cad=rja> [dostęp: 08.04.2015].

¹⁴ Amnesty International, *Kara śmierci i egzekucje w 2014 roku*, s. 18, https://amnesty.org.pl/fileadmin/user_upload/Kampanie/Kara_%C5%9Bmierci_2014.pdf [dostęp: 08.04.2015].

¹⁵ A. Brunet, J. P. Guichard, *op. cit.*, s. 44.

¹⁶ JK, *Ranking największych importerów rolno-spożywczych*, <http://www.farmer.pl/biznes/ranking-najwiekszych-importerow-rolno-spozywczych,61823.html> [dostęp: 08.04.2016].

prawa są znacząco ograniczone. Stanowią oni tanią siłę roboczą, oderwaną od rodziny i podatną na wyzysk ze strony urzędników i pracodawców¹⁷. Należy jednak podkreślić, iż Pekin ogłosił stopniowe odejście od systemu paszportyzacji poprzez zrównanie praw mieszkańców miast i wsi¹⁸.

Rozluźnieniu podlega również polityka „jednego dziecka”, która w międzyczasie doprowadziła do prawdziwej katastrofy demograficznej w Chinach. Prawo do legalnego posiadania jednego potomka (na wsiach dwóch) doprowadziło do sytuacji, w której w 2014 r. różnica między liczbą dorosłych mężczyzn i kobiet wynosiła ok. 40 milionów, a ponadto na 100 urodzonych noworodków płci żeńskiej przypadało blisko 116 chłopców¹⁹. Problem owej dysproporcji w głównej mierze wynika stąd, że tradycyjnie większość rodzin za wszelką cenę chce mieć syna, który nie tylko będzie pracował w gospodarstwie, lecz także będzie łożył na utrzymanie rodziców, gdy ci się zestarzeją (w Chinach system zabezpieczenia emerytalnego dopiero raczkuje). Ponadto nie ma potrzeby wyposażać go w posag, gdy postanowi zawrzeć związek małżeński. Stąd wiele dziewczynek bywało w ChRL abortowanych, zabijanych tuż po narodzeniu lub po prostu porzucanych. Skutki chińskiej polityki demograficznej stały się na tyle poważne, iż pod koniec 2015 r. na posiedzeniu plenum Komitetu Centralnego podjęto decyzję o podniesieniu limitu dozwolonej liczby potomków na wsiach i w miastach o jedno dziecko²⁰.

Polityka „jednego dziecka” nie dotyczy stanowiących blisko 8,5% chińskiego społeczeństwa mniejszości narodowych²¹. Chińska władza zrećnie unika zarzutów o dyskryminację mniejszości, a jednak – pomimo braku formalnych obostrzeń – nie ustaje w wysiłkach prowadzących do ograniczenia wśród nich dzietności. Amnesty International w raporcie z 1999 r. podaje, iż ujgurskie kobiety w Sinkiangu są masowo przymuszane do aborcji czy nawet sterylizowane. Ponadto Ujgurzy padają ofiarą dyskryminacji ekonomicznej (zdecydowana większość stanowisk jest obsadzana przez napływowych Chińczyków Han) i religijnej (meczety i szkoły muzułmańskie są zamykane lub burzone, a duchowni prześladowani; zakazane jest świętowanie ramadanu). Pekin usilnie dąży do sytuacji, w której Ujgurzy będą mniejszością we własnej autonomicznej prowincji, w tym celu masowo osiedla wspomnianych Chińczyków Han. Podobna sytuacja ma miejsce w Tybecie.

¹⁷ A. Brunet, J. P. Guichard, *op. cit.*, s. 47.

¹⁸ A. Kaliński, *Chiny: obywatel ze wsi obywatelem I kategorii*, <http://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/chiny-obywatel-ze-wsi-obywatelem-i-kategorii> [dostęp: 08.04.2016].

¹⁹ *Chiny: Liczba ludności przekroczyła 1370 milionów*, <http://chiny24.com/news/chiny-liczba-ludnosci-przekroczyła-1370-milionow> [dostęp: 08.04.2016].

²⁰ ŁP/PAP, *Chiny kończą z polityką jednego dziecka*, <http://swiat.newsweek.pl/polityka-jednego-dziecka-w-chinach-zakonczone-artykuly,373096,1.html> [dostęp: 08.04.2015].

²¹ A. Mazurkiewicz, *Chiny. Pierwsze wyniki szóstego spisu powszechnego*, http://www.wiadomosci24.pl/artukul/chiny_pierwsze_wyniki_szostego_spisu_powszechnego_193245-2--1-d.html [dostęp: 08.04.2015].

Zdaniem cytowanych Bruneta i Guicharda Chińska Republika Ludowa w XXI w. wciąż jest państwem totalitarnym, które stara się kontrolować każdy element życia społecznego i gospodarczego. Warto jednak pamiętać, iż w kwestii kwalifikacji ustroju panującego w Chinach nie ma wśród badaczy jednomyślności. Marcin Jacoby choć pisze o tym, iż KPCh „to grupa trzymająca sto dziesięć procent władzy”²², to jednocześnie konsekwentnie określa Chiny mianem kraju autorytarnego²³. Autor niniejszego opracowania zajmuje wypośrodkowane stanowisko, choć skłania się raczej do stwierdzenia, iż Państwo Środka wciąż jest krajem o ustroju totalitarnym. Należy pamiętać, iż w ostatnich kilku latach Chiny wprowadzają zmiany w wielu najbardziej kontrowersyjnych obszarach, jak system obozów pracy czy przymusowa paszportyzacja obywateli. Chinom coraz bliżej do autorytaryzmu, lecz na pewno wciąż daleko do demokracji. Wśród wyznaczników totalitaryzmu znajduje się również dążenie państwa do objęcia władzy nad komunikacją i mediami. Bezspornie kontrola komunikacji międzyludzkiej, pod pretekstem zapewnienia większego bezpieczeństwa obywatelom, staje się zjawiskiem powszechnym nawet w państwach szczycących długoletnią historią rządów demokracji, jak USA czy kraje Unii Europejskiej, lecz Chiny komunistyczne posunęły się do pełnego i oficjalnego cenzurowania komunikacji i treści zamieszczanych w Internecie.

INTERNET W CHINACH

Internet w Chińskiej Republice Ludowej staje się dominującym kanałem medialnym – rzesza chińskich internautów liczy kilkaset milionów i stale się powiększa. Nie przeszkadza to jednak władzy w Pekinie traktować sieci w sposób zbliżony do mediów tradycyjnych, czyli dążyć do podporządkowania i pełnej kontroli publikowanych treści. Słynny projekt „Złota Tarcza” to tak naprawdę rozbudowany, wielopiętrowy system kontroli i cenzury Internetu działający na terenie ChRL od 2003 r., a tworzony przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1998–2008²⁴. W skład systemu wchodzi:

1. Filtry blokujące dostęp do wybranych stron internetowych:
  - a) zawierających treści uznawane przez rząd chiński za niepożądane, np. informacje o sekcie Falung Gong, Tybecie czy o demokracji i prawach człowieka, a także pornografią lub przemoc²⁵;
  - b) popularnych serwisów społecznościowych, jak Facebook, Twitter czy Youtube²⁶;

²² M. Jacoby, *Chiny bez makijażu*, Warszawa 2016, s. 233.

²³ *Ibidem*, s. 238, 244.

²⁴ *Ibidem*, s. 274.

²⁵ I. Brożyna, *Złota Tarcza Chin*, <http://www.stosunki.pl/?q=content/z%C5%82ota-tarcza-chin> [dostęp: 10.04.2016].

²⁶ *Ibidem*.

c) portali informacyjnych i wyszukiwarek, jak Wikipedia, Google czy Yahoo²⁷;
 d) stron internetowych wiodących zachodnich mediów, np. „Time’a”²⁸, CNN, „Washington Post”²⁹;

e) wielu innych – lista jest ciągle aktualizowana (znajduje się na niej chociażby portal iTunes, który oferuje muzykę takich „niepoprawnych” artystów, jak U2 czy Sting)³⁰.

2. Rozbudowana tajna policja internetowa pilnująca, aby niekorzystne dla rządzących treści nie były publikowane w sieci, a ewentualni sprawcy – karani. Szacunki mówią o nawet 50 tysiącach internetowych funkcjonariuszy³¹. Ponadto w Chinach występuje znane i w naszej części świata zjawisko płatnych „trolli” internetowych na usługach rządu, którzy zabierają głos w dyskusjach internetowych zgodnie z aktualną linią KPCh, a często sami prowokują takowe³².

3. Software³³ i hardware³⁴ w komputerach oraz urządzeniach przenośnych mający za zadanie monitorować aktywność użytkowników oraz blokować dostęp do treści, zdaniem władzy, nieodpowiednich – ta część projektu została zawieszona po głośnych protestach społeczności międzynarodowej.

We wszystkich chińskich mediach (zarówno tych tradycyjnych, jak i elektronicznych) zjawisko cenzury ma dwa wymiary: media są kontrolowane przez odpowiedzialne instytucje rządowe, ponadto coraz częściej dochodzi do zjawiska autocenzury wśród dziennikarzy i wydawców³⁵. Co więcej, redaktorzy regularnie otrzymują wytyczne odnoszące się do tego, jakie tematy i w jaki sposób mogą poruszać³⁶. Raport Międzynarodowej Federacji Dziennikarzy, który ujrzał światło dzienne w 2015 r., wskazuje, iż chiński Państwowy Urząd ds. Prasy, Publikacji, Radia, Filmu i Telewizji wydał w 2014 r. zarządzenie, w myśl którego dziennikarze powinni powstrzymać się od tworzenia krytycznych materiałów bez zgody pracodawców³⁷. Artykuł 54. Konstytucji z 1982 r. podaje, iż „obowiązkiem każdego obywatela jest obrona bezpieczeństwa, honoru i interesów ojczyzny”³⁸. O tym, co leży w interesie

²⁷ M. Gajewski, *Chiny ujarzmiły Internet*, http://www.chip.pl/artykuly/trendy/2010/01/chinska-cybercenzura?b_start:int=0 [dostęp: 10.04.2016].

²⁸ C. Campbell, *The Architect of China's Great Firewall Was Himself Blocked by the Firewall*, <http://time.com/4283248/china-great-firewall-fang-binxing-censorship> [dostęp: 10.04.2016].

²⁹ I. Brożyna, *op. cit.*

³⁰ M. Gajewski, *op. cit.*

³¹ I. Brożyna, *op. cit.*

³² M. Jacoby, *op. cit.* s. 277.

³³ A. Kobyłka, *Nie tylko cenzura – media w Chinach*, <http://www.psz.pl/168-archiwum/aleksander-kobyłka-nie-tylko-cenzura-media-w-chinach> [dostęp: 10.04.2016].

³⁴ A. Brunet, J. P. Guichard, *op. cit.*, s. 44.

³⁵ A. Kobyłka, *op. cit.*; M. Jacoby, *op. cit.*, s. 273.

³⁶ M. Jacoby, *op. cit.*, s. 272.

³⁷ R. Sullivan, *Press Freedom in China 'Deplorable': IFJ*, <http://thediplomat.com/2015/02/press-freedom-in-china-deplorable-ifj> [dostęp: 02.09.2016].

³⁸ *Constitution of the People's Republic of China*, <http://en.people.cn/constitution/constitution.html> [dostęp: 10.04.2016].

państwa i co jest sprawą honoru, w mediach rozstrzyga Centralny Departament Propagandy Komunistycznej Partii Chin. Dziennikarze i wydawcy, którzy nie zaakceptują wytycznych, narażają się na surowe kary: wysokie grzywny, wyrzucenie z pracy czy nawet więzienie lub pobyt w jednym z obozów systemu Laogai. Warto przypomnieć, iż w 2006 r. organizacja Reporterzy bez Granic (RSF) w rankingu wolności prasy umieściła ChRL na 163. miejscu na 168 sklasyfikowanych państw³⁹, zaś w 2009 r. na 168. spośród 175⁴⁰.

W kontekście cenzury chińskich mediów warto podkreślić, iż również w tym zakresie dochodzi do postępującej liberalizacji – tolerowane są informacje o korupcji wśród niższych urzędników czy degradacji środowiska naturalnego⁴¹. Nie ma jednak w tym nic dziwnego, skoro sam Xi Jinping głosi hasła walki z przekupnymi członkami aparatu partyjnego (usuwając przy okazji swoich przeciwników politycznych) czy potrzebę ochrony chińskiej przyrody⁴². Obraz sytuacji nie byłby pełny, gdybyśmy nie zwrócili uwagi na stosunek Chińczyków do cenzury. Jacoby wskazuje, że społeczeństwo w zdecydowanej większości jest dumne z osiągnięć ostatnich dekad i cenzura czy rządowa propaganda jest postrzegana zupełnie inaczej niż miało to miejsce np. w PRL-u. Sinolog porównuje chiński system medialny do wielkiego akwarium, w którym żyje się wygodnie, dopóki nie ma się pojęcia o istnieniu rzek i jezior. Autor zwraca jednak uwagę, iż mimo że grupa zainteresowanych dostępem do wiarygodnych źródeł informacji rośnie, to jednak wciąż przytłaczająca większość społeczeństwa w pełni polega na monopolu informacyjnym⁴³.

PRASA

Prasa w Chinach to ponad dwa tysiące gazet i tysiące czasopism podlegających kontroli Głównego Urzędu Prasy i Publikacji (GAPP). Kompetencje tego organu Centralnego Departamentu Propagandy KPCh są niezwykle szerokie, podlegają mu nie tylko redakcje, lecz także drukarnie i kolporterzy. Wyraża on lub nie zgodę na powstawanie nowych podmiotów, podejmując też decyzje o ich zamknięciu. Może stosować cenzurę

³⁹ J. Hassid, *Controlling the Chinese media: An uncertain business*, „Asian Survey” 2008, vol. 48, no 3, s. 420.

⁴⁰ K. Godlewski, *Media w Chinach: Internetowa rewolucja i rządowa reakcja*, „Global Media Journal” 2010, nr 1 (6), s. 42.

⁴¹ M. Jacoby, *op. cit.*, s. 278.

⁴² A. Łomanowski, *Walka z korupcją, czyli usuwanie rywali*, <http://www.rp.pl/Swiat/307059877-Walka-z-korupcja-czyli-usuwanie-rywali.html#ap-1> [dostęp: 02.09.2016]; PAP, Nowy przywódca Chin Xi Jinping wzywa do walki z korupcją. „Trzeba łapać i muchy, i tygrysy”, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Nowy-przywodca-Chin-Xi-Jinping-wzywa-do-walki-z-korupcja-Trzeba-lapac-i-muchy-i-tygrysy,wid,15273749,wiadomosc.html?ticaid=117a87> [dostęp: 02.09.2016]; S. Tian, Xi highlights new development concepts, environmental protection, http://news.xinhuanet.com/english/2016-07/20/c_135528063.htm [dostęp: 02.09.2016]; M. Borkowska, Zanieczyszczenie środowiska głównym tematem sesji chińskiego parlamentu, <http://psz.pl/139-chiny/zanieczyszczenie-srodowiska-glownym-tematem-sesji-chinskiego-parlamentu> [dostęp: 02.09.2016].

⁴³ M. Jacoby, *op. cit.*, s. 280-283.

prewencyjną w celu powstrzymania publikacji uderzających w szeroko rozumiany interes państwa, jak i karać redakcje po opublikowaniu drażliwych tematów. Jak podaje Konrad Godlewski, GAPP na liście zakazanych tematów umieścił masakrę na Placu Niebiańskiego Spokoju, życiorysy przywódców ChRL, Tybet, Sinkiang czy Tajwan. O dziwo znajduje się tam również zakaz badania okoliczności powstania państwa w 1949 roku⁴⁴. Prawdopodobnie dlatego, że komunistyczne Chiny – w przeciwieństwie do ZSRR – nigdy nie potępiły zbrodni swoich „ojców założycieli”. Kult Stalina został szybko zniszczony przez Chruszczowa w jego słynnym referacie na XX zjeździe KPZR w 1956 roku. Natomiast portret Mao Zedonga wciąż wisi na placu Tian’anmen, a osoba pierwszego przywódcy Chin wciąż jest oficjalnie traktowana jako święta. Co prawda Deng Xiaoping poddał przewodniczącego Mao w 1981 r. ograniczonej krytyce, stwierdzając, że mylił się on w 30 procentach⁴⁵, ale nie zaszkodziło to wizerunkowi Wielkiego Sternika, który wciąż jest powszechnie uważany przez Chińczyków za twórcę potęgi współczesnego państwa.

Największe dzienniki w Państwie Środka to wydawany przez państwową agencję Xinhua (Nowe Chiny) w nakładzie ponad trzech milionów egzemplarzy „Przegląd Wiadomości” oraz oficjalny organ prasowy KPCh „Renmin Ribao” (Dziennik Ludowy), którego nakład to niespełna trzy miliony egzemplarzy. Dzienniki regionalne w większych miastach, jak Nankin czy Kanton, ukazują się w nakładzie od jednego do dwóch milionów egzemplarzy⁴⁶. Agencja Xinhua, która zatrudnia ponad 10 tysięcy pracowników i posiada ponad 100 biur zagranicznych⁴⁷, jest nie tylko największą agencją prasową na świecie, lecz także monopolistą w zakresie dostarczania informacji zagranicznych na rzecz chińskich gazet. Jej dyrektorem jest zawsze osoba w randze ministra chińskiego rządu. Trudniej o bardziej wymowny przejaw związków medialnego konglomeratu z władzą centralną. W swoim raporcie z 2005 r. RSF określa agencję mianem „największej propagandowej agencji na świecie”⁴⁸. Nowe Chiny to nie tylko agencja prasowa, jak np. polski PAP. Prócz „Przeglądu Wiadomości” wydaje ona ponad 20 innych tytułów w kilku językach oraz prowadzi rozbudowany portal informacyjny dla cudzoziemców (również w kilku językach), a także prężnie działa w mediach społecznościowych, jak Facebook czy Twitter (*notabene* niedostępnych w Chinach z powodu kontroli Internetu). Liczba obserwujących profile tej agencji na jedynie dwóch powyższych portalach wynosi łącznie blisko 10 milionów⁴⁹.

⁴⁴ K. Godlewski, *op. cit.*, s. 42-43.

⁴⁵ M. Jacoby, *op. cit.*, s. 228.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 41-42.

⁴⁷ A. Kobyłka, *op. cit.*

⁴⁸ Reporters Without Borders, *Xinhua. The world's biggest propaganda agency*, https://rsf.org/sites/default/files/Report_Xinhua_Eng.pdf [dostęp: 10 kwietnia 2016].

⁴⁹ Oficjalny profil agencji Xinhua na Facebooku: <https://www.facebook.com/XinhuaNewsAgency/?fref=ts> [dostęp: 10.04.2016]; oficjalny profil na Twitterze: <https://twitter.com/XHNews> [dostęp: 10.04.2016].

Można więc pokusić się o wniosek, iż agencja Xinhua pełni nie tylko rolę głównego źródła informacji o świecie dla Chińczyków, lecz także w założeniu ma informować świat o Chinach. Oczywiście o wizji Chin, jaką będzie chciała pokazać światu KPCh. W lutym 2016 r. przewodniczący Xi odwiedził siedzibę agencji i w krótkich słowach zarysował rolę mediów państwowych w ChRL, mówiąc o tym, że powinny one wypełniać wolę Partii oraz „chronić jej autorytet oraz jedność”⁵⁰.

„Dziennik Ludowy” to oficjalny organ Komunistycznej Partii Chin pełniący tożsamą funkcję jak „Prawda” w ZSRR, „Völkischer Beobachter” w III Rzeszy czy „Trybuna Ludu” w PRL-u – funkcję narzędzia propagandy prezentującego oficjalne stanowisko partii w sprawach krajowych i międzynarodowych. Jak większość chińskich gazet i czasopism „Renmin Ribao” jest również dostępny w Internecie, gdzie – zdaniem Godlewskiego i innych badaczy – swoboda dziennikarzy w podejmowaniu kontrowersyjnych tematów jest znacznie większa⁵¹. Zarówno edycja papierowa, jak i elektroniczna ukazują się nie tylko po chińsku, lecz także w językach obcych. Co ciekawe, o ile edycja chińska skupia się głównie na przekazywaniu oficjalnego stanowiska rządu i partii, o tyle edycje zagraniczne koncentrują się na budowaniu pozytywnego wizerunku Chin za granicą, np. poprzez objaśnianie motywów prowadzonej polityki zagranicznej⁵². Redakcja „Dziennika Ludowego” odpowiada również za wydawany od 1993 r. (a od 2009 r. po angielsku) tabloidowy dziennik „Global Times”, który pełni ważną rolę w prezentacji chińskiego punktu widzenia na świecie; podobnie jak inny organ KPCh – wydawana od 1981 r. po angielsku gazeta „People’s Daily”⁵³. Obie gazety prócz wersji papierowych posiadają oczywiście swoje wydania internetowe (dostępne również na urządzenia mobilne) i znaczące grono odbiorców w mediach społecznościowych. Na samym tylko Facebooku profile dwóch dzienników śledzi blisko 20 milionów⁵⁴ użytkowników z całego świata.

TELEWIZJA I RADIO

Jak wskazuje Godlewski, swoistym odpowiednikiem agencji Xinhua na rynku telewizyjnym jest państwowa Chińska Telewizja Centralna (CCTV), która posiada 19 kanałów⁵⁵, w tym kanały emitowane za granicą w językach: angielskim, rosyj-

⁵⁰ S. Tiezzi, *Xi Wants Chinese Media to Be ‚Publicity Fronts’ for the CCP*, <http://thediplomat.com/2016/02/xi-wants-chinese-media-to-be-publicity-fronts-for-the-ccp/> [dostęp: 02.09.2016].

⁵¹ K. Godlewski, *op. cit.*, s. 42.

⁵² *Chinese and English versions of China’s leading news portals – Two styles of journalism*, http://thinkingchinese.com/index.php?page_id=346 [dostęp: 10.04.2016].

⁵³ M. Kruczkowska, *Chińskie media na podbój świata*, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,6519822,Chinskie_media_na_podboj_swiate.html [dostęp: 10.04.2016].

⁵⁴ Oficjalny profil „People’s Daily” na Facebooku: <https://www.facebook.com/PeoplesDaily/?fref=ts> [dostęp: 10.04.2016]; oficjalny profil „Global Times” na Facebooku: <https://www.facebook.com/globaltimesnews/?fref=ts> [dostęp: 10.04.2016].

⁵⁵ K. Godlewski, *op. cit.*, s. 44-45.

skim, arabskim, hiszpańskim i francuskim. CCTV, podobnie jak agencja prasowa Nowe Chiny, posiada monopol na import programów i dostarczanie informacji z za granicy dla krajowych stacji telewizyjnych, a ponadto przygotowuje codzienny program informacyjny emitowany we wszystkich stacjach chińskich, punktualnie o godzinie 19.00. Siłą rzeczy konglomerat Telewizji Centralnej, którego grono stałych odbiorców to mniej więcej 30% chińskich widzów, dociera do odbiorców pozostałych blisko 400 chińskich kanałów⁵⁶. Przy czym należy pamiętać, iż one również w mniejszym lub większym stopniu są powiązane ze strukturami rządzącej Chinami KPCh. Warto pamiętać, iż główny zarządzający Państwową Telewizją CCTV jest jednocześnie zastępcą szefa Urzędu Radiofonii, Filmu i Telewizji (SARFT), instytucji podległej KPCh w zakresie kontroli i cenzury nad rynkiem radiowo-telewizyjnym oraz kinami w Chinach⁵⁷, podobnie jak GAPP w zakresie kontroli prasy. To również bardzo wymowny przykład kontroli władz ChRL nad rynkiem medialnym w Państwie Środka. Chińska Telewizja Centralna aktywnie funkcjonuje w Internecie. O sile jej oddziaływania najlepiej świadczy fakt, że na Facebooku (zablokowanym w Chinach) obserwuje jej profil przeszło 24,5 miliona użytkowników⁵⁸, a anglojęzyczny kanał informacyjny CCTV News – 22,5 miliona użytkowników⁵⁹.

Pomimo iż radio jest we współczesnym świecie wypierane przez telewizję i Internet, to w Chinach wciąż funkcjonuje prawie 300 stacji radiowych⁶⁰ podlegających – podobnie jak telewizja i kino – cenzurze i kontroli przez SARFT. Najważniejsza z punktu widzenia chińskiej polityki zagranicznej jest rozgłośnia Chińskiego Radia Międzynarodowego (CRI), która nadaje swoje programy w 53 językach, w tym także po polsku⁶¹. Godlewski podkreśla, iż – podobnie jak inne media – także radio stało się narzędziem chińskiego *soft power*⁶², lecz – co warto podkreślić – w tym przypadku nie jest to jedynie prezentowanie chińskiego punktu widzenia czy próby objaśnienia polityki zagranicznej ChRL. CRI zarówno na falach eteru, jak i w Internecie prowadzi kursy języka mandaryńskiego dla obcokrajowców, prezentuje muzykę, kuchnię, atrakcje turystyczne czy wreszcie historię Chin⁶³.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ A. Kobyłka, *op. cit.*

⁵⁸ Oficjalny profil Chińskiej Telewizji Centralnej na Facebooku: <https://www.facebook.com/cctvcom/?ref=ts&fref=ts> [dostęp: 10.04.2016].

⁵⁹ Oficjalny profil kanału CCTV News na Facebooku: <https://www.facebook.com/cctvnewschina/?fref=ts> [dostęp: 10.04.2016].

⁶⁰ K. Godlewski, *op. cit.*, s. 44.

⁶¹ A. Kobyłka, *op. cit.*

⁶² Według Josepha S. Nye'a *soft power* to „zdolność do oddziaływania na inne podmioty poprzez szeroko rozumianą atrakcyjność kulturalno-polityczno-ekonomiczną danego państwa, która pozwala wpływać na działania innego podmiotu bez użycia siły” (J. Sadłocha, *Pomiędzy miękką a twardą siłą: smart power*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2012, nr 13, s. 37).

⁶³ Strona internetowa Chińskiego Radia Międzynarodowego w języku polskim: <http://polish.cri.cn/> [dostęp: 11.04.2016].

Jak widać nawet w drugiej dekadzie XXI w., radio ma swoją funkcję w chińskiej polityce i dyplomacji.

CHIŃSKIE MEDIA JAKO KANAŁ DYPLOMACJI

Rząd chiński praktycznie całkowicie kontroluje system medialny we własnym kraju. Media pełnią funkcję *de facto* propagandową, nie tylko wobec własnych obywateli, ale również na zewnątrz kraju. W tym celu tworzy się liczne obcojęzyczne wydania chińskich gazet, obcojęzyczne telewizyjne kanały informacyjne czy pasma w stacjach radiowych. Media chińskie, aby dotrzeć do obcokrajowców, z powodzeniem korzystają z Internetu, w tym np. z mediów społecznościowych, które w zdecydowanej większości są niedostępne dla Chińczyków. Analizując publikacje i programy w chińskich mediach anglojęzycznych można zauważyć, iż mają one na celu dotarcie do dwóch głównych grup: społeczeństw oraz osób decyzyjnych w innych państwach. Informacje skierowane do pierwszej grupy oddziałują długofalowo, kształtując przychylne dla ChRL postawy poprzez prezentowanie pozytywnego wizerunku Chin jako odpowiedzialnego członka społeczności międzynarodowej, państwa nastawionego na współpracę i pokojowy rozwój. Media promują przy tym rzecz jasna kulturę i historię Państwa Środka, działają więc w typowy dla narzędzi *soft power* sposób. Narzędzi, którymi dysponuje Pekin, jest wiele i media nastawione na kształtowanie opinii światowej są tylko jednym z nich. Inne to np. niezwykle rozbudowana na całym świecie sieć Instytutów Konfucjusza (media chińskie jako narzędzie „miękkiej siły”, to jednak temat na oddzielne badania).

Przedmiotem analizy jest natomiast oddziaływanie chińskich mediów jako dodatkowego kanału dyplomacji, swoistego balonu próbnego, skierowanego do elit decyzyjnych w innych krajach. Mechanizm tego działania jest niezwykle prosty. W oficjalnych rozmowach czy komunikatach dyplomatycznych Pekin zajmuje wyważone stanowisko, jak np. w przypadku wydarzeń mających miejsce w trakcie kryzysu na Ukrainie. W mediach natomiast pojawiają się analizy chińskich uczonych czy byłych wojskowych, którzy wypowiadają się zdecydowanie ostrzej niż urzędnicy państwowi. Chińscy decydenci mogą za pośrednictwem podległych sobie mediów wyrazić swoje rzeczywiste stanowisko czy plany dotyczące polityki zagranicznej lub wewnętrznej i poznać jednocześnie zdanie światowej opinii publicznej i decydentów. Gdyby reakcja była niespodziewanie ostra, rząd może się wycofać bez utraty twarzy, twierdząc, iż nie była to oficjalna wypowiedź, a jedynie zdanie osoby prywatnej, jaką jest np. były generał czy profesor stołecznej uczelni. Ponieważ państwo totalitarne – jakim bez wątpienia są Chiny – dąży do pełnej kontroli wielu dziedzin życia, w tym również przekazu medialnego, nie jest to moim zdaniem dzieło przypadku, lecz celowy zabieg. Nie jest to tylko kwestia kontroli, jaką KPCh sprawuje nad mediami, lecz także faktu, iż czynni zawodowo akademicy czy byli wojskowi

wysokiego szczebla mają na tyle silne powiązania z aparatem władzy, iż można z całkowitą pewnością założyć, że żaden z nich nie wypowiedziałby się bez wiedzy i zgody chińskiej władzy w temacie tak ważnym dla polityki zagranicznej kraju.

Tego typu publikacji w mediach chińskich pojawia się sporo⁶⁴, gdyż bezsprzecznie mamy do czynienia z momentem przełomowym we współczesnej historii Państwa Środka. Chińscy decydenci muszą podjąć decyzję co do większego zaangażowania w politykę międzynarodową i zwiększenia swoich zdolności militarnych. Jednocześnie nie chcą, aby świat zbyt szybko poznał ich prawdziwe motywacje i cele. Najlepszym narzędziem do tego, aby takich informacji zasięgnąć, są w pełni podporządkowane media kierujące swoje publikacje do obcokrajowców. W początkowym okresie (2009 r.) istnienia anglojęzycznej edycji dziennika „Global Times” pojawił się w nim cykl artykułów z okazji 60. rocznicy utworzenia Marynarki Wojennej Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej. Motywem przewodnim była kwestia posiadania przez chińską flotę lotniskowców w celu dorównania potędze US Navy na Pacyfiku. Szeroko cytowane były wypowiedzi znanego z występów w chińskiej telewizji CCTV kontradmirała Zhanga Zhaozhonga, który stwierdził, iż posiadanie okrętów tej klasy jest dla Chin „najważniejszym celem”⁶⁵. Prócz wypowiedzi kontradmirała pojawiły się cytaty rzekomego entuzjasty militariów Hao Junshiego, który – obserwując paradę okrętów – stwierdził, iż Chiny powinny posiadać „najmniej dwie lub trzy grupy bojowe lotniskowca, aby sprostać potrzebom państwa”⁶⁶. Po serii publikacji nie pojawiły się na świecie żadne głosy krytyczne pod adresem Chin z powodu chęci posiadania okrętów lotniczych – uzbrojenia czysto ofensywnego; do obrony własnej linii brzegowej zdecydowanie bardziej przydatne i nieporównywalnie tańsze są bazy lądowe. I oto niecałe siedem lat później ChRL posiada w służbie lotniskowiec⁶⁷ oraz jeden lub nawet dwa kolejne⁶⁸ w budowie. Co ciekawe, jeszcze w połowie 2015 r. urzędnicy chińskiego MSZ twierdzili, że budowa następnych okrętów lotniczych jest uzależniona m.in. od czynników ekonomicznych czy potrzeb wojskowych⁶⁹. Media chińskie już w 2009 r. nakreśliły te potrzeby, zapewne z inspiracji członków rządu. Należy oczywiście pamiętać, iż pierwszy chiński lotniskowiec Liaoning to

⁶⁴ Zob. M. Adamczyk, *Relacje chińsko-ukraińskie i chińsko-rosyjskie na tle postawy Chińskiej Republiki Ludowej wobec Majdanu i aneksji Krymu*, „Wschodnioznawstwo” 2015, s. 25-37.

⁶⁵ *China doesn't need super navy: military analysts*, <http://www.globaltimes.cn/content/427252.shtml> [dostęp: 11.04.2016].

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ A. Parfieniuk, *Chiny budują drugi lotniskowiec. To pierwszy taki okręt konstruowany w całości w Chinach*, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Chiny-buduja-drugi-lotniskowiec-To-pierwszy-taki-okret-konstruowany-w-calosci-w-Chinach,wid,18085133,wiadomosc.html> [dostęp: 11.04.2016].

⁶⁸ R. Muczyński, *Chiny budują dwa lotniskowce?*, <http://www.nowastrategia.org.pl/chiny-buduja-dwa-lotniskowce> [dostęp: 11.04.2016].

⁶⁹ *China has no overseas military bases: Spokesperson*, http://www.chinadaily.com.cn/china/2015-05/26/content_20824927.htm [dostęp: 11.04.2016].

zakupiony na Ukrainie w 1999 r. były sowiecki Wariag, którego oficjalnie nabył prywatny przedsiębiorca z Chin, by przerobić go na pływające kasyno w Makao⁷⁰. Okręt najprawdopodobniej od samego początku planowano włączyć w szeregi marynarki wojennej Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej. Można jednak założyć, że w sytuacji znaczącego sprzeciwu (głównie ze strony Stanów Zjednoczonych i Japonii oraz pomniejszych państw ościennych) Wariaga spotkałby podobny los jak Mińsk i Kijów – dwa radzieckie (później rosyjskie) okręty lotnicze, które zostały w Chinach przerobione na park tematyczny i luksusowy hotel⁷¹. Przy czym los okrętów klasy Kijów wynikał najprawdopodobniej z ich znacznie mniejszej zdolności bojowej niż Wariaga.

PODSUMOWANIE

Chińska Republika Ludowa od czasów Mao Zedonga pozostaje państwem totalitarnym. Mimo iż od lat 80. ubiegłego wieku w kraju rozwija się kapitalizm, co pozwala bogacić się kolejnym rzeszom obywateli, to wciąż praktycznie każda sfera życia podlega władzy. Autor niniejszych rozważań nie miał na celu oceny polityki rządu chińskiego, ani tym bardziej wyrażania krytycznych opinii pod jego adresem. Zwrócił jednak uwagę na pomijany często fakt, iż nowoczesność i kapitalizm nie idą w parze z demokratyzacją czy liberalizacją. W Chinach kara śmierci jest stosowana na masową skalę, podobnie obozy pracy czy kara więzienia za przestępstwa polityczne. Komunistyczna Partia Chin kontroluje przekaz medialny skierowany do własnych obywateli, ale również na szeroką skalę propaguje swoją wizję świata wśród obcokrajowców. Anglojęzyczne gazety chińskie są wydawane w kilkusettyśięcznym nakładzie, radio i telewizja nadają całodobowe programy informacyjne w wielu językach, a w mediach społecznościowych chińskie redakcje są śledzone przez dziesiątki milionów internautów. ChRL jako jedno z pierwszych państw na świecie nie tylko wdrożyło pełną cenzurę Internetu, lecz także wykorzystuje podległe sobie media w roli alternatywnego kanału dyplomacji, dzięki któremu jest w stanie przekazywać zagranicznym elitom decyzyjnym swoje prawdziwe stanowisko oraz sondować opinię światową: czy ta jest gotowa na rosnącą potęgę i zaangażowanie Chin na świecie.

⁷⁰ Zob. M. Chan, *The inside story of the Liaoning: how Xu Zengping sealed deal for China's first aircraft carrier*, <http://www.scmp.com/news/china/article/1681755/how-xu-zengping-became-middleman-chinas-deal-buy-liaoning> [dostęp: 02.09.2016]; M. Chan, *Mission impossible II: the battle to get China's aircraft carrier home*, <http://www.scmp.com/news/china/article/1682731/mission-impossible-ii-battle-get-chinas-aircraft-carrier-home> [dostęp: 02.09.2016].

⁷¹ L. Zhou, *Chinesethemepark'saircraftcarrierMinskdocksatnewhome*, <http://www.scmp.com/news/china/society/article/1941685/chinese-theme-parks-aircraft-carrier-minsk-docks-new-home> [dostęp: 02.09.2016]; Daily Mail Reporter, *China launches second aircraft carrier after a £9.6m refit... as a luxury hotel*, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2024729/China-launches-second-aircraft-carrier-9-6m-refit-luxury-hotel.html?ITO=1490> [dostęp: 02.09.2016].

BIBLIOGRAFIA

- Adamczyk M., *Relacje chińsko-ukraińskie i chińsko-rosyjskie na tle postawy Chińskiej Republiki Ludowej wobec Majdanu i aneksji Krymu*, „Wschodnioznawstwo” 2015, s. 25-37.
- Alden C., Large D., Soares de Oliveira R., *China returns to Africa: A rising power and a continent embrace*, New York 2008.
- Amnesty International, *Kara śmierci i egzekucje w 2014 roku*, https://amnesty.org.pl/fileadmin/user_upload/Kampanie/Kara_%C5%9Bmierci_2014.pdf [dostęp: 08.04.2015].
- Brożyna I., *Złota Tarcza Chin*, <http://www.stosunki.pl/?q=content/z%C5%82ota-tarcza-chin> [dostęp: 10.04.2016].
- Blanco Pitlo III L., *China's 'One Belt, One Road' To Where?*, <http://thediplomat.com/2015/02/chinas-one-belt-one-road-to-where> [dostęp: 31.08.2016].
- Borkowska M., *Zanieczyszczenie środowiska głównym tematem sesji chińskiego parlamentu*, <http://psz.pl/139-chiny/zanieczyszczenie-srodowiska-glownym-tematem-sesji-chinskiego-parlamentu> [dostęp: 02.09.2016].
- Brunet A., Guichard J. P., *Chiny światowym hegemonem?*, przeł. A. Bilik, Warszawa 2011.
- Campbell C., *The Architect of China's Great Firewall Was Himself Blocked by the Firewall*, <http://time.com/4283248/china-great-firewall-fang-binxing-censorship> [dostęp: 10.04.2016].
- Chan M., *Mission impossible II: the battle to get China's aircraft carrier home*, <http://www.scmp.com/news/china/article/1682731/mission-impossible-ii-battle-get-chinas-aircraft-carrier-home> [dostęp: 02.09.2016].
- Chan M., *The inside story of the Liaoning: how Xu Zengping sealed deal for China's first aircraft carrier*, <http://www.scmp.com/news/china/article/1681755/how-xu-zengping-became-middle-man-chinas-deal-buy-liaoning> [dostęp: 02.09.2016].
- China doesn't need super navy: military analysts*, <http://www.globaltimes.cn/content/427252.shtml> [dostęp: 11.04.2016].
- CHINA List of issues: submission to the UN Committee against Torture*, <https://www.amnesty.org/download/Documents/ASA1700052015ENGLISH.pdf> [dostęp: 08.04.2015].
- Chinese and English versions of China's leading news portals – Two styles of journalism*, http://thinkingchinese.com/index.php?page_id=346 [dostęp: 10.04.2016].
- Chiny: Liczba ludności przekroczyła 1370 milionów*, <http://chiny24.com/news/chiny-liczba-ludnosci-przekroczyla-1370-milionow> [dostęp: 08.04.2015].
- Chiny porzucają system obozów „reedukacji przez pracę”*, oprac. M. Janowski, <http://www.polska-azja.pl/2013/12/29/chiny-porzucaja-system-obozow-redukacji-przez-prace> [dostęp: 08.04.2015].
- Constitution of the People's Republic of China*, <http://en.people.cn/constitution/constitution.html> [dostęp: 10.04.2015].
- Daily Mail Reporter, China launches second aircraft carrier after a £9.6m refit... as a luxury hotel*, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2024729/China-launches-second-aircraft-carrier-9-6m-refit-luxury-hotel.html?ITO=1490> [dostęp: 02.09.2016].

- Dudziński J., Narętkiewicz J., *Chiny a deindustrializacja krajów rozwijających się (na przykładzie Ameryki Łacińskiej)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2014, nr 37, t. 1: *Gospodarka regionalna i międzynarodowa*, s. 137-151.
- Firmanty Ł., *Afryka we współczesnej polityce Chińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2013.
- Gajewski M., *Chiny ujarzmiły Internet*, http://www.chip.pl/artykuly/trendy/2010/01/chinska-cybercenzura?b_start:int=0 [dostęp: 10.04.2016].
- Godlewski K., *Media w Chinach: Internetowa rewolucja i rządowa reakcja*, „Global Media Journal” 2010, nr 1 (6), s. 42-45.
- Hassid J., *Controlling the Chinese media: An uncertain business*, „Asian Survey” 2008, vol. 48, no 3.
- Jacoby M., *Chiny bez makijażu*, Warszawa 2016.
- JK, *Ranking największych importerów rolno-spożywczych*, <http://www.farmer.pl/biznes/ranking-najwiekszych-importerow-rolno-spozywczych,61823.html> [dostęp: 08.04.2015].
- Kaliński A., *Chiny: obywatel ze wsi obywatelem I kategorii*, <http://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/chiny-obywatel-ze-wsi-obywatelem-i-kategorii/> [dostęp: 08.04.2015].
- Kamiński T., *Problemy gospodarcze w relacjach Unii Europejskiej z Chinami*, [w:] *Powrót smoka. Marsz ku pozycji globalnego mocarstwa*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2012.
- Kamiński T., *Sypiając ze smokiem. Polityka Unii Europejskiej wobec Chin*, Łódź 2015.
- Kobyłka A., *Nie tylko cenzura – media w Chinach*, <http://www.psz.pl/168-archiwum/aleksander-kobylka-nie-tylko-cenzura-media-w-chinach> [dostęp: 10.04.2016].
- Kopiński D., *Ekspansja gospodarcza Chin w Afryce – szansa na rozwój czy początek neokolonizacji?*, [w:] *Afryka na progu XXI wieku Polityka. Kwestie społeczne i gospodarcze*, red. D. Kopiński, A. Żukowski, Warszawa 2009, s. 221-233.
- Kruczkowska M., *Chińskie media na podbój świata*, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,6519822,Chinskie_media_na_podboj_swiata.html [dostęp: 10.04.2016].
- Łomanowski A., *Walka z korupcją, czyli usuwanie rywali*, <http://www.rp.pl/Swiat/307059877-Walka-z-korupcja-czyli-usuwanie-rywali.html#ap-1> [dostęp: 02.09.2016].
- ŁP/PAP, *Chiny kończą z polityką jednego dziecka*, <http://swiat.newsweek.pl/polityka-jednego-dziecka-w-chinach-zakonczone-,artykuly,373096,1.html> [dostęp: 08.04.2015].
- Mała encyklopedia PWN A-Z*, wyd. 3 zaktual., popr. i uzup., red. R. Burek, Warszawa 2000.
- Mazurkiewicz A., *Chiny. Pierwsze wyniki szóstego spisu powszechnego*, http://www.wiadomosci24.pl/artykul/chiny_pierwsze_wyniki_szostego_spisu_powszechnego_193245-2--1-d.html [dostęp: 08.04.2015].
- Michałek M., *Zrzuć krzyż, zamykane kościoły. Tak źle nie było od czasów Mao*, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/katolicy-w-chinach-represje-komunistycznej-wladzy-najwieksze-od-lat-zmienia-to-sekretne-rozmowy-watykanu-z-pekinem,504949.html> [dostęp: 07.04.2016].
- Muczyński R., *Chiny budują dwa lotniskowce?*, <http://www.nowastrategia.org.pl/chiny-buduja-dwa-lotniskowce> [dostęp: 11.04.2016].
- Oberda-Monkiewicz A., *Ekspansja energetyczna Chin w Ameryce Łacińskiej – implikacje dla regionu*, „Stosunki Międzynarodowe” 2011, nr 43.

- PAP, *Nowy przywódca Chin Xi Jinping wzywa do walki z korupcją. „Trzeba łapać i muchy, i tygrysy”*, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Nowy-przywodca-Chin-Xi-Jinping-wzywa-do-walki-z-korupcja-Trzeba-lapac-i-muchy-i-tygrysy,wid,15273749,wiadomosc.html?ticaid=117a87> [dostęp: 02.09.2016].
- Parfieniuk A., *Chiny budują drugi lotniskowiec. To pierwszy taki okręt konstruowany w całości w Chinach*, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Chiny-buduja-drugi-lotniskowiec-To-pierwszy-taki-okret-konstruowany-w-calosci-w-Chinach,wid,18085133,wiadomosc.html> [dostęp: 11.04.2016].
- Piekut M., *Nowy Jedwabny Szlak – Implikacje dla Polski*, <http://peoplessquare.pl/2015/11/03/111> [dostęp: 31.08.2016].
- Reporters Without Borders, *Xinhua. The world's biggest propaganda agency*, https://rsf.org/sites/default/files/Report_Xinhua_Eng.pdf [dostęp: 10.04.2016].
- Sadłocha J., *Pomiędzy miękką a twardą siłą: smart power*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, nr 13/2012, s. 37.
- Serge M., Beuret M., Woods P., *China safari: on the trail of Beijing's expansion in Africa*, New York 2009.
- Sullivan R., *Press Freedom in China ‘Deplorable’: IFJ*, <http://thediplomat.com/2015/02/press-freedom-in-china-deplorable-ifj> [dostęp: 02.09.2016].
- Swaine M. D., *Chinese Views and Commentary on the “One Belt, One Road”*, „China Leadership Monitor” 2015, issue 47, <http://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm47ms.pdf> [dostęp: 31.08.2016].
- Szubart K. A., *Laogai – chiński system obozów pracy przymusowej*, <http://www.prawaczlowieka.edu.pl/index.php?dok=ae5ffa6599c837509139132ef41c7856f33a50f7-d3> [dostęp: 08.04.2016].
- Tian S., *Xi highlights new development concepts, environmental protection*, http://news.xinhuanet.com/english/2016-07/20/c_135528063.htm [dostęp: 02.09.2016].
- Tiezzi S., *Xi Wants Chinese Media to Be ‘Publicity Fronts’ for the CCP*, <http://thediplomat.com/2016/02/xi-wants-chinese-media-to-be-publicity-fronts-for-the-ccp> [dostęp: 02.09.2016].
- Zhou L., *Chinese theme park's aircraft carrier Minsk docks at new home*, <http://www.scmp.com/news/china/society/article/1941685/chinese-theme-parks-aircraft-carrier-minsk-docks-new-home> [dostęp: 02.09.2016].
- Żodź-Kuźnia K., Wiśniewski J., *Dynamika wzajemnych relacji między Unią Europejską a Chińską Republiką Ludową na początku XXI wieku*, „Przegląd Politologiczny” 2012, nr 2, s. 65-84.

STRESZCZENIE

Chińska Republika Ludowa w XXI w. wciąż jest państwem totalitarnym, które stara się kontrolować każdy element życia społecznego i gospodarczego. Chiny wprowadzają powolne zmiany w wielu najbardziej kontrowersyjnych obszarach, więc coraz bliżej im do autorytaryzmu, lecz na

pewno jeszcze bardzo daleko do demokracji. Rząd praktycznie całkowicie kontroluje we własnym kraju system medialny, który pełni funkcję propagandową – nie tylko wobec własnych obywateli, gdyż oddziałuje również na zewnątrz kraju. W tym celu tworzy się liczne obcojęzyczne wydania chińskich gazet, obcojęzyczne telewizyjne kanały informacyjne czy pasma w stacjach radiowych. Media chińskie, aby dotrzeć do obcokrajowców, z powodzeniem korzystają z Internetu, w tym np. z mediów społecznościowych, które w zdecydowanej większości są niedostępne dla Chińczyków. Analizując publikacje i programy w chińskich mediach anglojęzycznych, można zauważyć, iż mają one na celu dotarcie do dwóch głównych grup: społeczeństw oraz osób decyzyjnych w innych państwach. Informacje skierowane do pierwszej grupy oddziałują długofalowo, kształtując przychylny ChRL postawy poprzez prezentowanie pozytywnego wizerunku Chin jako odpowiedzialnego członka społeczności międzynarodowej. Z kolei wiadomości skierowane do elit decyzyjnych w innych krajach działają jako dodatkowy kanał dyplomacji, swoisty balon próbny.

SŁOWA KLUCZOWE

cenzura, Chiny, media, totalitaryzm

SUMMARY

China in the twenty-first century is still a totalitarian state, which seeks to control every element of social and economic life. China has slowly introduces changes in many controversial areas and thus step by step is getting closer to authoritarianism, yet still being very far from democracy. The government has almost a complete control over the media in its own country, which serves them as means of propaganda aimed not only at its own citizens but also across national frontiers. For this purpose a number of foreign language editions of Chinese newspapers is issued and TV as well as radio programs are broadcast. The Chinese media, in order to reach out to foreigners, make a very good use of the Internet, including e.g. social media, which in the vast majority of cases are not available for the Chinese. Analyzing publications and programs in the English-language Chinese media one can see that they target two main groups: societies and decision-makers in other countries. Information sent out to the first group is meant to have long-term influence and aims at building favorable attitudes towards the PRC by presenting a positive image of China as a responsible member of the international community. Those addressed to the decision-making elite in other countries serves as an additional conduit for diplomacy, a kind of trial balloon.

KEYWORDS

censure, China, media, totalitarianism

Kamil Baraniuk

Uniwersytet Wrocławski

NOWE MEDIA JAKO NARZĘDZIA WE WSPÓŁCZESNEJ WOJNIE INFORMACYJNEJ NA PRZYKŁADZIE FEDERACJI ROSYJSKIEJ

.....

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie nowych mediów jako istotnego narzędzia wspomagającego realizację interesów państwa w ramach działań prowadzonych w sferze informacyjnej. Działania tego rodzaju mają charakter propagandowy oraz są obliczone na uzyskanie określonych celów przy wykorzystaniu szeregu technik inspiracyjnych oraz dezinformacyjnych. Zdarza się również, że nowe media, a w szczególności portale społecznościowe, wykorzystuje się jako źródło pozyskiwania informacji. W artykule umiejscowiono nowe media w katalogu narzędzi, które są wykorzystywane w wojnie informacyjnej. Podane przykłady dotyczą działań podejmowanych przez Federację Rosyjską.

POJĘCIE NOWYCH MEDIÓW

Wśród badaczy zajmujących się teorią mediów nie udało się wypracować koherentnego stanowiska co do definicji nowych mediów. W jednej z encyklopedycznych propozycji wyjaśniających znaczenie tego pojęcia zaznacza się, że są to:

Wszelkie techniki przekazu oraz technologie, które są stosowane powszechnie od połowy lat 80. XX wieku. Początki epoki nowych mediów wiążą się z upowszechnianiem komputerów osobistych, telewizji satelitarnej i wideo¹.

Kryterium wyróżniającym omawiany środek przekazu jest więc nośnik. Takie ujęcie wydaje się jednak zbyt wąskie, dlatego na potrzeby niniejszego opracowania zostanie przyjęte rozumienie nowych mediów zaproponowane przez holenderskiego socjologa Jana van Dijka, który wskazuje, że nowe media wyróżniają się trzema cechami:

- zintegrowaniem,
- interaktywnością,
- oparciem na kodzie binarnym.

¹ *Popularna encyklopedia mass mediów*, red. J. Skrzypczak, Poznań 1999, s. 375; cyt. za: M. Szpunar, *Czym są nowe media – próba konceptualizacji*, „*Studia Medioznawcze*” 2008, nr 4 (35), s. 33.

Pierwsza z nich oznacza strukturalne połączenie telekomunikacji, wymiany danych oraz komunikacji masowej w jednym medium. Kolejnym elementem jest aspekt interaktywności, a więc możliwości nawiązywania dwustronnej bądź wielostronnej komunikacji za pośrednictwem tych mediów. Specyfikę nowym mediom nadaje również ich charakter techniczny, a więc oparcie na kodzie binarnym. Sprawia to, że informacje oraz komunikaty są przekształcone w ciąg zer oraz jedynek, czyli bajtów, i jako takie funkcjonują w cyberprzestrzeni².

POJĘCIE WOJNY INFORMACYJNEJ

Istotę wojny informacyjnej w sposób najbardziej ogólny można określić jako działania związane z wykorzystaniem lub ukierunkowaniem zasobów informacyjnych w celu zdobycia przewagi nad przeciwnikiem. Przyjmując kryterium zakresu przedmiotowego wojen informacyjnych, można mówić o ich szerokim oraz wąskim wariacie. W pierwszym przypadku ten rodzaj prowadzenia walki traktuje się jako dążenie do zdobycia informacji, a także naruszenia, manipulacji lub zniszczenia systemów informacyjnych przy wykorzystaniu zarówno narzędzi mechanicznych (np. fizycznych uszkodzeń kabli światłowodowych, przechwytywania korespondencji i kurierów, bombardowań infrastruktury informacyjnej), jak i przy pomocy ataków elektromagnetycznych oraz cyfrowych³. Według podejścia szerszego do wojny informacyjnej należy również zaliczyć oddziaływanie psychologiczne na docelowe audytorium poprzez różnego rodzaju metody manipulowania percepcją⁴.

Manipulowanie percepcją odnosi się do operacji informacyjnych, które mają na celu rzutowanie na emocje, postrzeganie, a w konsekwencji na decyzje i bezpośrednio działania odbiorców. Zamiar ten jest osiąganym poprzez wzbudzenie strachu czy pożądania lub podawanie fałszywych informacji, by oddziaływać na proces logicznego postrzegania rzeczywistości. Dąży się w ten sposób do wywarcia wpływu na cały naród lub wybraną grupę społeczną (w przypadku gdy zmierza się do zmiany polityki państwa) lub też na całą ludzkość (jeśli celem jest oddziaływanie na politykę międzynarodową)⁵. Działania tego rodzaju uznaje się za element ofensywnego wymiaru wojny informacyjnej. Mogą one mieć formę:

- kłamstw i zniekształceń,
- mistyfikacji,

² J. van Dijk, *Spoleczne aspekty nowych mediów. Analiza społeczeństwa sieci*, przeł. J. Konieczny, Warszawa 2010, s. 19.

³ G. J. Rattray, *Wojna strategiczna w cyberprzestrzeni*, przeł. J. B. Szporoko, Warszawa 2004, s. 20-30.

⁴ *Ibidem*, s. 28. Niektórzy badacze przeciwstawiają wojnę informacyjną wojnie energetycznej. Mają one się różnić rodzajem narzędzi prowadzenia walki oraz sposobem zwyciężania nad przeciwnikiem. W wojnie energetycznej podział walczących stron jest stosunkowo łatwy do ustalenia, a posiadane przez nich środki mają umożliwić fizyczne unicestwienie lub podporządkowanie na zasadzie zniewolenia. W wojnie informacyjnej (wojnie nowej generacji) walka odbywa się w świadomości ludzi, a wykorzystywane narzędzia polegają na fałszywej, zniekształconej lub w inny sposób zmanipulowanej informacji; zob. szerzej: R. Brzeski, *Wojna informacyjna – wojna nowej generacji*, Komorów 2014.

⁵ D. Denning, *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji*, przeł. J. Bloch, Warszawa 2002, s. 115.

- oszczerstw,
- nękania,
- cenzury (szczególnie w przypadku działań defensywnych).

Przedsięwzięcia te są realizowane przy pomocy różnych środków przekazu, takich jak telewizja, prasa, literatura, kontakt bezpośredni, a także Internet. Ostatni z nich charakteryzuje się tym, że koszt oddziaływania w środowisku sieciowym jest niewielki przy jednoczesnym zachowaniu możliwości dotarcia do szerokiego grona odbiorców⁶. Dodatkowo rozprzestrzenianie informacji w przestrzeni internetowej nie jest jeszcze regulowane w takim zakresie, jak w przypadku mediów tradycyjnych, co poszerza możliwości działania zarówno dla podmiotów pozapaństwowych, jak i państwowych.

Wojna informacyjna jest więc narzędziem realizacji celów strategicznych (również operacyjnych i taktycznych) państw i może występować w różnych wariantach. Jednym z nich jest ukierunkowanie przekazu informacyjnego na dezinformację polegającą na wyolbrzymieniu możliwości i potencjału własnego kraju, a także posługiwanie się bezpośrednimi groźbami użycia siły. Ma to przestraszyć przeciwnika i odwieść go od działań, które są niekorzystne z punktu widzenia danego państwa. Z drugiej strony odpowiednio dobrana treść komunikatów może mieć na celu bagatelizowanie własnych działań agresywnych oraz budowę (lub odbudowę) pozytywnego wizerunku. Możliwości zakończenia sukcesem takich operacji zwiększają się w sytuacji odpowiednio skoordynowanych działań mediów, dyplomacji oraz służb wywiadowczych⁷.

ROSYJSKA KONCEPCJA WOJNY INFORMACYJNEJ

Narzędzia wykorzystywane w zewnętrznym oraz wewnętrznym wymiarze rosyjskiej wojny informacyjnej różnią się od siebie. W odniesieniu do działań ukierunkowanych na oddziaływanie na inne państwa interesujący wydaje się raport przygotowany na zlecenie Izby Reprezentantów Stanów Zjednoczonych przez Agencję Informacyjną Stanów Zjednoczonych w 1992 r., który dotyczył wykorzystywania przez Rosjan metod z zakresu dezinformacji i inspiracji (określanych terminem środków aktywnych) w latach 1988–1991. Wymieniono w tym kontekście działanie na poziomie mediów radzieckich (agencje TASS, Novosti, Radio Moskwa itd.) oraz zachodnich partii komunistycznych, a także organizacji pozarządowych⁸. Odnotowano również poczynania o charakterze tajnym (uniemożliwiającym udowodnienie

⁶ *Ibidem*, s. 116.

⁷ M. Minkina, B. Gałek, *Kłamstwo i podstęp we współczesnym świecie*, Warszawa 2015, s. 22-33.

⁸ Leszek Pawlikowicz w swojej monografii dotyczącej Pierwszego Zarządu Głównego KGB, opierając się na zróżnicowanych wielojęzycznych źródłach, podaje, że w latach 1959–1991 służba ta wykorzystywała szereg organizacji o zasięgu globalnym, m.in.: Światową Radę Pokoju, Międzynarodowy Instytut Pokoju, Światową Federację Związków Zawodowych, a nawet przedsięwzięcia o charakterze religijnym, takie jak Chrześcijańska Konferencja Pokojowa, Berlińska Konferencja Katolików Europejskich czy Konferencja dla Pokoju Buddystów Azji; zob. szerzej: L. Pawlikowicz, *Aparat centralny I. Zarządu Głównego KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954–1991*, Warszawa 2013, s. 223-224.

ich inspirowania lub bezpośredniego sterowania nimi przez Rosjan) w zachodnich mediach, ośrodkach opiniotwórczych, kręgach biznesowych, akademickich i politycznych. Działanie na wszystkich tych poziomach było koordynowane przez jednostkę organizacyjną wywiadu radzieckiego wyspecjalizowaną w przeprowadzaniu tego rodzaju operacji, czyli Służbę A Pierwszego Zarządu Głównego KGB⁹. Poszczególne rodzaje takich przedsięwzięć zostały przedstawione w tabeli 1. Cytowany już Panarin zaleca, aby współczesne narzędzia wojny informacyjnej miały podobnie szeroki charakter. W ich zestaw należy włączyć zarówno oddziaływanie przy zastosowaniu propagandy, jak i wykorzystywanie agentury wpływu w mediach, a nawet działania dywersyjne jednostek specjalnych pod obcą banderą¹⁰.

Tabela 1. Typologia radzieckich „środków aktywnych” stosowanych w latach 1988–1991 według Agencji Informacyjnej Stanów Zjednoczonych

Rodzaj „środków aktywnych”	Instytucja odpowiedzialna za ich przeprowadzanie	Przykłady
„czarne” / „skryte”	Służba A Pierwszego Zarządu Głównego KGB	– agentura wpływu – kontrolowane media – fałszerstwa
„szare” / „pół-skryte”	Wydział Międzynarodowy ds. Współpracy z Partiami Komunistycznymi Państw Kapitalistycznych Komitetu Centralnego KPZR	– zachodnie partie komunistyczne – organizacje pozarządowe – instytuty badawcze i eksperckie
„białe” / „otwarte”	Wydział Propagandy i Agitacji Komitetu Centralnego KPZR	– TASS – Novosti – Radio Moskwa

Źródło: *How Soviet Active Measures Themes Were Spread*, [w:] *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War” Era 1988-1991*, http://intellit.muskingum.edu/russia_folder/pcw_era/sect_03.htm [dostęp: 16.03.2016]

Omawiając wykorzystanie nowych mediów w rosyjskiej koncepcji wojny informacyjnej, należy w pierwszej kolejności wspomnieć o podstawie tych działań, które wynikają z postrzegania przez elity Federacji Rosyjskiej położenia geopolitycznego tego państwa. Światło na tę kwestię rzucają m.in. wypowiedzi przedstawicieli rosyjskich władz i kręgów akademickich wywodzących się zarówno ze środowisk wojskowych, jak i cywilnych. Igor Panarin, politolog naukowo związany z Akademią Nauk Wojskowych Federacji Rosyjskiej, a zawodowo także z radzieckimi i rosyjskimi

⁹ *How Soviet Active Measures Themes Were Spread*, [w:] *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War” Era 1988-1991*, http://intellit.muskingum.edu/russia_folder/pcw_era/sect_03.htm [dostęp: 16.03.2016].

¹⁰ Za: J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny...*, s. 20.

służbami specjalnymi, obecnie pełniący szereg funkcji doradczych w instytucjach eksperckich Federacji Rosyjskiej, stwierdza, że obszar Wspólnoty Niepodległych Państw jest obiektem zachodniej „agresji informacyjnej”, którą podzielił na dwie fale. Pierwsza została wszczęta wraz z pierestrojką i doprowadziła do rozpadu ZSRR. Druga fala rozpoczęła się na początku XXI w. i trwa do dziś. O skuteczności takiego działania w skali globalnej mają według niego świadczyć m.in. przewroty polityczne w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie nazywane arabską wiosną. Badacz zakłada, że proces ten był inspirowany przez Stany Zjednoczone i nie wyklucza, że „antyputinowskie” ruchy społeczne w Rosji również mają identyczny charakter. Taka percepcja charakteru zagrożeń, z którymi zmagają się Federacja Rosyjska, ma uzasadniać celowość prowadzenia wojny informacyjnej, przy czym powinna ona mieć zarówno wymiar wewnętrzny, a więc polegający na obronie kraju przed działaniami informacyjnymi przeciwnika, jak i wymiar zewnętrzny, czyli opierać się na takich poczynaniach w stosunku do nieprzyjaznych państw¹¹. Rosja jest postrzegana jako obiekt działań informacyjnych Zachodu również przez przedstawicieli wojska. Były szef Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR podkreśla, że wojna informacyjna powinna być zorientowana na obronę interesów państwa w wymiarze wewnętrznym i stanowić „zapórę przed zachodnią *soft power*”¹².

Treść komunikatów wykorzystywanych w ramach zewnętrznego kierunku wojny informacyjnej jest zróżnicowana w zależności od podmiotu, w który jest ona kierowana. Od czasów zimnej wojny mianem „głównego przeciwnika” określano w nomenklaturze radzieckich służb specjalnych Stany Zjednoczone, w dalszej kolejności jako obszary zainteresowania wymieniając NATO oraz Chiny. Obecnie sytuacja ta nie uległa zmianie¹³. Tak więc jednym z najistotniejszych celów rosyjskiej wojny informacyjnej wydaje się dezintegrowanie społeczności euroatlantyckiej i utrudnianie jej skutecznego działania (szczególnie poszerzania o kolejne państwa). Na poziomie krajowym Rosja dąży natomiast do wzbudzania niepokojów społecznych, akcentowania istotnych dla siebie kwestii lub atakowania wybranych grup czy środowisk¹⁴.

W przypadku wojny informacyjnej w wymiarze wewnętrznym, której odbiorcami są rosyjscy obywatele, podkreśla się wspomnianą już pozycję Rosji jako kraju

¹¹ J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014, s. 12, 15.

¹² Za: *eadem*, *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015, s. 11.

¹³ O postrzeganiu po zimnej wojnie NATO przez Rosjan w kategorii potencjalnego zagrożenia świadczą wprost dokumenty strategiczne i doktrynalne tego państwa; zob. *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008, s. 66-81.

¹⁴ Obszerne informacje na temat prowadzonych działań z zakresu „środków aktywnych” podaje m.in. były archiwista KGB, który w 1992 roku zbiegł na Zachód; zob. Ch. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie i na Zachodzie*, przeł. M. M. Brzeska i R. Brzeski, Warszawa 2001, s. 362-396.

zagrożonego agresją obcych sił zachodnich¹⁵, które dążą do jego destabilizacji. Istotne jest również legitymizowanie w oczach obywateli własnych działań podejmowanych na arenie międzynarodowej.

ROSYJSKIE DZIAŁANIA W INTERNECIE

Istota rosyjskiej walki informacyjnej w środowisku internetowym ma polegać na systemowym działaniu, a więc powinna uwzględniać tworzenie memów, wpisów na blogach oraz postów na forach dyskusyjnych, a także objawiać się poprzez aktywność na portalach społecznościowych, takich jak Twitter czy Facebook. Wykorzystuje się w tym celu również możliwość zaangażowania się użytkowników oraz prowadzenie dyskusji (wynikającą z jednej z cech nowych mediów – wejścia w interakcję). Treść pojawiająca się w tym obszarze jest związana z przekazem propagandowym obecnym również w mediach tradycyjnych¹⁶.

Wykorzystanie mediów społecznościowych jako wsparcia operacji militarnych lub szerzej: polityki bezpieczeństwa państwa może odbywać się na sześć sposobów:

- namierzanie, a więc wykorzystanie mediów społecznościowych do identyfikacji potencjalnych celów dla akcji militarnych – zarówno na poziomie fizycznym (zdrowie i życie użytkowników w świecie realnym), jak i wirtualnym (konta użytkowników);

- gromadzenie informacji wywiadowczych, z czym wiąże się skupienie na analizie informacji z sieci mediów społecznościowych i ich profili. W tym przypadku znaczenie ma zarówno treść kont społecznościowych, wiadomości, które rozpowszechniają ich użytkownicy, a także sieci kontaktów. Informacje tego rodzaju dają wiele możliwości, chociażby stworzenie profilu psychologicznego użytkownika, a w szerszym zakresie – obserwację trendów społecznych;

- operacje w cyberprzestrzeni, wykorzystanie kont społecznościowych w celu uzyskiwania dostępu do innych obszarów chronionych hasłem (stron internetowych, forów, e-maili);

- narzędzie dowodzenia i komunikowania – związane głównie z koordynacją działań i wymianą informacji;

- obrona – ich zabezpieczenie na poziomie technicznym i systemowym. W tym celu wykorzystuje się techniki kryptograficzne, anty-trackingowe czy ukrywanie adresów IP;

¹⁵ Rosyjskie władze zaliczają do tej kategorii m.in. organizacje pozarządowe walczące o prawa człowieka; zob. pap, *Rosja: Duma uchwaliła „ustawę o niechcianych gościach”*. *To bat na organizacje pozarządowe?*, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1445633,Rosja-Duma-uchwalila-ustawe-o-niechcianych-gosciach-To-bat-na-organizacje-pozarządowe>[dostęp: 20.02.2016].

¹⁶ NATO Strategic Communications Centre of Excellence, *Social media as a tool of hybrid warfare*, Riga 2016, s. 13–18.

– operacje psychologiczne i informacyjne, a więc wykorzystanie mediów społecznościowych w celu rozprzestrzeniania określonych emocji, wpływania na percepcję wybranych tematów czy inspirowania przedsięwzięć społecznych, a także dezinformacji.

Jako przykład tego rodzaju działań można podać koncepcję wykorzystania „trolli internetowych”. Ogólne zasady posługiwania się tym narzędziem w wymiarze wewnętrznym przedstawił Aleksandr Dugin¹⁷ w instrukcji zamieszczonej na rosyjskim portalu poświęconym wojnie informacyjnej, która została zatytułowana: *Zasady polemiki z wrogiem wewnętrznym*¹⁸. Dugin dzieli rosyjskich internautów na dwie grupy. Jedną z nich jesteśmy – jak to określił – „MY”, a więc obóz nazwany „patriotycznym”. Poglądy jego członków zostały przedstawione w tabeli 2, a więc: założenie o powiązaniu Krymu i Ukrainy z FR, wyrażanie sprzeciwu wobec USA, NATO oraz wartościom demokratyczno-liberalnym. Z drugiej strony sytuuje się grupa nazwana przez Dugina „obozem liberalno-demokratycznym”, która opowiada się za sprzeciwem wobec zdecydowanych działań w konflikcie ukraińskim, wspiera aspiracje europejskie Ukrainy, jest niechętna prezydenturze Putina, a także prezentuje postawy prozachodnie oraz proliberalne. Wokół takich kwestii mają oscylować podnoszone przez przedstawicieli obu grup tematy¹⁹.

Tabela 2. Założenia instrukcji *Zasady polemiki z wrogiem wewnętrznym* Aleksandra Dugina

	Obóz „patriotyczny” (proputinowski)	Obóz liberalno-demokratyczny („ONI”)
Określenia i argumenty podnoszone podczas rozmowy oraz repliki na nie	„liberałowie”, „westernowcy”	„patrioci”
	„agent wpływu USA”, „piąta kolumna”	„nacionaliści”, „komuniści”, „radzieccy”
	„szpieg”, „zdrajca”, „ile Ci zapłaciło CIA?”, „śmierć szpiegom”	„nazista”, „staliniasta”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny...*, s. 26

Dugin zaleca, aby w ewentualnych polemikach z „wrogiem” obozem na zarzuty odpowiadać w sposób symetryczny. Tak więc w przypadku, gdy interlokutor określi przedstawiciela obozu „proputinowskiego” mianem „patrioty”, ten powinien odpowiedzieć równie nienacechowanym emocjonalnie określeniem, np. „liberał” czy „westernowiec”. W przypadku zwiększenia ładunku emocjonalnego w określeniu odpowiedź powinna być symetryczna (zob. tab. 2).

¹⁷ Filozof, geopolityk, teoretyk i praktyk wojny informacyjnej, pełniący różnego rodzaju funkcje doradcze, m.in. przy przewodniczącym dumy FR.

¹⁸ Za: J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny...*, s. 26.

¹⁹ *Ibidem*.

O tym, że tego rodzaju działalność była prowadzona również w wymiarze międzynarodowym, w ostatnim czasie często informowały zarówno media polskie, jak i zagraniczne. Według doniesień prasowych miała być w tym celu wykorzystywana Federalna Agencja Newsowa (FAN), a więc instytucja skupiająca 12 innych firm mających na celu wsparcie medialne i propagandowe polityki rosyjskiej wobec konfliktu na Ukrainie²⁰.

Osoby powinny być do tego rodzaju prac rekrutowane poprzez ogłoszenia na stanowiska określane jako *content manager* lub *copywriter*. Jak na rosyjskie warunki również stawki bywają kuszące – sięgają 45 tys. rubli (a więc ok. 2,5 tys. złotych). Według relacji osób wykonujących taką pracę, wyodrębnia się co najmniej cztery zespoły zadaniowe:

- Content managerzy — osoby, które „przepisują na nowo” prawdziwe newsy agencyjne, robiąc to jednak tak, aby ich wydźwięk był prorosyjski i antyukraiński. Newsy umieszczają w kontrolowanych przez agencję serwisach internetowych.
- Bloggerzy — osoby, które tworzą wpisy w mediach społecznościowych i na platformach blogowych.
- Ilustratorzy — osoby, które np. wymyślają tematyczne demotywatory.
- Specjaliści od SEO — czyli ci, którzy po prostu spamują linkami do treści w innych miejscach²¹.

Analitycy NATO Strategic Communications Centre of Excellence, zajmującego się rozpoznawaniem współczesnej walki informacyjnej, zwracają uwagę, że rosyjską działalność trollingową cechuje:

- agresja słowna,
- „etykietowanie” rozmówców,
- odwołanie się do wydarzeń historycznych,
- demonstrowanie wyższości cywilizacyjnej i moralnej,
- posługiwanie się ironią i sarkazmem,
- odwoływanie się do teorii spiskowych,
- obwinianie innych państw i sojuszy wojskowo-politycznych.

Warto podkreślić, że problem wykorzystania Internetu do rozprzestrzeniania propagandy sygnalizują w swoich corocznych raportach również cywilne służby specjalne państw europejskich, w tym polska Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Instytucja ta w sprawozdaniu z działalności za 2014 r. poinformowała, że Federacja Rosyjska

²⁰ M. Kacewicz, W „Newsweeku”: Trolle z ulicy Sawuszkina walczą za Putina w internecie, <http://swiat.newsweek.pl/internetowe-trolle-putina-,artykuly,373398,1.html> [dostęp: 20.02.2016]; A. Luhn, *Game of trolls: the hip digi-kids helping Putin's fight for online supremacy*, <http://www.theguardian.com/world/2015/aug/18/trolls-putin-russia-savchuk> [dostęp: 20.02.2016].

²¹ *Kulisy pracy rosyjskich, prorządowych trolli internetowych*, <http://niebezpiecznik.pl/post/kulisy-pracy-rosyjskich-prorządowych-trolli-internetowych> [dostęp: 20.02.2016].

wykorzystuje osoby wynagradzane na takiej zasadzie jak wyżej opisana do kształtowania wśród polskiej opinii publicznej postaw prorosyjskich oraz antyukraińskich²².

WNIOSKI

W oparciu o powyższą analizę należy stwierdzić, że nowe media są istotnym elementem polityki zagranicznej państw. Stanowią bowiem kolejny kanał komunikacyjny dla działań z zakresu propagandy, a także prowadzenia skomplikowanych operacji psychologicznych i informacyjnych. Omówione przykłady wykorzystania tego rodzaju medium przez Federację Rosyjską rzucają światło na koncepcję posługiwania się nimi, która zakłada rolę wspierającą dla szerszej działalności – zarówno w sferze medialnej, jak i dyplomatycznej czy militarnej.

BIBLIOGRAFIA

- Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, *Raport z działalności Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w 2013*, <http://www.abw.gov.pl/download/1/1646/raport2015int.pdf> [dostęp: 20.02.2016].
- Andrew Ch., Mitrochin W., *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie i na Zachodzie*, przeł. M. M. Brzeska i R. Brzeski, Warszawa 2001.
- Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008.
- Brzeski R., *Wojna informacyjna – wojna nowej generacji*, Komorów 2014.
- Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014.
- Darczewska J., *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015.
- Denning D., *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji*, przeł. J. Bloch, Warszawa 2002.
- Dijk J. van, *Spółeczne aspekty nowych mediów. Analiza społeczeństwa sieci*, przeł. J. Konieczny, Warszawa 2010.
- How Soviet Active Measures Themes Were Spread*, [w:] *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War” Era 1988–1991*, http://intellit.muskingum.edu/russia_folder/pcw_era/sect_03.htm, [dostęp: 16.03.2016].
- Kacewicz M., *W „Newsweeku”: Trolle z ulicy Sawuszkina walczą za Putina w internecie*, <http://swiat.newsweek.pl/internetowe-trolle-putina-artykuly,373398,1.html>, [dostęp: 20.02.2016].
- Luhn A., *Game of trolls: the hip digi-kids helping Putin’s fight for online supremacy*, <http://www.theguardian.com/world/2015/aug/18/trolls-putin-russia-savchuk> [dostęp: 20.02.2016].
- Minkina M., Gałek B., *Kłamstwo i podstęp we współczesnym świecie*, Warszawa 2015.

²² Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, *Raport z działalności Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w 2013*, <http://www.abw.gov.pl/download/1/1646/raport2015int.pdf>, s. 15 [dostęp: 20.02.2016].

PAP, Rosja: Duma uchwaliła „ustawę o niechcianych gościach”. To bat na organizacje pozarządowe?, [http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1445633,Rosja-Duma-uchwalila-ustawe-o-niechcianych-gosciach-To-bat-na-organizacje-pozarzadowe](http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1445633,Rosja-Duma-uchwalila-ustawe-o-niechcianych-gosciach-To-bat-na-organizacje-pozarzadowe?) [dostęp: 20.02.2016].

Pawlikowski L., *Aparat centralny 1. Zarządu Głównego KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954–1991*, Warszawa 2013.

Ratray G. J., *Wojna strategiczna w cyberprzestrzeni*, przeł. J. B. Szporko, Warszawa 2004.

Szpunar M., *Czym są nowe media – próba konceptualizacji*, „Studia Medioznawcze” 2008, nr 4 (35), s. 31-40.

STRESZCZENIE

W niniejszym artykule opisano wykorzystanie nowych mediów w rywalizacji międzypaństwowej w sferze informacyjnej. Autor przedstawia cechy wyróżniające ten środek przekazu, które opierają się na trzech elementach: charakterze technicznym, możliwości interakcji i specyficznym nośniku elektronicznym. W dalszej części przedstawiono istotę wojny informacyjnej wraz z podaniem różnych ujęć jej postrzegania oraz wykorzystywanych metod i technik oddziaływania. Pokazano również, na czym polega istota prowadzenia wojny informacyjnej z punktu widzenia podmiotów państwowych. W końcowej części artykułu omówiono rosyjską koncepcję wojny informacyjnej oraz jej uwarunkowań, a także przedstawiono przykłady takich działań w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym.

SŁOWA KLUCZOWE

dezinformacja, Federacja Rosyjska, inspiracja, środki aktywne, wojna informacyjna

SUMMARY

This article describes the use of new media in the rivalry between the state in the sphere of information. The autor presents the distinguishing features of this medium, which are based on technical specifics of new media and opportunities to interact and specific. In following part of the article autor shows essence of information war, methods and techniques of influence. It also presents the essence of the war of information from the point of view of state entities. In the final part of the article discusses the concept of the Russian information war and its circumstances, and presents examples of such activities internally and externally.

KEYWORDS

active measures, disinformation, information warfare, inspiration, Russian Federation

SEO-COPYWRITING – DZIENNIKARSTWO XXI WIEKU?

.....

*Media być może nie zawsze są skuteczne, mówiąc ludziom, jak mają myśleć,
ale są oszałamiająco skuteczne w mówieniu swoim czytelnikom i słuchaczom, o czym mają myśleć.*

BERNARD COHEN

WSTĘP

Od momentu pojawienia się radia i telewizji media ulegają stałym przemianom i rozwojowi. Ich tempo znacząco wzrosło w chwili rozpowszechnienia się Internetu. To interaktywne medium w przeciągu zaledwie kilkunastu lat stało się prawdziwym liderem pod względem liczby odbiorców. Współcześnie Internet służy nam jako główne źródło informacji nie tylko o tym, co dzieje się na świecie, lecz także na niemal każdy temat. Biorąc pod uwagę podstawowe funkcje mediów (informowanie, edukacja, opiniotwórczość, socjalizacja i rozrywka¹), trudno o drugi środek przekazu, który spełniałby je tak rzetelnie. Internet posiada również negatywne strony. Oprócz niekoniernie korzystnego wpływu na społeczeństwo (w tym coraz częstszej rezygnacji jednostek z tradycyjnych form komunikacji interpersonalnej na rzecz tej za pośrednictwem czatów, maili czy portali społecznościowych) można także zauważyć takie zjawiska, jak tabloidyzację, komercjalizację czy trywializację przekazu.

Celem niniejszego artykułu nie jest udowodnienie, w jakim stopniu Internet wpływa na obniżenie jakości współczesnego dziennikarstwa, lecz wskazanie jednej z przyczyn tego zjawiska. Coraz częściej bowiem obok dziennikarzy internetowych można spotkać SEO-copywriterów, którzy łączą w sobie cechy zarówno dziennikarzy, jak i PR-owców. Zjawisko to jest na tyle powszechne, że można wysunąć tezę, iż staje się ono nową formą dziennikarstwa w XXI wieku. Kim oni są oraz dlaczego tak mocno zdominowali media? Odpowiedzi należy szukać u podstaw, czyli w samym Internecie, na gruncie którego funkcjonują oba zawody. Warto także zastanowić się nad tym, co determinuje obecne działanie dziennikarstwa internetowego.

---

¹ M. Chyliński, S. Russ-Mohl, *Dziennikarstwo*, Warszawa 2007, s. 23-24.

DLACZEGO WYSZUKIWARKI ZDOMINOWAŁY SIEĆ?

Internet, tak jak każde inne medium, powstał w wyniku ludzkiej potrzeby informacji i komunikacji. Pierwotnie nie był zbiorem witryn, które można przeglądać przy pomocy kilku kliknięć, lecz ogromną bazą danych, w której umieszczano pliki do udostępniania. Dotarcie do konkretnych danych było związane z ich ręcznym wyszukaniem lub znajomością dokładnego adresu. Wiedza ta była rozpowszechniona wśród nielicznych i tylko dla nich dostępna. Wraz z rosnącą liczbą plików pojawiła się potrzeba stworzenia czegoś, co ułatwiłoby nawigowanie wśród danych, bez potrzeby dopytywania o lokalizację pliku. W wyniku tej potrzeby w 1990 r. Alan Emtage stworzył prototyp dzisiejszych wyszukiwarek. Archie był indeksem plików, który pozwalał na łatwiejszą lokalizację stron FTP (ang. *File Transfer Protocol* – protokół przesyłu plików). Był to pierwszy krok ku narzędziom wyszukiwania, którymi posługujemy się współcześnie. W niecały rok po stworzeniu Archie Mark McCahill uruchomił Gophera – program, który rozszerzał funkcje wynalazku Emtage’a o indeksowanie plików razem z prostym tekstem. W ten sposób stało się możliwe stworzenie pierwszych stron internetowych, podobnych do współczesnych. Powstanie Gophera to niewątpliwie przełom na rynku cyfrowym – od momentu jego rozpowszechnienia rozwój Internetu i funkcjonujących w nim wyszukiwarek nabrał wyraźnego tempa. W 1993 r. Matthew Gray wypuścił na rynek Wandex. Funkcjonował on na mechanizmach, które umożliwiały katalogowanie stron i podsuwanie odbiorcom konkretnych linków w odpowiedzi na ich zapytania. Na podstawie Wandexa zostały stworzone wszystkie inne programy, w tym uruchomiony w niecały rok po nim Yahoo! czy znany dzisiaj na całym świecie Google².

Ta skrócona wersja historii pozwala na wyjaśnienie, dlaczego wyszukiwarki są tak istotne w Internecie. Za ich pomocą możemy trafić dokładnie na te strony, które odpowiedzą na nasze pytanie – niezależnie od tego, czy szukamy informacji na temat pralni pierza, gotowania makaronu czy też naprawy samochodu. Wynika to z faktu, iż Internet jest traktowany jak gigantyczna encyklopedia. Współcześnie prawie nikt nie pyta rodziców lub znajomych o to, jak sobie poradzić w danej sytuacji – wszystkie te informacje potrafimy znaleźć samodzielnie, posługując się wyłącznie urządzeniem podłączonym do Internetu oraz jedną z wiodących wyszukiwarek.

Dowodem na to są wyniki badań przeprowadzonych przez firmę Nielsen/Net-Ratings. Z ich analizy wynika, że w 2006 r. strony wyszukiwarek odwiedziło 256 mln osób, czyli 81% wszystkich użytkowników Internetu. Co więcej – przeciętny użytkownik spędzał 23 minuty w miesiącu na wyszukiwaniu informacji³. Z kolei w badaniach przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny w 2012 r. możemy

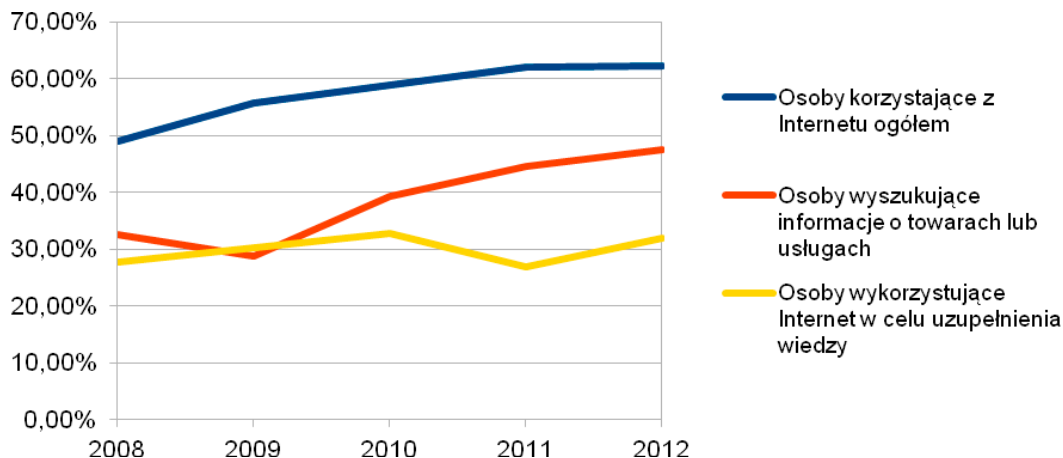
² J. Ledford, *SEO. Biblia*, Gliwice 2009, s. 23-38.

³ S. Thurow, *Pozycjonowanie w wyszukiwarkach internetowych*, przeł. M. Samodulski, Gliwice 2009, s. 26.

zauważyć, iż w latach 2008–2012 najczęściej wykonywaną czynnością w przypadku korzystania z Internetu było posługiwanie się wyszukiwarką internetową – przyznało się do tego aż 96% respondentów. Wzrósł także o 15% odsetek użytkowników wyszukujących informacje o towarach lub usługach oraz o 4% odsetek osób czerpiących z Internetu uzupełnienie wiedzy (którą trzeba było najpierw znaleźć)⁴. Wspomniane tendencje obrazuje wykres 1.

Wykres 1. Sposób korzystania z Internetu w Polsce w latach 2008–2012

Na podstawie: GUS, *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce*, Szczecin 2012, s. 13

Patrząc na powyższy wykres, nie sposób zaprzeczyć, iż wyszukiwarki dominują w Internecie. W związku z tym, warto zastanowić się nad mechanizmem, który pozwala nam otrzymać odpowiedzi na pytania wpisane w wyszukiwarkę. Wyjaśnienie tkwi w ich budowie. Uzyskiwanie odpowiedzi na pytanie wpisane przez użytkownika polega na sprawdzeniu i pobraniu informacji z wielu źródeł, w tym:

- z wyszukiwarek opartych na robotach,
- z reklam wykupionych w wyszukiwarkach,
- z wyszukiwarek opartych na katalogach stworzonych przez ludzi oraz wyszukiwarek specjalistycznych⁵.

Najczęściej korzysta się z wyszukiwarek opartych na robotach (zwanymi z angielskiego: *spiders*, *robots* lub *crawlers*). Skupiają się one na trzech zadaniach: przeszukiwaniu stron WWW i budowaniu na ich podstawie listy słów i fraz kluczowych z każdej witryny; przechowywaniu indeksu słów i fraz; umożliwieniu użytkownikom przeszukania stworzonej bazy pod kątem zgromadzonych słów i fraz kluczowych⁶.

⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce*, Szczecin 2012.

⁵ S. Thurow, *op. cit.*, s. 27.

⁶ *Ibidem*.

Mechanizm opiera się na specjalistycznych algorytmach, przy pomocy których tworzona jest lista linków pasujących do zapytania wpisanego przez użytkownika w okno wyszukiwarki. Warto zauważyć, iż nie wszystkie strony pojawiają się równie często na liście linków (w wynikach wyszukiwania). Wynika to z częstotliwości pojawiania się witryny w wyszukiwarce. Owo zróżnicowanie jest uzależnione od tego, w jak dużym stopniu strona jest dostosowana do wyszukiwarek, czyli inaczej mówiąc – czy są wykorzystywane narzędzia SEO.

SEO – PODSTAWA MARKETINGU W INTERECIE

Internet rządzi się swoimi prawami. Nie tylko w przypadku publikowanych materiałów, gdzie dominuje multimedialność (dźwięk, obraz, tekst) i interakcyjność, lecz także i w sferze marketingowej. O ile w radiu, telewizji czy prasie dobrym narzędziem promocyjnym są wszelkiego rodzaju reklamy, o tyle w Internecie dominującą rolę odgrywa pozycjonowanie.

SEO (ang. *Search Engine Optimization*) to ogół mechanizmów, narzędzi i procesów dążących do tego, aby dana witryna znalazła się na jak najwyższej pozycji w wyszukiwarkach, czyli pojawiła się w ich bazie w postaci jak największej liczby linków przy różnych kryteriach wyszukiwania. Przy pomocy pozycjonowania właściciel witryny może dotrzeć do szerszego grona odbiorców, zwiększyć ruch na stronie i, co jest tego następstwem, zwiększyć swoją atrakcyjność dla potencjalnych reklamodawców. Brak takich działań powoduje, iż strona może w ogóle nie pojawić się w wynikach wyszukiwania lub wypozycjonuje się na bardzo rzadko wpisywaną frazę, którą przeciętny użytkownik się nie posłuży.

Proces SEO, jak zauważa Andrew B. King, składa się z dwóch elementów: optymalizacji wewnętrznej oraz zewnętrznej⁷. Pierwsza skupia się na optymalizacji treści poprzez słowa kluczowe, efektywnym tworzeniu treści oraz strategicznej wymianie łączy. Z kolei optymalizacja zewnętrzna jest skoncentrowana na maksymalizacji i popularyzacji łączy przychodzących ze stron ze słowami kluczowymi odpowiadającymi tematyce danej witryny⁸.

Współczesne strategie SEO oscylują wokół działań długoterminowych, skoncentrowanych wokół częstej aktualizacji danej strony oraz na poprawie jakości łączy przychodzących. W praktyce jest to skupianie się na jak największej liczbie fraz kluczowych odpowiadających tematyce danej witryny lub działu. Dlatego bardzo ważne jest, aby przed stworzeniem treści określić jak największą liczbę tzw. *keywords*, których wykorzystanie może spowodować zwiększenie ruchu na stronie. Do przeprowadzenia researchu służą rozbudowane narzędzia analityczne, takie jak profesjonalny program Wordtracker lub udostępniany za darmo Google Trends.

⁷ A. B. King, *Optymalizacja serwisów internetowych*, przeł. R. Meryk, Gliwice 2009, s. 21-64.

⁸ *Ibidem*.

Dlaczego SEO jest tak ważnym elementem Internetu? Jak zostało wcześniej zaznaczone, w sieci rządzą wyszukiwarki. Uzyskanie wysokiej pozycji (najlepiej w pierwszych 10, maksymalnie 100 wynikach wyszukiwania) jest kluczowe dla promocji danej witryny. Wynika to z zachowania użytkowników. Zdecydowana większość z nich, bo aż 92,5%, nie dociera dalej niż do trzeciej strony wyników wyszukiwania⁹. Dodatkowo, jak zauważyli autorzy *Temporal Analysis of a Very Large Topically Categorized Web Query Log*, 79% użytkowników przegląda wyłącznie pierwszą stronę wyników wyszukiwania, drugą – 94%¹⁰.

Biorąc pod uwagę powyższe statystyki, dobrze jest przyjrzeć się temu, co wpływa na pozycję witryny. King wymienia dziewięć najistotniejszych elementów determinujących pozycjonowanie strony¹¹:

1. algorytm PageRank¹²;
2. słowa kluczowe użyte w znaczniku *title*¹³;
3. globalna popularność łącza do witryny¹⁴;
4. wiek witryny¹⁵;
5. tekst znacznika-kotwicy dla łączy przychodzących¹⁶;
6. popularność łącza w obrębie wewnętrznej struktury łączy serwisu¹⁷;

⁹ B. Jansen, A. Spink, S. Koshman, *Web Searcher Interaction with the Dogpile.com Metasearch Engine*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology” 2007, vol. 58(8), s. 744-755.

¹⁰ S. Beitzel et al., *Temporal Analysis of a Very Large Topically Categorized Web Query Log*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology” 2007, vol. 58(2), s. 166-178.

¹¹ A. B. King, *op. cit.*, s. 36.

¹² PageRank to jeden z głównych algorytmów, które wykorzystują wyszukiwarki do oceny wartości strony i jakości publikowanych na niej treści. Stworzony w 1998 r. przez Larry’ego Page’a oraz Sergeya Brina na Uniwersytecie Stanforda. PR porównuje jakość linków odpowiadających na tę samą frazę, a następnie przydziela indeksowanym stronom wartości od 1 do 10. Zob.: A. Sieńczak, *Zasada działa algorytmu PageRank*, <http://www.osdwgoogle.co.pl/pagerank.html> [dostęp: 20.01.2016].

¹³ Znacznik *title* pozwala na ustawienie tytułu strony, zarówno na belce witryny, jak i w oknie wyszukiwarki. Umieszczone w tym miejscu słowa kluczowe wyświetlają się w wynikach wyszukiwania jako odnośnik do witryny. Zob.: W. Kossek, *Optymalizacja znaczników META*, <http://www.optymalizacja-strony.pl/znacznik-title.htm> [dostęp: 20.01.2016].

¹⁴ Element ten opiera się na liczbie odnośników do strony, jakie zaindeksuje wyszukiwarka na podstawie słów kluczowych występujących w poszczególnych miejscach witryny. Większa liczba linków powoduje wzrost szans na osiągnięcie lepszej pozycji.

¹⁵ Żywotność strony jest elementem, który wpływa na pozycję w dwojaki sposób. Z jednej strony starsze witryny mogą posiadać większą pulę linków polecających. Z drugiej – witryna powstała na domenie, która nie została dobrze zoptymalizowana, może nie osiągać zadowolających pozycji. W takim przypadku wielu specjalistów SEO zaleca zmianę domeny i stworzenie całej strony od nowa.

¹⁶ Prawidłowe skonstruowanie anchoru, czyli tekstu znacznika-kotwicy, pozwala na przyporządkowanie witryny w wyszukiwarce do konkretnych kryteriów wyszukiwania. Działo to tak: gdy do danego serwisu z recenzjami restauracji w Krakowie prowadzi tysiąc lub więcej linków z innych stron opatrzonych anchorem „dobra restauracja Kraków”, wówczas wyszukiwarka „wie”, iż tematyką witryny są oceny lokali gastronomicznych w danym mieście. Zob.: B. Nowak, P. Pluciński, *Anchor text – tekst kotwicy*, <http://star-marketing.pl/anchor-text-tekst-kotwicy> [dostęp: 13.04.2016].

¹⁷ Linkowanie wewnętrzne pozwala na ustalenie hierarchii ważności zamieszczonych w serwisie podstron i treści, tym samym wskazując wyszukiwarkom, do których informacji mają prowadzić odnośniki. Odpowiednie wypromowanie łącza w strukturze wewnętrznej pozwala również na łatwiejszą nawigację w serwisie oraz wskazanie użytkownikom na treści, na których promocji nam szczególnie zależy (np. ze względu na reklamodawców i sponsorów). Zob.: W. Władziński, *Linkowanie wewnętrzne na stronie – porady*, <http://www.seowordpress.pl/linkowanie-wewnetrzne-na-stronie-porady> [dostęp: 13.04.2016].

7. istotność tematyczna łączy prowadzących do serwisu¹⁸;
8. popularność łączy do witryny w społeczności tematycznej¹⁹;
9. stopień wykorzystania słów kluczowych w głównym tekście strony²⁰.

Elementy wpływające na pozycjonowanie stron WWW ulegają stałym modyfikacjom oraz rozwojowi, co wynika ze stałego udoskonalania wyszukiwarek w taki sposób, by jak najlepiej dopasować je do użytkowników i ich sposobów korzystania z Internetu. Najwyraźniej widać to na przykładzie tworzenia fraz. Kilka lat temu przyjmowano, iż pojedyncze hasło kluczowe nie powinno przekraczać trzech wyrazów, w dodatku często zespolonych ze sobą bez zwracania uwagi na poprawność językową, np. „nieruchomości Kraków tanio” lub „tani hotel Warszawa”. Współcześnie coraz większą uwagę zwraca się na tzw. *long tails* („długie ogony”), które potrafią zbudować porównywalnie mocne pozycje co silne, krótkie frazy. Składają się one z kilku wyrazów i najczęściej przybierają formę zdania lub konkretnego pytania, np.: „Jak wyczyścić pralkę?”, „Najlepsze przepisy na biskopki rzucały” lub „Gdzie kupić bilet autobusowy w Łodzi?”.

COPYWRITING A SEO-COPYWRITING

Czym jest copywriting? Dosłownie jest to ‘twórcze pisanie’ lub też ‘tworzenie tekstów do publikacji’²¹. Ten drugi przekład w pełni oddaje istotę copywritingu, skupiającego się na tworzeniu tekstów do publikacji, nie będących artykułami²². Ich głównym celem jest promocja danego produktu, usługi lub marki. Z tego powodu za copywriting możemy uznać:

- hasła reklamowe, np. „McDonald’s – I’m lovin’ it!”;
- nazwy produktów, np. „Raffaello”, „Merci”, „Kubus”;
- opisy przedmiotów lub usług;
- oferty reklamowe, np. broszury, strony internetowe;
- scenariusze spotów reklamowych prezentowanych w radiu, telewizji lub Internecie²³.

¹⁸ Użytkownicy poszukujący konkretnych informacji działają na bazie skojarzeń. Przechodząc między poszczególnymi stronami przy pomocy linków, z reguły korzystają z tych łączy, które w jakikolwiek sposób kojarzą im się z głównym tematem poszukiwań. Dlatego, jeśli np. pozycjonuje się artykuł o katastrofie w Smoleńsku, nie powinno się go linkować do stron na temat kulinariów czy też koncertów rockowych, gdyż istnieje niska szansa na to, że takie łączy zostanie wykorzystane.

¹⁹ Szukając informacji, użytkownicy sięgają po rozmaite źródła, w tym po specjalistyczne fora internetowe czy też zasięgają opinii w grupach poświęconych danej tematyce na portalach społecznościowych. Im większa liczba linków prowadzących do naszego serwisu w tego rodzaju miejscach, tym większy ruch wygeneruje witryna, a co za tym idzie – stanie się atrakcyjniejsza dla wyszukiwarek.

²⁰ Element, który aktualnie zmienił znaczenie. Przed ostatnimi aktualizacjami wprowadzonymi przez Google w maju 2016 roku funkcjonowało przekonanie, że większe nasycenie frazami pozwala lepiej pozycjonować stronę w wyszukiwarkach. Obecnie nadmierne wykorzystywanie słów kluczowych może doprowadzić do zbanowania strony i, w rezultacie, do całkowitego jej usunięcia z indeksowania.

²¹ Zob.: J. Kubiak, *O copywritingu. Copywriting po angielsku. Copywriting po polsku*, <http://web.archive.org/web/20120508184039/http://www.tekstosterownia.pl/wiki.php> [dostęp: 13.04.2016].

²² Podobną definicję podaje M. Dutko: „Kreatywne pisanie tekstów marketingowych – tak najprościej określić można istotę copywritingu”, zob.: M. Dutko, *Copywriting internetowy*, Warszawa 2010, s. 11.

²³ *Ibidem*.

W związku z powyższym można zauważyć, iż copywriting występuje praktycznie w każdym rodzaju medium. Różni się jedynie stopień oraz forma jego wykorzystania. W prasie będą to głównie artykuły sponsorowane lub slogany reklamowe, w radiu i w telewizji spoty reklamowe, a w Internecie – strony firmowe.

Czym z kolei jest SEO-copywriting? Jest to tworzenie tekstów do publikacji pod kątem SEO. Albo – co znacznie trafniejsze – optymalizacja treści pod kątem wyszukiwarek internetowych. Już sama definicja wskazuje na podstawową różnicę oraz zasadność wyodrębnienia tej formy copywritingu. Przede wszystkim w SEO-copywritingu kładzie się nacisk na to, aby tworzone teksty (artykuły, zaplecza, opisy, anchorry) były zgodne z przyjętą strategią pozycjonowania. W odróżnieniu od tekstów tworzonych w ramach tradycyjnego copywritingu główny nacisk kładzie się tutaj na odpowiednie wykorzystanie słów kluczowych i umiejętne obudowanie ich treścią w taki sposób, aby całość wyglądała naturalnie.

Istnieją różne rodzaje tekstów SEO-copywriterskich, wśród których wyróżniamy m.in.:

1. *Preclle* (ang. *Pressells*) – krótkie teksty przesycane frazami kluczowymi, których celem jest informowanie o produkcie bądź też jego reklama. Zazwyczaj nie są merytoryczne (il. 1).

Il. 1. Przykładowy precel

Systemy erp – z ang. enterprise resource planning – są nowoczesnymi rozwiązaniami umożliwiającymi skuteczne i zoptymalizowane planowanie zasobów przedsiębiorstwa. Korzyści płynące z ich wdrożenia w praktykę można wymienić bardzo wiele.

Przede wszystkim odpowiednio dobrany pod kątem potrzeb danego przedsiębiorstwa **system erp** pozwala uporządkować funkcjonowanie firmy w wielu obszarach. Wynika to z tego, iż system taki jest zintegrowany oraz posiada tę samą bazę danych, z której korzystają wszystkie aplikacje wykorzystywane w przedsiębiorstwie. O wiele prościej jest wówczas skorygować błędy, przy czym ryzyko ich popełnienia zostaje zminimalizowane.

Dzięki **systemowi erp** wzrasta wydajność pracy, a ponadto również m. in. poprawie ulega terminowość dostaw, zapasy przedsiębiorstwa zostają zredukowane, a czas wytwarzania produktów oraz realizacji zamówień jest krótszy. W rezultacie zatem przekłada się to na umocnienie pozycji firmy na rynku – jej oferta jest postrzegana przez odbiorców jako atrakcyjniejsza niż propozycje konkurencji.

2. Teksty zapleczone – teksty o sporej wartości merytorycznej, które nie przekazują odbiorcom specjalistycznej wiedzy (il. 2).

Il. 2. Przykładowy tekst zapleczoney

JAK WYBRAĆ NAJLEPSZY GABINET KOSMETYCZNY?

22 lutego 2016 · przez Ania · w kosmetyki, usuwanie naczynek

Uroda dla każdej kobiety jest bardzo ważna i to niezależnie od wieku. Lecz nie każda z pań posiada z natury nieskazitelną cerę. Większość cer kobiecych wymaga pielęgnacji. Jednym z najczęstszych powodów odwiedzania przez panie gabinetów medycyny estetycznej są rozszerzone naczynka. Wystarczy przejrzeć oferty „gabinet kosmetyczny Kraków”, lub „usuwanie naczynek Kraków”, by znaleźć odpowiedni ośrodek do wykonania zabiegu usuwającego tak zwane „pajęczki” i rumienie. Jeżeli mamy wrażenie pieczenia skóry, a siatka rozszerzonych naczynek na naszej twarzy się powiększa, to jest konieczność poszukania ogłoszenia „gabinet kosmetyczny Kraków” i skorzystania z serii zabiegów zamykających rozszerzone naczynka na naszej twarzy.

Przypadek ta najczęściej pojawia się na cerze delikatnej i wrażliwej. Najbardziej narażone miejsca na powstanie „pajęczków” to: nos, broda i policzki. Korzystając z ogłoszenia „gabinet kosmetyczny Kraków” mamy możliwość pozbycia się tych zniechęcających przez nas nitek na naszej twarzy.

Warto udać się więc do gabinetu kosmetycznego, gdyż nieleczone naczynka pękają tworząc rumień, czyli dość spory obszar zaczerwienienia skóry. Taki zabieg zamykania rozszerzonych naczynek odbywa się przy pomocy lasera – po wcześniejszym rozpoznaniu przez lekarza medycyny estetycznej ilości i głębokości powstałych naczynek.

3. Teksty synonimizowane – krótkie i proste teksty, zazwyczaj opisy stron lub kategorii, w których każde słowo zapisuje się wraz z jego synonimami w taki sposób, aby później, przy pomocy specjalnej mieszarki, utworzyć jak największą liczbę „unikalnych” tekstów (il. 3).

Il. 3. Przykład tekstu synonimizowanego: a) przed zmiksowaniem, b) po zmiksowaniu

<p>a)</p> <p>Wpisz tekst</p>	<p>{Zielono Przyjemnie Ekologicznie} mi {nawet szczególnie zwłaszcza} {w na jesień na jesieni}!</p> <p>Jesteś {zwoleńnikiem milośnikiem fanem} {ekologii ochrony środowiska}, a może {po prostu zwyczajnie najwyczajniej} {uważasz twierdzisz uznajesz}, {że iż} człowiek {powinien winien} z {własnej prywatnej indywidualnej} {woli chęci} {dbać troszczyć się zadbać} o {dobro dobry stan stan} {naszej swojej własnej} planety? To {dobrze mie rozsądne dobre} {podejście}, {jednak jednakże jednakowoż} {ekologia ochrona środowiska} to nie {jedynie tylko wyłącznie} {segregowanie sortowanie rozkładanie} {śmieci odpadów odpadków} {czy albo lub} {zamiana zmiana zastąpienie} {samochodu auta samochodów} na {rower autobus rolki}. {Co Cóż} jeszcze się za tym {kryje chowa skrywa}?</p>
<p>b)</p> <p>Wynik</p>	<p>Zielono mi nawet w zimie!</p> <p>Jesteś miłośnikiem ekologii, a może najwyczajniej uważasz, iż człowiek winien z indywidualnej chęci dbać o dobry stan naszej planety? To dobre podejście, jednak ochrona środowiska to nie wyłącznie segregowanie odpadów lub zamiana auta na rower. Cóż jeszcze się za tym chowa?</p>

To, w jakim stopniu wykorzystuje się każdy z rodzajów tekstów, zależy od przyjętej strategii oraz rozplanowania wydatków na kampanię SEO. Przy mniejszym budżecie z reguły kładzie się nacisk na precle, które nie mogą zagwarantować odpowiedniego wypozycjonowania witryny. Przyczyną jest niska wartość merytoryczna tego rodzaju treści przy jednoczesnym ich nieprawidłowym komponowaniu, w tym dużym nasyceniu frazami. Użytkownik trafiający na taki tekst nie pozostaje długo w witrynie, ponieważ nie znajduje tam odpowiedzi na swoje pytanie. Efektem jest powrót do wyszukiwarki i przejście na inną stronę. Takie zachowanie użytkowników jest odnotowywane przez Google i witryna zaczyna zajmować coraz niższe pozycje.

Oprócz przedstawionych podstawowych gatunków SEO-copywriterskich możemy także wyróżnić inne teksty, np. wpisy na forach tematycznych z danej dziedziny (w które są wplatane słowa kluczowe lub linki do promowanej witryny), opisy firm lub stron niezbędne do katalogowania²⁴.

SEO-copywriting wiąże się nie tylko z tworzeniem kontentu dla stron firmowych czy sklepów internetowych. Coraz częściej jest także używany w rozbudowanych platformach i portalach informacyjnych, które również walczą o jak najwyższą pozycję w wyszukiwarkach. W jaki sposób SEO-copywriting jest wykorzystywany w tego rodzaju witrynach?

DZIENNIKARSTWO INTERNETOWE A SEO-COPYWRITING

Dziennikarstwo internetowe to stosunkowo nowy odłam, który podlega stałemu rozwojowi i przemianom. Czym jest ta forma dziennikarstwa? Według Leszka Olszańskiego „dziennikarstwo internetowe to po prostu dziennikarstwo uprawiane z myślą o publikacji materiału w sieci zamiast w mediach tradycyjnych”²⁵. Ta definicja nie jest doskonała – koncentruje się wyłącznie na rodzaju medium, w którym rozpowszechniane są informacje. Brakuje tu wyjaśnienia, jak specyfika Internetu i wiążących się z nim rozwiązań technologicznych wpływa na pracę dziennikarza. Konwergencja mediów oraz multimedialność uatrakcyjniająca przekaz powodują, iż redaktorzy online muszą wykazać się nie tylko umiejętnością sprawnego pisania artykułów, lecz także często wiedzą z zakresu obróbki zdjęć, dźwięków i materiałów filmowych. Zwraca na to uwagę Marek Staniewicz: „Internet wybiera z tych platform [prasy, radia i telewizji] to, co najlepsze, łącząc i agregując poszczególne cechy i tworząc z nich spójną całość”²⁶.

Patrząc na te definicje, trudno nie zauważyć podobieństw między dziennikarstwem internetowym a SEO-copywritingiem. Szczególnie jeśli weźmiemy pod uwagę

²⁴ W takich wypadkach najczęściej wykorzystuje się teksty synonimizowane, choć stopniowo odchodzi się od samego korzystania z katalogów.

²⁵ Za: K. Bocheńska, *Cyberdziennikarstwo*, <http://akademiaumiejtnosci.com/documents/cyberdziennikarstwo.pdf> [dostęp: 26.01.2016].

²⁶ M. Staniewicz, *Dziennikarstwo on-line*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów. Nowa edycja*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2008, s. 432.

fakt, iż oba zawody działają w tej samej przestrzeni oraz że w obu przypadkach głównym źródłem informacji jest sam Internet oraz jego użytkownicy.

Czy można zatem uznać, że dziennikarstwo internetowe i SEO-copywriting są swoistymi synonimami? Nie do końca. Różnice i podobieństwa przedstawia tab. 1.

Tab. 1. Porównanie dziennikarstwa internetowego i SEO-copywritingu

Cecha	Dziennikarstwo internetowe	SEO-copywriting
Podstawowa funkcja	informowanie o wydarzeniach, przedstawianie faktów	uzyskanie wysokiej pozycji w wyszukiwarkach przez witrynę, na której jest publikowany tekst
Tematyka	bieżące wydarzenia społeczno-polityczne, lifestyle, plotki oraz newsy branżowe	specjalistyczna, dostosowana do branży witryny; zazwyczaj skupienie na jednym temacie
Długość tekstu	zróżnicowana, w zależności od tematu, działu oraz gatunku tekstu	zróżnicowana, w zależności od tematu, przesycenia frazami oraz miejsca na stronie klienta
Narzędzia SEO	wykorzystanie słów i fraz kluczowych, umożliwianie linkowania zewnętrznego i wewnętrznego	wykorzystanie słów i fraz kluczowych, linkowanie zewnętrzne i wewnętrzne, katalogowanie etc.
Źródła informacji	źródła osobowe, Internet (użytkownicy, strony WWW, fora internetowe etc.)	Internet (użytkownicy, strony WWW, fora internetowe etc.)

Powyższe zestawienie ukazuje główną różnicę pomiędzy omawianymi zawodami – różne cele tworzonych przekazów. Obowiązkiem dziennikarza jest informowanie, SEO-copywritera – reklama witryny, produktu czy marki. Różnica ta występuje jedynie w sytuacji, gdy mówimy o „czystych formach” obu zawodów z jednoczesnym założeniem, iż funkcje te są pełnione przez różne osoby. Pogłębiające się procesy komercjalizacji, tabloidyzacji oraz trywializacji przekazu powodują, iż w rzeczywistości granice pomiędzy dziennikarstwem internetowym a SEO-copywritingiem zacierają się. Jest to zauważalne przede wszystkim w identycznych formach publikacji obu rodzajów treści w serwisach. Wynika to bezpośrednio ze specyfiki nowych mediów, które odznaczają się następującymi cechami:

1. multimedialność – czyli wspomniane wcześniej połączenie różnych form publikacji (zdjęcia, video, tekst etc.) w celu uatrakcyjnienia przekazu;

2. interaktywność – teoretycznie odbiorca może ingerować w treść komunikatu, stając się jego współautorem poprzez komentowanie, głosowanie, udział w sondażu;

3. personalizacja – możliwość wpływania na kolejność wyświetlania informacji i dostosowanie struktury portali do własnych potrzeb;

4. hipertekstowość – zastosowanie języka HTML umożliwia płynne przemieszczanie się pomiędzy poszczególnymi witrynami za pomocą systemu odsyłaczy;

5. wielostrukturalność dostępu – dotarcie do informacji jest możliwe poprzez różnorodne kanały, np. dzięki znajomości dokładnego adresu witryny lub wpisaniu hasła w wyszukiwarce;

6. powszechność czasoprzestrzenna – z danymi informacjami można się zapoznać w każdym miejscu i o każdej porze. Opublikowane newsy da się znaleźć nawet po kilku dniach od ich zamieszczenia w serwisie;

7. łatwość modyfikacji – opublikowane informacje mogą być w każdej chwili zaktualizowane, edytowane lub zmieniane, co jest szczególnie istotne w przypadku relacji z wydarzeń, które mają miejsce w danej chwili i potrzebują uzupełniania informacji na bieżąco²⁷.

Porównanie tekstów dziennikarskich oraz copywriterskich przedstawia tab. 2.

Tab. 2. Cechy tekstów SEO-copywriterskich i dziennikarskich

Cecha	Dziennikarstwo internetowe	SEO-copywriting
Budowa	tytuł, lid, treść (zasada odwróconej piramidy, tj. najważniejsze informacje znajdują się na początku przekazu)	tytuł, lid, treść (zasada odwróconej piramidy, tj. najważniejsze informacje znajdują się na początku przekazu)
Nasylenie frazami	liczba fraz zależna od długości artykułu oraz działu, w jakim ma się on pojawić (w przypadku tekstów newsowych mogą one nie występować lub zostać dodane później)	duża, w tym obowiązkowo powinny się znaleźć w tytule, lidzie oraz co najmniej raz w rozwinięciu tekstu
Cechy szczególne	aktualność, chwytliwość, atrakcyjność	oparcie na trendach wyszukiwań, ukazywanie zalet prezentowanego towaru, usługi lub witryny
Research	wskazany, jednak przy gorących newsach nie jest wymagany	niezbędny, szczególnie jeśli tematyka jest specjalistyczna lub kładzie się duży nacisk na oryginalność tekstu
Język	prosty, rzeczowy, lecz często emocjonalny	w zależności od tekstu: prosty lub specjalistyczny, rzeczowy, wartościujący (coś jest lepsze od czegoś)
Oryginalność	zróżnicowana: w przypadku tekstów agencyjnych, często tekst jest po prostu kopiowany	zróżnicowana: przy niskim budżecie dopuszcza się korzystanie z baz tekstów lub tekstów synonimizowanych
Charakterystyczne gatunki	newsy, wywiady	precle, teksty synonimizowane, teksty na zapleczu, opisy kategorii i produktów

²⁷ *Ibidem.*

Powyższe zestawienie ukazuje, iż oba rodzaje tekstów są prawie identyczne w budowie. Różnice są widoczne wyłącznie przy dwóch kryteriach: charakterystycznych gatunkach dla obu form przekazu oraz stopniu wykorzystania narzędzi SEO. Warto zwrócić uwagę, że w obu przypadkach frazy kluczowe są ważne. Dlaczego? Jak już zostało wspomniane – pozycjonowanie to najlepsza reklama dla danej witryny. Również serwisy informacyjne walczą o to, aby odnośniki do ich newsów znalazły się w wyszukiwarce wyżej niż linki konkurencji. Przykładem na korzystanie z SEO również w newsach jest lista wyników wyszukiwania frazy „wyniki wyborów parlamentarnych 2015” w Google (il. 4) oraz Bing (il. 5).

Il. 4. Pozycjonowanie serwisów informacyjnych na przykładzie wyników wyborów 2015 – Google

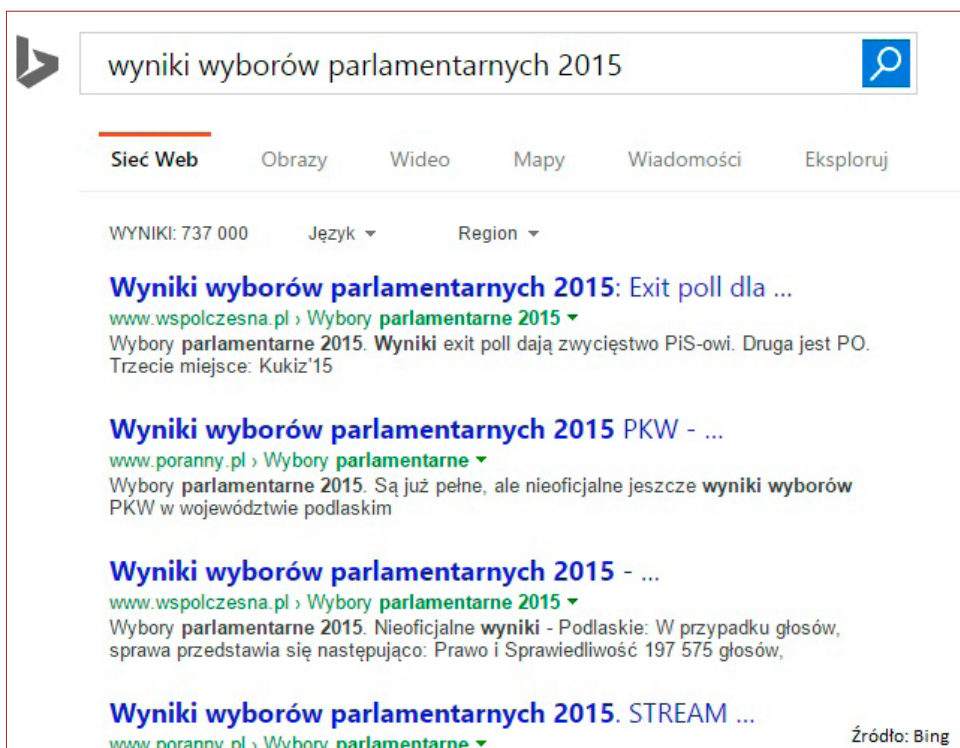
The image shows a Google search results page for the query "wyniki wyborów parlamentarnych 2015". The search bar at the top contains the query and the Google logo. Below the search bar, there are navigation tabs: "Wszystko", "Wiadomości", "Grafika", "Filmy", "Mapy", "Więcej", and "Narzędzia wyszukiwania". The search results show approximately 606,000 results in 0.36 seconds. The first result is an advertisement for "Wyniki wyborów na mapie - mojanpolis.pl" with the URL "www.mojapolis.pl/". The second result is a news article from "polska.newsweek.pl" titled "Wybory parlamentarne 2015: wyniki wyborów do Sejmu i ...". The third result is from "www.gazetakrakowska.pl" titled "Wyniki wyborów parlamentarnych 2015 [WYNIKI ...]". The fourth result is from "wiadomosci.onet.pl" titled "Wybory parlamentarne 2015. PKW podała ostateczne wyniki". The source "Źródło: Google" is indicated at the bottom right of the search results area.

Wykorzystanie narzędzi SEO w newsach jest subtelniejsze niż w artykułach do innych działów. Proces optymalizacji skupia się w tym przypadku na stworzeniu chwytliwego dla wyszukiwarek tytułu oraz napisaniu alternatywnego leadu, dzięki któremu news będzie pozycjonowany. W artykułach dla innych działów, w których dominują tzw. evergreeny²⁸, nasycenie frazami kluczowymi tekstu staje się dużo większe. W obu przypadkach można zaobserwować coraz częstsze zjawisko polegające na tym, że dziennikarz jest jednocześnie SEO-copywriterem, tworzącym treści zgodnie z zaleconymi przez dział SEO frazami. Przyczyn tej sytuacji jest kilka:

²⁸ Tematy zawsze na czasie, z zapewnioną popularnością, np. „Przepisy na Boże Narodzenie” lub „Najlepsze samochody do 10 tys. zł”.

1. finanse – redakcjom nie opłaca się zatrudniać osobno dziennikarzy i copywriterów, którzy mieliby pracować nad tym samym tekstem;
2. większa naturalność – dziennikarz, który samodzielnie wplecie frazy do stworzonego artykułu i/lub stworzy do niego tytuł pod kątem SEO, zrobi to w bardziej naturalny sposób, niebudzący sprzeciwu czytelników;
3. oszczędność czasu – w sytuacji, gdy nad tekstem miałyby pracować co najmniej dwie osoby (dziennikarz i SEO-copywriter), jego publikacja zostałaby opóźniona, co daje konkurencji szansę na bycie pierwszym źródłem informacji na dany temat;
4. frazy tworzą agendę – tworzenie newsów i artykułów zgodnie z zaleceniami działu SEO jest korzystne głównie ze względu na możliwość wzięcia udziału w tworzeniu agendy intermedialnej. To pokazuje również silną zależność między SEO a dziennikarstwem – zarówno frazy mogą stać się tematami artykułów, jak i tematy artykułów mogą stać się frazami w wyszukiwarce, ukazując tym samym swoją pozycję w hierarchii ważności.

II. 5. Pozycjonowanie serwisów informacyjnych na przykładzie wyników wyborów 2015 – Bing

The screenshot shows a Bing search results page for the query "wyniki wyborów parlamentarnych 2015". The search bar at the top contains the query and a magnifying glass icon. Below the search bar are navigation tabs: "Sieć Web", "Obrazy", "Wideo", "Mapy", "Wiadomości", and "Eksploruj". The search results are displayed in a list format. The first result is titled "Wyniki wyborów parlamentarnych 2015: Exit poll dla ..." and includes a link to "www.wspolczesna.pl" and a sub-link "Wybory parlamentarne 2015". The second result is titled "Wyniki wyborów parlamentarnych 2015 PKW - ..." and includes a link to "www.poranny.pl" and a sub-link "Wybory parlamentarne". The third result is titled "Wyniki wyborów parlamentarnych 2015 - ..." and includes a link to "www.wspolczesna.pl" and a sub-link "Wybory parlamentarne 2015". The fourth result is titled "Wyniki wyborów parlamentarnych 2015. STREAM ..." and includes a link to "www.poranny.pl" and a sub-link "Wybory parlamentarne". At the bottom right of the search results, it says "Źródło: Bing".

Jak widać, tego rodzaju działania są korzystne dla redakcji i to na wielu płaszczyznach. Poza tym można także zauważyć korzyści dla samych dziennikarzy oraz

odbiorców. Przede wszystkim pracownicy mediów mają szansę podnieść swoje kwalifikacje z zakresu SEO oraz pogłębić wiedzę na temat funkcjonowania Internetu. Naturalne wplatanie fraz w artykuł to także świetne ćwiczenie warsztatowe, pomagające w sprawniejszym konstruowaniu tekstów. Z kolei odbiorcy mają szansę otrzymać większą liczbę informacji na dany temat (każdy portal będzie bowiem walczył o pozycję w wyszukiwarce, *ergo* będzie się starał zasypać odbiorcę jak największą liczbą szczegółowych informacji). Samo wyszukiwanie będzie łatwiejsze dla użytkownika, ponieważ dzięki korzystaniu z gotowych fraz przez redakcje i dziennikarzy newsy powinny szybciej trafiać do indeksów wyszukiwarek.

Omawiane zjawisko ma także swoje wady. Do największych minusów przenikania się dziennikarstwa i SEO-copywritingu należą:

1. obniżenie jakości przekazów – w sytuacji, kiedy redakcja kładzie duży nacisk na optymalizację SEO, dziennikarze, niemający doświadczenia w SEO-copywritingu, zaczynają nienaturalnie wplatać frazy, nadmiernie je eksponować (np. poprzez wytyśzczanie) lub wplatają zbyt dużą liczbę linków do treści;

2. ujednolicenie treści – przy dużym nacisku na liczbę publikowanych materiałów, a nie ich jakość czy merytoryczność, dochodzi do kopiowania treści z innych witryn lub banków tekstów. W ten sposób użytkownicy poszukujący różnych punktów widzenia lub rozwiązań danego problemu, mimo trafiaania na różne witryny, otrzymują dokładnie tę samą informację;

3. brak informowania – kiedy dziennikarstwo splata się z SEO-copywritingiem, nie trudno jest zapomnieć o głównym zadaniu, czyli informowaniu odbiorców o danych wydarzeniach lub zjawiskach. Najważniejsze staje się to, aby obudować frazę tekstem, niekoniecznie wartościowym dla odbiorców;

4. postępowanie negatywnych zjawisk – sięgając po frazy popularne w wyszukiwarkach, napędza się tabloidyzację, trywializację oraz komercjalizację przekazu. Dziennikarze bowiem skupiają się na tworzeniu tekstów na tematy, które są wyszukiwane i poczytne, a niekoniecznie te, które są istotne (np. wpadki gwiazd zamiast nowego składu rządu);

5. informowanie kontra promowanie – dziennikarz staje przed dylematem: co jest ważniejsze – napisanie dobrego, informacyjnego tekstu czy też zawarcie w nim odpowiednich fraz? Niestety, nie zawsze osiągnięcie równowagi jest w tej kwestii możliwe.

CZY SEO-COPYWRITING ZAGRAŻA DZIENNIKARSTWU?

„Niestety to, co stanowi istotę dziennikarstwa i odróżnia je od innych zawodów związanych z komunikacją, zaciera się coraz bardziej”²⁹ – do takich wniosków doszli

²⁹ M. Chyliński, S. Russ-Mohl, *op. cit.*, s. 373.

blisko 10 lat temu Stephan Russ-Mohl oraz Marek Chyliński, twórcy jednego z czołowych podręczników dla studentów dziennikarstwa. Wówczas Internet dopiero wkraczał w fazę rozkwitu, a zawody okołomedialne zaczynały wychodzić z cienia. Współcześnie nie tylko już z niego wyszły, lecz także wypierają to, dzięki czemu mogły funkcjonować, czyli samo dziennikarstwo. W redakcjach można zauważyć coraz większy nacisk na kwestie marketingowe oraz sposób sprzedaży produktu medialnego. Ceną takich działań jest coraz wyraźniejsze lekceważenie jakości przedstawianych treści oraz podwyższenie wymagań względem samych dziennikarzy. Współcześnie muszą oni nie tylko posiadać lekkie pióro oraz rozwinięte umiejętności interpersonalne, lecz także znać podstawy marketingu, reklamy i PR. Zjawisko konwergencji dotknęło zatem i sam zawód dziennikarza, tworząc z niego hybrydę dwóch przeciwległych biegunów: reklamy i informacji.

Czy można jednoznacznie uznać, iż SEO-copywriting jest dziennikarstwem XXI w. i, co za tym idzie, że wyparło tradycyjne informowanie? Nie. Odbiorcy stają się coraz bardziej wymagający i odporni na stosowanie SEO. Trafiając ciągle na te same informacje, z bez pardonowym wytłuszczaniem fraz, zniechęcają się do korzystania z danych źródeł. W momencie gdy niezadowolenie z niskiego poziomu informacji publikowanych na stronach dojdzie do stanu krytycznego, SEO-copywriting może albo upaść, albo całkowicie zmienić swoje oblicze. Taka sytuacja będzie wielką szansą dla tradycyjnego dziennikarstwa internetowego. O ile oczywiście publikacje będą na odpowiednim poziomie.

Warto także pamiętać o tym, iż SEO-copywriting jest ściśle związany z SEO. Dopóki nie zostaną stworzone lepsze narzędzia do promowania witryn w sieci, dopóty ten zawód będzie dominował w Internecie. Biorąc pod uwagę fakt, iż Internet podlega bardzo dynamicznym zmianom oraz każdego dnia jest udoskonalany, ciężko rokować, jak długo taka sytuacja będzie trwać. Skupiając się na aktualnym stanie rzeczy, trudno też uznać SEO-copywriting za nowoczesną formę dziennikarstwa. Jest on bowiem połączeniem dwóch odrębnych dziedzin, które niekoniecznie może się okazać trwałe. Wszystko zależy od tego, w jaki sposób SEO-copywriting będzie rozwijany oraz czy błędne praktyki (wytłuszczanie, przesycanie tekstów frazami) będą neutralizowane, czy raczej pogłębiane w imię zwiększonej popularności w wyszukiwarkach. Na te pytania odpowiedzi może udzielić jedynie czas³⁰.

³⁰ W trakcie tworzenia niniejszego artykułu doszło do wprowadzenia nowych aktualizacji do algorytmu Google. Algorytm ten aktualnie (sierpień 2016 r.) sprawdza strony przede wszystkim pod kątem wartości merytorycznej i użyteczności przekazu dla odbiorcy. Strony o niskiej jakości zawartych treści są karane m.in. banem.

BIBLIOGRAFIA

- Beitzel S. et al., *Temporal Analysis of a Very Large Topically Categorized Web Query Log*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology” 2007, vol. 58(2), s.166–178.
- Bocheńska K., *Cyberdziennikarstwo*, <http://akademiaumiejtnosci.com/documents/cyberdziennikarstwo.pdf> [dostęp: 26.01.2016].
- Chyliński M., Russ-Mohl S., *Dziennikarstwo*, Warszawa 2007.
- Dutko M., *Copywriting internetowy*, Warszawa 2010.
- Główny Urząd Statystyczny, *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce*, Szczecin 2012.
- Jansen B., Spink A., Koshman S., *Web Searcher Interaction with the Dogpile.com Metasearch Engine*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology” 2007, vol. 58(8), s. 744–755.
- King A. B., *Optymalizacja serwisów internetowych*, przeł. R. Meryk, Gliwice 2009.
- Kossek W., *Optymalizacja znaczników META*, <http://www.optymalizacja-strony.pl/znacznik-title.htm> [dostęp: 20.01.2016].
- Kubiak J., *O copywritingu. Copywriting po angielsku. Copywriting po polsku*, <http://web.archive.org/web/20120508184039/http://www.tekstosterownia.pl/wiki.php> [dostęp: 13.04.2016].
- Ledford J., *SEO. Biblia*, przeł. J. Lipka, Gliwice 2009.
- Nowak B., Pluciński P., *Anchor text – tekst kotwicy*, <http://star-marketing.pl/anchor-text-tekst-kotwicy> [dostęp: 13.04.2016].
- Sieńczak A., *Zasada działania algorytmu PageRank*, <http://www.osdwgoogle.c0.pl/pagerank.html> [dostęp: 20.01.2016].
- Staniewicz M., *Dziennikarstwo on-line*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów. Nowa edycja*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2008, s. 429–444.
- Thurów S., *Pozycjonowanie w wyszukiwarkach internetowych*, przeł. M. Samodulski, Gliwice 2009.
- Władziński W., *Linkowanie wewnętrzne na stronie – porady*, <http://www.seowordpress.pl/linkowanie-wewnetrzne-na-stronie-porady> [dostęp: 13.04.2016].

STRESZCZENIE

Czy publikując newsy, musimy zwracać uwagę na to, czy znajdą się one w Google? – to proste pytanie pokazuje, z jakimi dylematami borykają się dziennikarze pracujący w mediach internetowych.

Współcześnie trudno sobie wyobrazić stronę internetową, która nie używa narzędzi SEO. Do tej reguły stosują się także portale informacyjne, które korzystając z tych narzędzi, mają szansę dotrzeć do większego grona odbiorców, a tym samym – wygenerować większe zyski.

Warto zadać sobie pytanie, czy w takim razie SEO-copywriterzy i dziennikarze internetowi to dzisiaj ta sama profesja? Zadania należące do każdego z tych zawodów są pozornie identyczne, lecz cel działań – całkowicie odmienny. Dziennikarze nadal mają za zadanie informować

odbiorców o danych wydarzeniach, SEO-copywriterzy dbają z kolei o to, aby ta informacja się sprzedała. Z tego powodu warto przyjrzeć się każdemu z tych zawodów i zastanowić, czy nie doszło do ich ujednoczenia.

SŁOWA KLUCZOWE

copywriting, dziennikarstwo internetowe, SEO, SEO-copywriting

---

SUMMARY

When publishing news, do we have to focus whether they will be present in Google? This simple question presents the dilemmas of journalists working at online media.

Nowadays, it is difficult to imagine a website not using SEO tools. This concerns also information portals, which, using these tools, have a chance to reach more addressees, thanks to which, to generate higher profits.

It is worth to wonder if SEO copywriters and journalists are people of the same profession? It may seem that tasks related with both of these professions are identical, however the aim of the activities is completely different – journalists are still to inform addressees about news, while SEO copywriters take care of selling this news. Due to this, it is worth to take a look at each of these professions and to think if they have not been united.

KEYWORDS

copywriting, online journalism, SEO, SEO-copywriting

BLOG W ŚWIETLE PRAWA AUTORSKIEGO

.....

W ostatnich latach jedną z coraz bardziej popularnych form aktywności w Internecie jest prowadzenie (lub czytanie) blogów. Wciąż niewielka jest jednak świadomość, że zarówno działalność blogera (czyli autora bloga), jak i osób korzystających z materiałów zamieszczanych przez niego na blogu podlega regulacjom prawnym. Z uwagi na brak aktu prawnego kompleksowo regulującego kwestie związane z tzw. blogosferą, pojawiają się wątpliwości, jakie przepisy prawa powinny znaleźć zastosowanie w tej dziedzinie.

Jedną z koncepcji prawnego określenia działalności blogerskiej wiąże ją z prawem prasowym. Zgodnie z art. 7 ust. 2 ustawy Prawo prasowe prasa to:

publikacje periodyczne, które nie tworzą zamkniętej, jednorodnej całości, ukazujące się nie rzadziej niż raz do roku, opatrzone stałym tytułem albo nazwą, numerem bieżącym i datą, a w szczególności: dzienniki i czasopisma, serwisy agencyjne, stałe przekazy teleksowe, biuletyny, programy radiowe i telewizyjne oraz kroniki filmowe; prasą są także wszelkie istniejące i powstające w wyniku postępu technicznego środki masowego przekazywania, w tym także rozgłoszenie oraz tele- i radiowęzły zakładowe, upowszechniające publikacje periodyczne za pomocą druku, wizji, fonii lub innej techniki rozpowszechniania; prasa obejmuje również zespoły ludzi i poszczególne osoby zajmujące się działalnością dziennikarską.

Porównanie brzmienia przepisu art. 7 przywołanej ustawy (zacytowanego fragmentu oraz kolejnych punktów ust. 2) z praktyką blogerską pozwala stwierdzić, że blogi ze sformułowaną w nim definicją prasy łączy m.in. periodyczność, brak zamkniętej jednorodnej całości, ogólnoinformacyjny cel czy poprzedzający publikację proces przygotowania redakcyjnego. Istnieją jednak takie blogi, które mają charakter zapisów prywatnych tworzących jednorodną całość. Są wyraźnie zdeteminowane osobowością swojego twórcy, tak że zbliżają się do pojęcia dziennika jako dzieła literackiego i dlatego trudno wiązać je z prawem prasowym. Z uwagi na jednorodność treści blogów oraz często występujący brak spełnienia przesłanki periodyczności większość przedstawicieli doktryny jest zdania, że blogi nie mogą zostać uznane za prasę¹.

¹ Zob. A. Wilińska, M. Zelek, *Blog w świetle polskiego PrPras*, [w:] „Edukacja Prawnicza” 2010, nr 2, s. 25-27.

Niezależnie od tego, czy dany blog podlega reżimowi ustawy Prawo prasowe, czy też nie, mają wobec niego zastosowanie przepisy Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (dalej: pr. aut.), którym chciałabym poświęcić więcej uwagi.

W pierwszym artykule wskazanej ustawy ustawodawca definiuje przedmiot prawa autorskiego, stanowiąc, że jest nim każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia. Zatem za utwór w rozumieniu prawa autorskiego może być uznany blog, tj. strona internetowa, jak również poszczególne materiały na nim zamieszczane, np. teksty, zdjęcia czy filmy, o ile spełniają wskazane w ustawie warunki. Przeanalizujemy każdy z nich.

Po pierwsze blog lub zamieszczany na nim materiał powinien stanowić działalność twórczą o indywidualnym charakterze. Jak wskazuje się w doktrynie², powyższe sformułowanie zawiera w sobie dwie przesłanki warunkujące istnienie utworu: po pierwsze dzieło musi być przejawem działalności twórczej, po drugie – powinno wykazywać indywidualny charakter. Jak stwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z 13.01.2006 r., III CSK 40/05:

charakter „twórczości” i „indywidualności” mającego podlegać ochronie prawa autorskiego przedmiotu można oprzeć na argumentacji odnoszącej się do strony podmiotowej stosunku łączącego twórcę z jego dziełem („piętno osobiste”, „znamiona osobowości”) albo na aspektach przedmiotowych, tj. odnoszących się do samego wytworu ludzkiego umysłu. W razie zastosowania drugiego [sposobu argumentacji – przyp. P. B.], który trzeba uznać w świetle poglądów doktryny za lepiej uzasadniony, przyjmuje się, że rezultat wysiłku intelektualnego nie może być rutynowy, standardowy i typowy. Nie może natomiast być uznany za utwór i objęty ochroną prawa autorskiego taki przejaw ludzkiej aktywności umysłowej, któremu brak cech dostatecznie indywidualizujących, tj. odróżniających go od innych wytworów podobnego rodzaju i przeznaczenia.

Odnosząc powyższe uwagi do blogosfery, należy stwierdzić, iż utworu nie stanowi i nie podlega ochronie prawnoautorskiej szata graficzna bloga lub jego kompozycja przejawiająca się w określonym rozmieszczeniu poszczególnych elementów na stronie, jeżeli zostały one stworzone przy wykorzystaniu gotowego szablonu, a ewentualne zmiany wprowadzone przez blogera nie cechują się indywidualnością i oryginalnością. Natomiast w sytuacji gdy bloger skomponował stronę internetową w oparciu o własny zamysł twórczy, wykorzystując wykreowane przez siebie oryginalne motywy graficzne związane z tematyką prowadzonego bloga, w konsekwencji czego powstała strona zawierająca elementy wyróżniające ją spośród

² D. Flisak, *Komentarz do art. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, [w:] *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, red. M. Bukowski et al., Warszawa 2015, s. 23.

innych stron do niej podobnych, wówczas uznanie jej za utwór w rozumieniu pr. aut. będzie uzasadnione.

Ochrona utworu w świetle przepisów ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych nie jest uzależniona od spełnienia jakichkolwiek formalności, takich jak rejestracja czy uiszczenie opłaty³. Kreacja spełniająca cechy utworu wskazane w przedmiotowej ustawie zostaje objęta ochroną od momentu jej ustalenia, tj. umożliwienia innym osobom zapoznania się z nią. Z uwagi na specyfikę blogów przesłanka ustalenia nie budzi większych kontrowersji, albowiem zostaje ona spełniona przez samo zamieszczenie materiału na stronie internetowej i umożliwienie zapoznania się z nim potencjalnym czytelnikom bloga.

Dla kwestii objęcia ochroną nie mają również znaczenia takie okoliczności, jak: cel powstania utworu, jego przeznaczenie, wartość naukowa, jakość mierzona profesjonalnym wykonaniem oraz jego przydatność. Prawnie chronione mogą być zarówno teksty blogera zawierające błędy językowe lub traktujące o sprawach błahych, jak i reprezentujące wysoki poziom językowy i merytoryczny. Z punktu widzenia prawa autorskiego nie są także istotne takie okoliczności, jak: czas poświęcony przez blogera na stworzenie materiału znajdującego się na blogu, wysiłek, który włożył w jego przygotowanie oraz nakłady finansowe, które poniósł w związku z powyższym. Co do zasady irrelevantne jest także opatrzenie utworu notą: „© copyright” czy komentarzem: „Wszelkie prawa zastrzeżone”. Niezależnie od tego, czy bloger zamieści na blogu jedną z powyższych adnotacji, czy też nie, jeśli jego wpis spełnia ustawowe cechy utworu, będzie podlegał prawnoautorskiej ochronie. Wyżej wskazane klauzule mogą jedynie przypominać odbiorcom, że utwór jest chroniony, jednakże sam fakt objęcia dzieła ochroną nie jest uzależniony od opatrzenia go jakąkolwiek notą.

Zgodnie z art. 2¹ pr. aut. ochroną może być objęty wyłącznie sposób wyrażenia treści. Nie są chronione odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne. W praktyce odseparowanie idei (niepodlegającej prawnoautorskiej ochronie) od sposobu jej wyrażenia (który może podlegać takiej ochronie) bywa jednak problematyczne. W celu zobrazowania powyższego zagadnienia posłużę się przykładem blogów o tematyce sportowej, na których są prezentowane sekwencje ćwiczeń fizycznych. Zwykle kolejność zalecanych ćwiczeń oraz liczba ich powtórzeń nie jest przypadkowa, lecz odpowiednio dobrana celem osiągnięcia z góry określonego rezultatu. Mimo to prosty plan treningowy (rodzaje ćwiczeń, kolejność ich wykonania i liczba powtórzeń) nie będzie chroniony przez prawo autorskie. Ochronie natomiast może podlegać film, w którym bloger prezentuje sposób ćwiczenia, pod warunkiem, że film ten będzie spełniał ustawowe cechy

³ *Ibidem*, s. 54.

utworu. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku przepisów zamieszczanych na blogach kulinarnych. Sama receptura lub metoda przyrządzenia dania nie będzie podlegała ochronie. Chroniony może być natomiast tekst opisujący sposób przygotowania potrawy⁴.

Wiedząc już, czym jest utwór, należy zadać pytanie, komu i jakie przysługują do niego prawa. Jak stanowi art. 8 ust. 1 pr. aut., prawo autorskie przysługuje twórcy, o ile ustawa nie stanowi inaczej. W przypadku stworzenia dzieła przez kilka osób prawa autorskie przysługują wszystkim współtwórcom. W polskim prawie została przyjęta dualistyczna koncepcja praw autorskich, na którą składają się prawa autorskie osobiste i prawa autorskie majątkowe. Zgodnie z przepisem art. 16 pr. aut., jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, autorskie prawa osobiste chronią nieograniczoną w czasie i niepodlegającą zrzeczeniu się lub zbyciu więź twórcy z utworem, a w szczególności prawo do:

- 1) autorstwa utworu;
- 2) oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo;
- 3) nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania;
- 4) decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności;
- 5) nadzoru nad sposobem korzystania z utworu.

Wyżej wskazane prawa osobiste powstają z chwilą ustalenia utworu. Ochrona autorskich dóbr osobistych nie jest ograniczona w czasie. Autorskie prawa osobiste, w przeciwieństwie do praw osobistych określonych w kodeksie cywilnym, nie wygasają z chwilą śmierci autora. W konsekwencji po śmierci autora przyjmuje się fikcję prawną, iż podmiotem ochrony jest nadal autor, a jego prawa są jedynie wykonywane przez inne podmioty.

Przejawy więzi twórcy z utworem zostały sprecyzowane w punktach 1-5 art. 16 pr. aut. Wymienione w punktach 1 i 2 prawo do autorstwa oraz jego oznaczenia są jednymi z najważniejszych praw przyznanych twórcy. Z jednej strony uprawniają one do podjęcia decyzji w zakresie wskazania autorstwa lub nieoznaczenia go, z drugiej – umożliwiają żądanie od innych podmiotów, by uznawały jego autorstwo. Naruszenie omawianego prawa w blogosferze może nastąpić na różne sposoby, których przykłady podaje Sybilla Stanisławska-Kloc⁵. Jednym z nich jest przywłaszczenie sobie autorstwa cudzego utworu zwane plagiatem. Może ono nastąpić nie tylko poprzez umieszczenie przez blogera na swojej stronie tekstu lub zdjęcia cudzego autorstwa i podpisanie go swoim imieniem i nazwiskiem, lecz także wówczas, gdy

⁴ *Przepisy kulinarne a ochrona prawa autorskiego*, <http://www.rp.pl/arttykul/923867-Przepisy-kulinarne-a-ochrona-prawa-autorskiego.html#ap-1> [dostęp: 11.09.2016].

⁵ S. Stanisławska-Kloc, *Komentarz do art. 16 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, [w:] *Prawo autorskie...*, s. 228-232.

bloger zawrze w swoim tekście fragmenty utworu innego podmiotu, nie oznaczając ich w odpowiedni sposób. Często zdarzają się także sytuacje, w których bloger, zamieszczając na swoim blogu cudzy utwór, wskazuje jego autora, jednakże faktycznym twórcą jest inny podmiot. Dzieje się to zwykle w przypadkach, gdy bloger wykorzystuje np. utwór znajdujący się na innym blogu, przyjmując domniemanie, że autorem jest twórca tegoż bloga, podczas gdy w rzeczywistości jest nim inna osoba. Wówczas faktycznemu autorowi zostaje odebrane autorstwo, a podmiot trzeci wbrew swojej woli zostaje mianowany autorem. Naruszenie prawa do autorstwa może nastąpić także wówczas, gdy bloger wykorzystuje cudzy utwór, w żaden sposób nie oznaczając autorstwa, tj. ani nie przypisując go sobie, ani innej osobie. Należy mieć na względzie, że brak oznaczenia znalezionego w Internecie zdjęcia, filmu czy tekstu nazwiskiem lub pseudonimem twórcy nie oznacza, że dany utwór nie jest chroniony i można go wykorzystywać bez spełnienia jakichkolwiek warunków. Autor ma prawo do udostępnienia utworu anonimowo, co nie oznacza, że zrzekł się prawa do jego autorstwa. Dlatego chcąc zamieścić na blogu cudzy utwór, którego autorstwo nie jest oznaczone, należy wskazać, że cytat pochodzi od anonimowego twórcy.

Od zrzeczenia się prawa należy odróżnić zrzeczenie się jego wykonywania, które jest w świetle prawa dopuszczalne. W orzeczeniu Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 14.05.2007, I ACa 668/06, przyjęto, iż:

Przy zachowaniu zasady niezbywalności autorskich praw osobistych dopuszczalne jest zrzeczenie się przez twórcę wykonywania części tych praw na rzecz osób trzecich, w tym przedsiębiorców.

Oznacza to, że twórca może powierzyć wykonywanie autorskich praw osobistych innym osobom, co jednak nie ma wpływu na przysługujące mu prawo do autorstwa utworu.

Wedle pr. aut. twórcy przysługuje również prawo do nienaruszalności treści i formy utworu oraz do jego rzetelnego wykorzystania. Wiąże się ono z zakazem wprowadzania zmian do dzieła bez zgody autora oraz wykorzystywania utworu w sposób mogący na przykład naruszać dobre imię twórcy. Z uwagi na powyższe bloger, korzystając z fragmentu cudzego utworu, winien każdorazowo rozemnić, czy nie narusza więzi twórcy z utworem, np. pomijając istotną część utworu lub wprowadzając do niego dodatkowe elementy. Naruszenie prawa do integralności w blogosferze może nastąpić poprzez zamieszczenie na blogu jedynie fragmentu fotografii innego twórcy, a nawet przez samą zmianę rozmiarów zdjęcia. Również modyfikacja układów wersów wierszy w utworze poetyckim prezentowanym na blogu lub zniekształcenie zamieszczonego na stronie internetowej dzieła muzycznego,

spowodowane zastosowaniem środków technicznych wpływających na pogorszenie jego jakości, mogą zostać zakwalifikowane jako naruszenia integralności utworów. Przykładem nierzetelnego wykorzystania dzieła może być natomiast zamieszczenie na blogu cudzego tekstu w nieprzystającym do rangi tego utworu kontekście, na przykład pod ilustracjami nieadekwatnymi do artystycznej wartości dzieła⁶.

Znaczenie wskazanych w punktach czwartym i piątym art. 16 pr. aut. praw zdaje się być drugorzędne w odniesieniu do blogosfery, jednakże możliwość ich naruszenia przez blogerów nie jest wykluczona. Mając na względzie, iż niektórzy blogerzy udostępniają na stronach internetowych materiały otrzymywane od czytelników, nie trudno wyobrazić sobie sytuację, w której bloger zamieszcza na swej stronie nadesłaną przez jego fana fotografię lub tekst w przekonaniu, iż w tym właśnie celu został mu doręczony. Tymczasem intencją czytelnika wysyłającego materiał mogło być jedynie poddanie ocenie blogera stworzonego przez siebie utworu. Jeśli przesłane dzieło nie zostało uprzednio udostępnione, możemy mieć do czynienia z naruszeniem prawa do decydowania o jego pierwszym udostępnieniu. Prawo to jest, w odniesieniu do danego utworu, jednorazowym uprawnieniem, które wygasa w momencie podjęcia i wyrażenia przez autora decyzji o jego realizacji.

W przypadku wystąpienia opisanych wyżej sytuacji ingerujących w prawa osobiste, twórcy przysługują roszczenia określone w art. 78 ust. 1 pr. aut. Zgodnie ze wskazanym przepisem autor, którego prawa osobiste zostały zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania. Z powyższego uprawnienia może skorzystać na przykład twórca dzieła, którego zamieszczenie na blogu zostało przez blogera zapowiedziane w znajdującym się na stronie internetowej filmiku zwiastującym planowane wpisy. Natomiast w przypadku, gdy naruszenie poprzez zamieszczenie materiału na blogu już nastąpiło, twórca może domagać się, aby bloger, który naruszenia się dopuścił, dopełnił czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, na przykład dokonał stosownych modyfikacji w wykorzystanym materiale lub go usunął. Oprócz powyższego twórca może żądać złożenia przez blogera publicznego oświadczenia o odpowiedniej treści i formie. Jeżeli naruszenie było zawinione, sąd może przyznać twórcy właściwą sumę pieniężną tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę lub – na żądanie twórcy – zobowiązać blogera, aby uiścił odpowiednią kwotę na wskazany przez twórcę cel społeczny. Odpowiedzialność z tytułu naruszenia autorskich praw osobistych jest zatem niezależna od tego, czy bloger działał w dobrej, czy złej wierze. Okoliczność – czy działanie sprawcy było zawinione, czy też nie – może być istotna jedynie w kontekście zasądzenia zadośćuczynienia.

Z uwagi na to, że osobiste prawa autorskie są nieograniczone w czasie, z powodztwem o ochronę autorskich praw osobistych zmarłego, w braku jego odmiennej

⁶ A. M. Niżankowska, *Prawo do integralności utworu*, Kraków 2007, s. 184-235.

woli, może wystąpić małżonek, a w przypadku jego braku kolejno: zstępni, rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa lub właściwe ze względu na rodzaj twórczości stowarzyszenie twórców, jak również organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi czy prawami pokrewnymi, która zarządzała prawami autorskimi zmarłego. Wskazane wyżej osoby fizyczne są także uprawnione do wykonywania autorskich praw osobistych zmarłego twórcy (art. 78 ust. 2-4 pr. aut.).

Oprócz opisanej wyżej odpowiedzialności cywilnej naruszenie autorskich praw osobistych wiąże się z odpowiedzialnością karną.

Kto przywłaszcza sobie autorstwo albo wprowadza w błąd co do autorstwa całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3 (art. 115 ust. 1 pr. aut.). Tej samej karze podlega, kto rozpowszechnia bez podania nazwiska lub pseudonimu twórcy cudzy utwór w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania, artystyczne wykonanie albo publicznie zniekształca taki utwór, artystyczne wykonanie, fonogram, wideogram lub nadanie (art. 115 ust. 2 pr. aut.). Kto w celu osiągnięcia korzyści majątkowej w inny sposób niż określony w ust. 1 lub 2 narusza cudze prawa autorskie lub prawa pokrewne określone w art. 16, art. 17, art. 18, art. 19 ust. 1, art. 19¹, art. 86, art. 94 ust. 4 lub art. 97, albo nie wykonuje obowiązków określonych w art. 19³ ust. 2 lub art. 20 ust. 1-4 pr. aut., podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do jednego roku (art. 115 ust 3 pr. aut.).

Twórcy obok praw osobistych przysługują prawa majątkowe, na które zgodnie z art. 17 pr. aut. składa się wyłączne prawo twórcy do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu, chyba że ustawa stanowi inaczej. Wymienione prawa nie są bezwzględne i doznają ustawowych ograniczeń. W pierwszej kolejności należy zauważyć, że autorskie prawa majątkowe trwają przez czas życia twórcy oraz 70 lat po jego śmierci. Po upływie tego czasu prawa te przechodzą do tzw. domeny publicznej. Wówczas osoby trzecie mogą korzystać z utworu bez konieczności uzyskania zgody twórcy. Ponadto możliwe jest korzystanie przez osoby trzecie z utworów za życia twórcy w ramach tzw. instytucji dozwolonego użytku.

Dozwolony użytek umożliwia korzystanie z cudzego rozpowszechnionego utworu bez konieczności uzyskiwania zgody twórcy na warunkach określonych w ustawie. Podstawowym warunkiem jest wymienienie imienia i nazwiska twórcy oraz źródła. Ponadto dozwolony użytek nie może naruszać normalnego korzystania z utworu lub godzić w słuszne interesy twórcy. Przepisy o dozwolonym użytku są z jednej strony wyrazem realizmu ustawodawcy, który zdaje sobie sprawę, że ustanowienie bezwzględnego zakazu korzystania z cudzej twórczości byłoby trudne do wyegzekwowania, a z drugiej – stworzeniem społeczeństwu możliwości dostępu do dóbr kultury. W doktrynie zostały wyodrębnione dwie postaci dozwolonego użytku: osobisty i publiczny. Pierwszy z nich upoważnia każdego do korzystania

z rozpowszechnionego utworu na własne potrzeby. Poza tym obejmuje on swym zakresem korzystanie z pojedynczych egzemplarzy dzieła przez tych, którzy pozostają w związku osobistym z daną osobą. Z uwagi na fakt, iż treści zamieszczane na blogu są zwykle kierowane nie tylko do osób pozostających z blogerem w związku osobistym, lecz także do nieokreślonego kręgu odbiorców, przepis ten nie będzie odgrywał roli w kontekście niniejszych rozważań. W odniesieniu do blogosfery znaczenie będą natomiast miały przepisy dotyczące dozwolonego użytku publicznego, w szczególności regulujące tzw. prawo cytatu. Zgodnie z przepisem art. 29 pr. aut. wolno przytaczać w utworach stanowiących samoistną całość urywki rozpowszechnionych utworów oraz rozpowszechnione utwory plastyczne, utwory fotograficzne lub drobne utwory w całości w zakresie uzasadnionym celami cytatu (takimi jak: wyjaśnianie, polemika, analiza krytyczna lub naukowa, nauczanie) lub prawami gatunku twórczości. Prawo cytatu nie odnosi się zatem tylko do utworów tekstowych (co może sugerować słowo „cytat”), lecz także do innych rodzajów dzieł. Aby cytat był prawnie dopuszczalny, powinien spełnić przesłanki wskazane w ustawie, które można podzielić na przedmiotowe oraz funkcjonalne⁷.

Spośród przesłanek przedmiotowych można z kolei wyróżnić dwie kategorie: odnoszące się do dzieła cytującego oraz dotyczące utworu cytowanego. Ustawa pr. aut. w odniesieniu do utworu wykorzystującego cudzy dorobek twórczy formułuje wymóg, by ów utwór stanowił samoistną całość. O ile pojęcie utworu przytoczone na wstępie nie budzi większych kontrowersji, o tyle w odniesieniu do sformułowania „samoistna całość” powstają spory. Spośród różnych propozycji jego rozumienia najbardziej trafny wydaje się pogląd głoszący, iż oznacza ono, że kreacja, w ramach której przytacza się cytat, powinna sama stanowić utwór w rozumieniu prawa autorskiego⁸. Twórczy wkład blogera powinien być przeważający w porównaniu z wykorzystywanymi fragmentami cudzej kompozycji. Przykładowo wpis blogera, którego fundamentalną część stanowi cudze dzieło, a wkład blogera ogranicza się do opatrzenia go nienoszącym znamion oryginalności komentarzem, nie stanowi utworu w rozumieniu prawa autorskiego. W takim przypadku powoływanie się na prawo cytatu nie znajduje uzasadnienia.

W odniesieniu do drugiej kategorii, tj. wymogów dotyczących dzieła cytowanego, ustawodawca wskazuje, iż powinny to być urywki rozpowszechnionych utworów, utwory plastyczne, utwory fotograficzne lub drobne utwory w całości. Przedmiotowa regulacja została w tym zakresie zmieniona ustawą z 11.09.2015 roku, która weszła w życie 20.11.2015. W znowelizowanym brzmieniu przepisu, w przeciwieństwie do poprzednio obowiązującego, ustawodawca wprost wskazuje, że cytowane

⁷ L. Małek, *Cytat w świetle prawa autorskiego*, Warszawa 2011, s. 192.

⁸ E. Traple, *Komentarz do art. 29 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, LEX 2011 [dostęp: 11.09.2016].

mogą być rozpowszechnione utwory plastyczne lub fotograficzne. Brak powyższego, sformułowanego wprost wyrażenia w poprzednio obowiązującym stanie prawnym był przyczyną licznych wątpliwości, w szczególności w zakresie możliwości wykorzystania cudzego zdjęcia, np. poprzez zamieszczenie go w ramach prawa cytatu w niezmienionej formie pod napisanym przez blogera tekstem będącym utworem w rozumieniu prawa autorskiego⁹.

Warunkiem wykorzystania cudzej twórczości jest jej wcześniejsze rozpowszechnienie. Pojęcie „utworu rozpowszechnionego” zostało zdefiniowane w art. 6 pkt. 3 pr. aut. Jest nim utwór, który za zezwoleniem twórcy został w jakikolwiek sposób udostępniony publicznie. Publiczne udostępnienie oznacza umożliwienie zapoznania się z dziełem nieokreślonej liczbie osób w miejscu publicznie dostępnym. Nie chodzi tu jednak o rzeczywiste zaznajomienie się z danym utworem przez szerszą publiczność, lecz jedynie o stworzenie takiej możliwości. W konsekwencji z jednej strony bloger może wykorzystać w ramach prawa cytatu cudzą fotografię lub tekst pod warunkiem, że wcześniej zostały one rozpowszechnione, np. poprzez zamieszczenie na ogólnodostępnym portalu internetowym przez inną osobę, a z drugiej – czytelnik bloga może wykorzystać fragment utworu blogera zamieszczony na jego stronie. W obydwu przypadkach konieczne jest spełnienie pozostałych warunków cytowania wskazanych w ustawie.

Rozważając funkcje przedmiotowego przepisu, można zauważyć, że są one dwojakie¹⁰. Pierwszą, a zarazem ogólną jego rolą jest samo stanowienie podstawy prawnej dla korzystania z cudzej twórczości. Przepis ów uzasadnia czerpanie z obcego dorobku twórczego i czyni je legalnym. Druga jego funkcja polega natomiast na wskazaniu celów, których realizacja poprzez wykorzystanie cytatu będzie możliwa, a których zaistnienie jest konieczną przesłanką umożliwiającą cytowanie. Wskazanie przez ustawodawcę celów stosowania cytatu w ramach dozwolonego użytku publicznego ogranicza tym samym sposoby czerpania z innego dzieła do przypadków wskazanych w ustawie. Ustawowe cele uzasadniające cytowanie to: wyjaśnianie, polemika, analiza krytyczna lub naukowa oraz nauczanie. Ponadto, ustawodawca wskazuje, że cytowanie może być uzasadnione prawami gatunku twórczości. Przesłanka posłużenia się cytatem w celu wyjaśnienia jest spełniona, gdy cytowane treści klarują utwór, w którym są zawarte, oraz ułatwiają jego zrozumienie. Zdaniem Leszka Małka¹¹ należy uznać, iż hipoteza przedmiotowego przepisu nakazuje objąć nim wszelkie sytuacje, które mają pozytywny wpływ na osiągnięcie porozumienia między twórcą a odbiorcą dzieła i pomagają w pełniejszy

⁹ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23.11.2004 r., sygn. akt: I CK 232/04; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 28.06.2007 r., sygn. akt: VI ACa 447/07.

¹⁰ L. Małek, *op. cit.*, s. 341-351.

¹¹ *Ibidem*, s. 272.

sposób uzmysłowić odbiorcy określone kwestie, chociażby miały one charakter tylko uzupełniający. Mimo tak szeroko rozumianego celu cytatu, ma on jednak swoje granice wyznaczone jakością oraz rozmiarem dzieła cytującego. Przytaczane treści nie mogą bowiem zastąpić prezentacji własnego stanowiska oraz stanowić istoty utworu. Autor może posłużyć się nimi niejako dodatkowo, obok własnych przemyśleń i wywodów. Dozwolone jest także przytoczenie cudzego dzieła w celu podjęcia z nim polemiki. Przesłanką bliską dwóm powyższym jest analiza krytyczna, czyli krytyczne oceny kierowane pod adresem dzieła.

Uzasadnieniem dla przytoczenia cudzego dorobku twórczego jest również nauczanie. Przedmiotem nauczania może być nieograniczony krąg rzeczy i spraw, jednakże posłużenie się cudzym utworem w tym celu nie może stanowić osnowy utworu zasadniczego, który powinien sam w sobie posiadać pierwiastki twórcze.

Ostatnia wskazana w art. 29 pr. aut. przesłanka odwołuje się do „praw gatunku twórczości”. W doktrynie brak jednolitego stanowiska dotyczącego jej rozumienia. Małek¹² dzieli zgłaszane w tym zakresie koncepcje na dwie kategorie, tj. postulujące jej wąskie pojmowanie oraz opowiadające się za szerokim ujęciem. W ramach pierwszej koncepcji cytowanie jest dozwolone, jeżeli samodzielna twórczość odwołuje się jasno i jednoznacznie do cudzego utworu, a jej powstanie bez owego odwołania byłoby niemożliwe. Zgodnie z drugim stanowiskiem, ujmującym opisywaną przesłankę szeroko, powołanie się na nią jest możliwe w każdym przypadku, w którym według uznania twórcy będzie to uzasadnione potrzebami wynikającymi z celu twórczości. Większość przedstawicieli doktryny¹³ opowiada się za pierwszym wariantem, wskazując, że szerokie ujęcie czyni ustawowy warunek zbyt elastycznym, umożliwiając tym samym powoływanie się na niego przez twórcę w przypadkach, które z obiektywnego punktu widzenia go nie spełniają. Do czasu wprowadzenia art. 29¹ pr. aut. wskazana przesłanka była przede wszystkim uzasadnieniem wykorzystywania utworów w ramach parodii, pastiszu i karykatury. Po ww. nowelizacji zdaje się, że stanowi ona podstawę prawną wykorzystania utworu na przykład w ramach kolażu fotografii, choć i w tej mierze poglądy doktryny są podzielone¹⁴. Wprowadzona w art. 29¹ forma ograniczeń praw wyłącznych twórców zezwalająca na korzystanie z obcych dzieł na potrzeby parodii, pastiszu lub karykatury, w zakresie uzasadnionym prawami tych gatunków twórczości, nie wymaga, aby powstała na skutek powyższego kreacja była utworem w rozumieniu pr. aut. Wskazany przepis będzie znajdował zastosowanie w szczególności w odniesieniu do zamieszczanych na blogach fotografii lub filmików innych twórców,

¹² *Ibidem*, s. 297-309.

¹³ Zob. E. Traple, *op. cit.*; L. Małek, *op. cit.*, s. 297-309.

¹⁴ E. Ferenc-Szydełko, *Komentarz do art. 29 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, Legalis 2016 [dostęp: 11.09.2016].

w których bloger dokonał modyfikacji celem uzyskania efektu humorystycznego. Istotne novum w regulacji prawa autorskiego stanowi przepis art. 29², który legalizuje niezamierzone włączenie utworu do innego dzieła, pod warunkiem, że drugi utwór nie ma znaczenia dla utworu, do którego został dodany. Powyższa sytuacja może mieć miejsce w przypadku udostępnianych na blogach zdjęć lub filmów, na których na drugim planie są widoczne dzieła innych autorów. Włączenie w taki sposób cudzego utworu do własnego jest dozwolone pod warunkiem, że blogerowi nie towarzyszył zamiar wprowadzenia chronionego prawem materiału do swojego utworu, a jego włączenie nie ma znaczenia dla kreacji blogera.

Zgodnie z przepisem art. 79 ustawy pr. aut. uprawniony, którego autorskie prawa majątkowe zostały naruszone, może żądać od osoby, która naruszyła te prawa:

1. zaniechania naruszenia;
2. usunięcia skutków naruszenia;
3. naprawienia wyrządzonej szkody:

a) na zasadach ogólnych albo

b) poprzez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej dwukrotności, a w przypadku gdy naruszenie jest zawinione, trzykrotności stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu.

W tym miejscu należy wskazać, że na mocy wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 23.06.2015 r., wydanego w sprawie o sygn. akt SK 32/14, art. 79 ust. 1 pkt 3 lit. b ustawy w zakresie, w jakim uprawniony, którego autorskie prawa majątkowe zostały naruszone, może żądać od osoby, która naruszyła te prawa, naprawienia wyrządzonej szkody poprzez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej – w przypadku gdy naruszenie jest zawinione – trzykrotności stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu, jest niezgodny z art. 64 ust. 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3 w związku z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Trybunał Konstytucyjny uznał, że wskazany przepis pr. aut. narusza wyrażone w wymienionych wyżej artykułach Konstytucji zasady proporcjonalności i sprawiedliwości społecznej oraz stanowi przejaw zbyt daleko idącej ingerencji w wolność majątkową sprawcy deliktu. Powyższy wyrok wpływa tym samym łagodząco na skutki dokonywanych przez blogerów naruszeń praw autorskich osób trzecich. Należy zauważyć, że możliwość domagania się przez uprawnionego trzykrotności wynagrodzenia z uwagi na wykorzystanie jego utworu – nawet w przypadku, gdy blogerowi nie można było przypisać winy – mogła prowadzić do nadmiernej kompensacji. Niezależnie od powyższych roszczeń, zgodnie z art. 79 ust. 2 pr. aut., uprawniony może domagać się jednokrotnego albo wielokrotnego ogłoszenia w prasie oświadczenia o odpowiedniej treści i formie lub podania do publicznej wiadomości części albo całości orzeczenia

sądu wydanego w rozpatrywanej sprawie, w sposób i w zakresie określonym przez sąd. Mając na względzie możliwość uznania niektórych blogów za prasę, uzasadnione wydaje się żądanie przez uprawnionego zamieszczenia stosownego oświadczenia lub orzeczenia sądu na blogu prowadzonym przez osobę, która naruszenia dokonała.

Ponadto należy mieć na względzie, że naruszenie autorskich praw majątkowych może skutkować odpowiedzialnością karną określoną w art. 116–119 pr. aut. Z uwagi jednak na fakt, iż stosowanie w praktyce wskazanych przepisów w odniesieniu do blogosfery nie jest aktualnie częste, szczegółowa analiza ich treści w kontekście niniejszego opracowania jest niecelowa.

Podsumowując przedstawione wyżej rozważania, można stwierdzić, że mimo braku aktu prawnego określającego pojęcie bloga oraz normującego w sposób wyczerpujący związane z nim kwestie prawne obowiązują regulacje, które znajdują zastosowanie w odniesieniu do tzw. blogosfery. Spośród nich szczególną rolę odgrywają przepisy ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, określające, jakie wymogi powinny spełniać materiały zamieszczane na blogach, by zostały objęte ochroną prawną; w jaki sposób bloger może wykorzystywać cudzą twórczość, by nie naruszyć praw autorskich innych podmiotów; w jaki sposób osoby trzecie mogą legalnie korzystać z treści zamieszczanych na blogach, a także jakie mogą być prawne konsekwencje naruszenia praw autorskich osób trzecich. Jednakże mimo ustawowej regulacji powyższych kwestii, brak ściśle określonej granicy, której przekroczenie byłoby równoznaczne z bezprawnym naruszeniem twórczości innych podmiotów powoduje, że w praktyce często trudno jednoznacznie stwierdzić, czy w danym przypadku miało miejsce naruszenie praw autorskich, czy nie. Stąd posługiwanie się materiałem stworzonym przez osobę trzecią zawsze wymaga zachowania szczególnej ostrożności i rozważenia, czy korzystanie z niego będzie się mieściło w granicach prawa.

BIBLIOGRAFIA

Ferenc-Szydełko E., *Komentarz do art. 29 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, Legalis 2016 [dostęp: 11.09.2016].

Flisak D., *Komentarz do art. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, [w:] *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, red. M. Bukowski et al., Warszawa 2015, s. 23, 54.

Goździaszek E., *Prawo blogosfery*, Warszawa 2014.

Małek L., *Cytat w świetle prawa autorskiego*, Warszawa 2011.

Niżankowska A. M., *Prawo do integralności utworu*, Kraków 2007.

Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz, red. J. Barta, R. Markiewicz, Warszawa 2011.

Przepisy kulinarne a ochrona prawa autorskiego, <http://www.rp.pl/artukul/923867-Przepisy-kulinarne-a-ochrona-prawa-autorskiego.html#ap-1> [dostęp: 11.09.2016].

Siewicz K., *Przepisy kulinarne są chronione prawem autorskim w zakresie twórczego opisu potrawy czy jej fotografii. Sama receptura chroniona nie jest. Czy receptura (procedura przyrządzania potrawy) mogłaby być chroniona innym prawem?*, <http://prawokultury.pl/pierwsza-pomoc/499/> [dostęp: 11.09.2016].

Staniławska-Kloc S., *Komentarz do art. 16 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, [w:] *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, red. M. Bukowski et al., Warszawa 2015.

Traple E., *Komentarz do art. 29 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, LEX 2011 [dostęp: 11.09.2016].

Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2015 r. poz. 1923).

Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (Dz.U. Nr 5, poz. 24).

Wilińska A., Zelek M., *Blog w świetle polskiego PrPras*, [w:] „Edukacja Prawnicza” 2010, nr 2, s. 25-27.

STRESZCZENIE

Wzrost popularności blogów czyni koniecznym dokonanie ich prawnej kwalifikacji. Brak regulacji ustawowej kompleksowo normującej kwestie związane z blogosferą skłania do rozważenia możliwości zastosowania w odniesieniu do niej co najmniej kilku aktów prawnych. Dla potrzeb niniejszego opracowania rozważania nad prawnymi uregulowaniami zdarzeń związanych z blogami zostały zawężone do wybranych przepisów Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Po przeanalizowaniu działań blogerów oraz internautów przeglądających blogi istotne w kontekście materii regulowanej przez ww. ustawę okazało się określenie, jakie wymogi powinny spełniać materiały zamieszczane na blogach, by zostały objęte ochroną prawną; w jaki sposób bloger może wykorzystywać cudzą twórczość, by nie naruszyć praw autorskich innych podmiotów; w jaki sposób osoby trzecie mogą legalnie korzystać z treści zamieszczanych na blogach, a także jakie mogą być prawne konsekwencje naruszenia praw autorskich osób trzecich. W przeprowadzonej analizie odwołano się zwłaszcza do przepisów ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych definiujących przedmiot i zakres ochrony prawnoautorskiej, określających prawa osobiste i majątkowe twórcy oraz przedstawiających sposoby naruszania praw autorskich ze szczególnym uwzględnieniem tych, które odnoszą się do blogosfery.

SŁOWA KLUCZOWE

blog, dozwolony użytek, prawo autorskie, prawo cytatu

SUMMARY

The increase in weblogs' popularity makes carrying out their legal classification necessary. The lack of statutory regulation, which comprehensively normalizes issues related to blogosphere,

inclines to consider a possibility of applying at least a few legislations to it. For needs of this study, deliberations on legal regulations of events connected with weblogs have been narrowed to the chosen regulations of the Act of 4th February 1994 on Copyright and Neighbouring Rights. After studying actions of bloggers and Internet users browsing weblogs, defining the kinds of the requirements, which should be met by the uploaded to weblogs materials, turned out to be relevant in the context of the matter regulated by the given above Act. Also, defining the way in which a blogger can take advantage of someone else's works not to contravene copyrights of the third parties, and the way in which the third parties can legally take advantage of the uploaded to weblogs content, and also what legal consequences of contravening copyrights of third parties can be, turned out to be relevant as well. In conducted study, there is a particular reference to regulations of the Copyright and Neighbouring Rights Act determining the subject and range of copyright protection, author's personal and property rights and presenting the ways to infringe on copyrights, in particular consideration of those which concern blogosphere.

KEYWORDS

blog, copyright, fair use, quotation right

Aldona Kobus

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

VLOGOWE ADAPTACJE. DOŚWIADCZENIE CZYTELNICZE W KULTURZE CYFROWEJ

.....

POZORY REALNOŚCI: DZIENNIK WIDEO JAKO PODSTAWOWA ESTETYKA SERIALU VLOGOWEGO

Vlogowa (wideoblogowa) ekranizacja stanowi jeden z gatunków serialu internetowego. O ile sam serial internetowy (*web series*) można zdefiniować jako hybrydalne medium, przeniesienie telewizyjnej formuły w przestrzeń cyfrową, o tyle serial vlogowy stanowi jego rozwinięcie. Przede wszystkim dotyczy to swobody, z jaką porusza się on w przestrzeni nowych mediów, stwarzając nowe możliwości w zakresie transmedialnego odbioru. Serialem internetowym jest więc każda fabularnie spójna, podzielona na epizody seria przeznaczona do publikacji w przestrzeni cyfrowej. To szeroka definicja, w której mieszczą się zarówno fanowskie i amatorskie seriale vlogowe publikowane na YouTubie, jak i profesjonalne i wysokobudżetowe produkcje Netflixa. Serial vlogowy to z kolei każdy serial (internetowy) stylizowany na wideoblog czy też wideodziennik. Stylizacja taka pociąga za sobą szereg formalnych konsekwencji i rozwiązań. Zostaje wprowadzona pierwszoosobowa narracja, a świat przedstawiony poznajemy przede wszystkim za pośrednictwem osoby prowadzącej dziennik/pamiętnik, która zdaje odbiorcom relację z wydarzeń. Sama kamera pozostaje raczej nieruchomym obiektem rejestrującym (stylizacja na kamerę komputerową, nie filmową), a większość wydarzeń ma miejsce poza kadrem. Średni czas odcinka serialu vlogowego wynosi od dwóch do siedmiu minut, co uznać można za element cyfrowej estetyki, obecny także w filmach produkowanych i dystrybuowanych przy użyciu aplikacji Vine.

Wierność wideoblogowej formule zapewnia wrażenie autentyczności przedstawianych wydarzeń, tj. nie istnieje zasadnicza różnica formalna czy strukturalna pomiędzy formułą wideobloga a serialem vlogowym. Stylizacja ta jest podtrzymywana przez inne zjawiska związane często z serialem vlogowym, takie jak narracja transmedialna¹ z użyciem mediów społecznościowych (kreowanie fikcyjnych kont

---

¹ Poprzez narrację transmedialną rozumiem tutaj paradygmat medialny zdefiniowany przez Henry'ego Jenkinsa, a więc sposób prowadzenia narracji danej opowieści (storytelling) angażujący różne platformy medialne. W idealnym założeniu narracja transmedialna wykorzystuje specyficzne właściwości każdego medium, którym się posługuje. Zob. H. Jenkins, *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, przeł. M. Bernatowicz, M. Filiciak, Warszawa 2007, s. 95-96.

na Facebooku, Twitterze i innych portalach dla postaci występujących w serii) i interaktywność (możliwość wchodzenia odbiorców w dialog z „postaciami” właśnie za pośrednictwem mediów społecznościowych). Sama forma wideobloga pojawiła się dopiero około 2000 r., a prawdziwą popularność zyskała po 2005 r. – co wiąże się z uruchomieniem serwisu YouTube jako podstawowej formy publikacji treści wideo w Internecie. Z kolei serial w postaci vlogowej adaptacji literackiej zyskał popularność po 2012 r., czyli po sukcesie vlogowej serii *The Lizzie Bennet Diaries* (2012–2013).

DŁUGIE ŻYCIE LITERATURY – NOWOCZESNE ADAPTACJE LITERACKICH KLASYKÓW

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie roli serialu vlogowego jako adaptacji, przede wszystkim w kontekście współczesnego doświadczenia czytelniczego, oraz kultowości niektórych tekstów literackich. Zostaną tu przedstawione seriale vlogowe stanowiące adaptacje klasyki literatury anglojęzycznej: *The Lizzie Bennet Diaries* na podstawie *Dumy i uprzedzenia* (1813) Jane Austen, *Autobiography of Jane Eyre* (2013) vlogowa adaptacja *Dziwnych losów Jane Eyre* (1847) Charlotte Brontë i *Carmilla* (od 2014) na motywach *Carmilli* (1871) Josepha Sheridana Le Fanu. Serie te zostały wybrane przede wszystkim ze względu na swoją popularność. Drugim powodem jest to, że każda z nich wpisuje się w inny obieg treści medialnych: *The Lizzie Bennet Diaries* to profesjonalna komercyjna produkcja, *Autobiography of Jane Eyre* zaczynała jako kameralny i na wpół profesjonalny obieg fanowski, a *Carmilla* stanowi rozbudowaną i oryginalną reklamę produktów menstruacyjnych marki Kotex. I chociaż w każdej z tych serii inaczej podchodzi się do jej funkcji jako adaptacji, łączy je jeden wątek – uwypuklenie roli, jaką odgrywają tzw. nowe media w codziennym życiu oraz w budowaniu narracji tożsamościowych. Innymi słowy, wybrane seriale vlogowe posiadają rozbudowany wymiar metarefleksyjny na temat funkcjonowania mediów użytych do ich produkcji. Metarefleksja ta zostaje wpleciona w fabuły klasycznych powieści. Praktycznie wszystkie vlogowe adaptacje literackie stanowią bowiem ich uwspółcześnienie, odzwierciedlające nowoczesne przemiany obyczajowe i społeczne w charakterystyce i postępowaniu bohaterów, zachowując jednak oryginalny przebieg fabuły. Artykuł skupi się najpierw na roli poszczególnych serii jako adaptacji i zawartych w nich refleksji na temat roli i sposobu funkcjonowania mediów. Następnie powróci do kwestii odbioru literatury w dobie nowych mediów, czego również dokona za pomocą analizy serialu vlogowego, czyli serii *Classic Alice* (2015–2016), opowiadającej o tym, jak współcześnie można doświadczać literatury za pośrednictwem nowych mediów.

Uwspółcześniona adaptacja literacka przeznaczona dla młodzieży w żaden sposób nie jest odkryciem epoki Internetu. Dzisiejsze adaptacje vlogowe są osadzone w historii kina, szczególnie produkcjach dla młodzieży z lat 90., chociaż

jako pierwszy film powstały w ramach tego trendu wskazałabym już *Duży interes* (*Big Business*, reż. J. Abrahams, 1988) – komedię romantyczną na podstawie Szekspirowskiej *Komedii omyłek* (1594). Uważam tę produkcję za istotną, ponieważ pojawia się w niej tzw. *genderswap*, czyli zmiana płci bohaterów, co stanowi jeden z najpopularniejszych trendów we vlogowych adaptacjach². Bezpośrednich inspiracji należy jednak poszukiwać w kultowych produkcjach z końca lat 90., takich jak *Słodkie Zmartwienia* (*Clueless*, reż. A. Heckerling, J. Brown, 1995) na podstawie powieści *Emma* (1815) Jane Austen – filmie tak popularnym, że doczekał się własnego sitcomu oraz serii powieści dla młodzieży – czy też *Szkoły uwodzenia* (*Cruel Intentions*, reż. R. Kumble, 1999) na podstawie *Niebezpiecznych związków* (1782) Choderlosa de Laclos oraz *Zakochanej złošnicy* (*10 Things I Hate About You*, reż. G. Junger, 1999), przenoszącej Szekspirowskie *Poskromienie złošnicy* (1590) w realia amerykańskich przedmieść w formie romantycznej komedii dla młodzieży. Inne istotne produkcje to *Sztuka rozstania* (*Get Over It*, reż. T. O’Haver, 2001) – musicalowa wersja *Snu nocy letniej* (1605) Szekspira, *Ona to on* (*She’s the Man*, reż. A. Fickman, 2006) na podstawie *Wieczoru Trzech Króli* (1602) Szekspira i *Łatwa dziewczyna* (*Easy A*, reż. W. Gluck, 2010) na podstawie *Szkarłatnej litery* (1850) Nathaniela Hawthorne’a, zawierająca nawet elementy vlogowej narracji: akcję filmu przedstawiono w formie retrospektywnego wyznania głównej bohaterki wyrażonego w formie nagrania wideo umieszczonego w Internecie celem sprostowania plotek krążących na jej temat³.

Łatwa dziewczyna staje się polem do operowania kliszami właściwymi dla filmów młodzieżowych. Jednym z tematów filmu staje się metareflaksja na temat jego roli jako adaptacji oraz funkcji nowych mediów w kształtowaniu życia nastolatków. Olive w pełni świadomie przyjmuje swoją rolę nastoletniej, XXI-wiecznej Hester Prynne, samodzielnie wycinając szkarłatne litery A, którymi zdobi swoje ubrania. Lektura omawiana na zajęciach staje się przewodnikiem bohaterki po społecznym ostracyzmie, jaki dotyka jej na skutek plotek. Stąd przemyślenia nastolatki na temat zbieżności wydarzeń i motywów z książek z tym, co dzieje się w życiu ich czytelników w trakcie lektury. Z jednej strony jest to ironiczna uwaga na temat kliszowego przebiegu filmowych adaptacji literackich dla młodzieży, z drugiej zaś wyraża przeświadczenie o bliskości literatury i ludzkich doświadczeń. Stanowi to temat przewodni *Classic Alice* jako serii opowiadającej o doświadczeniu czytelniczki klasyków literatury. *Łatwa dziewczyna* zawiera także szereg refleksji na temat doświadczeń związanych z nowymi mediami: nauczyciel nie rozumie, skąd u młodzieży

² Szczególnie często w uwspółcześnionych adaptacjach vlogowych dokonuje się *genderswapu* Sherlocka Holmesa.

³ Film popełnia przy tym pomyłkę właściwą hollywoodzkim produkcjom próbującym wykorzystywać media społecznościowe i nowe media w prowadzeniu narracji, tj. rozciąga jeden wideopost na całą długość filmu, podczas gdy w rzeczywistości wideoposty na blogach trwają od dwóch do piętnastu minut.

potrzeba dokumentowania każdej swojej czynności za pośrednictwem mediów społecznościowych, a sama Olive ironicznie stwierdza, że nie ma lepszego sposobu na dzielenie się swoimi prywatnymi myślami niż publikowanie ich w Internecie.

„JEST ODWAŻNA I SAMA O TYM NIE WIE”⁴.

LIZZIE BENNET JAKO ROLE MODEL

The Lizzie Bennet Diaries stanowi medialny fenomen. Sama seria składa się ze 100 odcinków, posiada cztery spin-offy (*The Lydia Bennet*, *Maria of the Lu*, *Collins and Collins*, *Pemberley Digital*), dwa sequele (*Welcome to Santion* i *Emma Approved*) oraz dwie książki napisane na jej podstawie (*The Secret Diary of Lizzie Bennet* i *The Epic Adventures of Lydia Bennet* autorstwa Kate Rorick). W tworzenie narracji *The Lizzie Bennet Diaries* były zaangażowane liczne kanały i platformy medialne, takie jak Twitter, Tumblr, YouTube i inne. Konta fikcyjnych postaci funkcjonowały w licznych mediach społecznościowych, odsyłając do siebie nawzajem i do samej serii. Można jednak zauważyć, że w przypadku *The Lizzie Bennet Diaries* użycie narracji transmedialnej było trochę niezręczne: konta na mediach społecznościowych należące do sióstr Bennet i ich przyjaciół zostały założone w dniu premiery serii i służyły przede wszystkim do jej promocji. Same filmy wideo zawierały interakcje z odbiorcami serii, jednak interaktywny potencjał mediów społecznościowych nie został w pełni wykorzystany. W tym sensie w *The Lizzie Bennet Diaries* znacznie więcej mówi się o mediach niż rzeczywiście z nich korzysta. Cała uwaga w serialu skupia się niemal wyłącznie na vlogosferze.

Główną bohaterką serii jest tytułowa Lizzie Bennet, studentka medioznawstwa, która zakłada wideobloga w ramach projektu zaliczeniowego z komunikacji medialnej. Fabularne zmiany względem literackiego pierwowzoru są odzwierciedlone przez zepchnięcie wątków romantycznych na dalszy plan. Największe zmiany przynosi wątek Wickhama. *The Lizzie Bennet Diaries* nie powtarza powieściowego rozwiązania, przedstawiając Wickhama jako łajdaka, z którym Lydia w żaden sposób nie mogłaby się związać⁵. Ucieczka przed ślubem zostaje zmieniona w dystrybucję sekstaśmy,

⁴ *Autobiography of Jane Eyre*, ep. 1: *This Is Me (an Introduction)*, www.youtube.com/watch?v=GK8HqCXybok&index=10 [dostęp: 22.02.2016].

⁵ Unowocześnieione adaptacje powieści Austen pozwalają zaobserwować zmiany obyczajowe pomiędzy epokami, w tym także to, jak przekształcają wątki romantyczne, wskazując, które kobiece zachowania stały się akceptowalne (np. seks przedmałżeński) i które męskie zachowania stały się nieakceptowane (zdrady i oszustwa). W przypadku *The Lizzie Bennet Diaries* Wikham jako łajdak, manipulant i przemocowiec nie ma szans na romantyczny związek z żadną z bohaterek właśnie ze względu na wymagane szczęśliwe zakończenie. Ciekawiej i bardziej radykalnie przedstawia rozwiązanie wątków miłosnych brytyjski mini serial *W świecie Jane Austen* (Dan Zeff, 2008), w którym główna bohaterka, Amanda, żyjąca współcześnie żarliwa czytelniczka Austen, zamienia się miejscami z Elizabeth Bennet. Elizabeth dostosowuje się do XXI w.: znajduje pracę, poznaje technologię, ścina włosy na krótko i kategorycznie odmawia wejścia w związek z Darcym, chociaż ma świadomość, że jest mu przeznaczona, ponieważ wie także, że w nowym życiu czeka ją o wiele więcej.

którą Wickham nagrał i rozpowszechnia bez zgody Lydii, co stanowi najbardziej dramatyczny element serialu. Jako największe odstępstwo od oryginalnej fabuły wątek sekstaśmy Lydii Bennet ujawnia, o czym naprawdę opowiada *The Lizzie Bennet Diaries* – o prywatności w epoce nowych mediów.

CZEGO O SOBIE NIE MÓWIMY, KIEDY MÓWIMY WSZYSTKO – GRANICE PRYWATNOŚCI W PRZESTRZENI CYFROWEJ

Prywatność omawia się w serii w kontekście komunikacji – i to komunikacji zapośredniczonej poprzez nowe media. Wątek ten powraca na wielu poziomach: Lizzie wchodzi w interakcje z widzami, komunikuje się ze swoją rodziną i przyjaciółmi przed kamerą, zwierza się widzom ze swoich odczuć i przemyśleń, przedstawia „teatr kostiumowy” (*costume theatre*), w ramach którego odgrywa scenki z życia rodzinnego. Dopuszcza się też kilku naruszeń: kiedy publiczność domaga się, aby pokazała im ludzi, o których opowiada, okłamuje Binga, aby dał się nagrać, chociaż ten nie wie, że zostanie to opublikowane w Internecie. Zwierza się z problemów swojej rodziny do chwili, gdy przestaje czuć się z tym komfortowo. Jednak w krytycznym momencie, kiedy Darcy przedstawia swoją wersję wypadków na temat scysji z Wickhamem, Lizzie dotąd publikująca praktycznie wszystko (w tym rzeczy, z których nie była zbyt dumna) – milknie.

Julie Salmon Kelleher rozważa stosunek pomiędzy *Dumą i uprzedzeniem* a *The Lizzie Bennet Diaries* w kategoriach dychotomii pomiędzy tym, co prywatne, a tym, co publiczne, czy też dokładniej – dychotomii pomiędzy tym, co uważamy za naszą prywatność, a tym, co decydujemy się upublicznić⁶. Badaczka stwierdza, iż sposób prowadzenia narracji w *Dumie i uprzedzeniu* (mowa pozornie zależna) buduje obraz Elizabeth Bennet jako osoby o bogatym życiu wewnętrznym, która nie nawykła do dzielenia się swoimi przemyśleniami z innymi. Kelleher zauważa, że w ten sposób czytelnicy nabywają przeświadczenia, iż prawdziwa Elizabeth to właśnie ta prywatna Elizabeth – taka, jaka jest w swoim wnętrzu, sama wobec siebie. Prawdziwa Elizabeth jest tym, czego nie mówi innym⁷. Widać więc, że w *The Lizzie Bennet Diaries* dokonuje się wręcz przeciwnego zabiegu pod względem konstruowania narracji przy opowiadaniu tej samej historii: wszystko, co wiemy o Lizzie, wiemy bezpośrednio od niej. Lizzie mówi i dzieli się wszystkim, ocierając się o ekshibicjonizm emocjonalny. Dlatego też *Duma i uprzedzenie* reprezentuje to, co prywatne, a *The Lizzie Bennet Diaries* – co publiczne. Łatwo można by wpisać to rozróżnienie w krytykę nowych mediów, głoszącą, że media prowadzą do zaniku poczucia prywatności. Przedstawione w serialu perypetie dowodzą jednak, że tak nie jest. Przede wszystkim należy

⁶ J. Salmon-Kelleher, *What Jane Austen Can Teach Us About Our New Internet Selves*, www.youtube.com/watch?v=2VBs8Oqbw3k [dostęp: 22.01.2016].

⁷ *Ibidem*.

pamiętać, że vlog Lizzie stanowi projekt edukacyjny i ona sama uczy się dopiero, jak go prowadzić – jak wchodzić w dialog ze światem za pośrednictwem mediów. Uczy tego także swoich odbiorców. Błędy, które w trakcie popełnia, również mają wartość edukacyjną, ponieważ prezentuje się ich konsekwencje. W serialu przedstawiono bowiem dorastanie Lizzie, podobnie jak w *Dumie i uprzedzeniu* zaprezentowano proces pozbywania się uprzedzeń przez Elizabeth. Zasadniczą ideą vloga jako pracy zaliczeniowej na zajęcia z komunikacji medialnej jest wyjaśnienie świata życia Lizzie, ponieważ czuje się ona niezrozumiana – przede wszystkim przez własną matkę, która nie ma pojęcia o jej życiu⁸. Co ciekawe, rodzice zasadniczo nie są odbiorcami treści vloga prowadzonego przez Lizzie, produkcja wideopostów jest przed nimi wręcz ukrywana. Można więc uznać, iż właśnie w Internecie Lizzie szuka akceptacji, której pod pewnymi względami zabrakło jej w domu rodzinnym. Dlatego też buduje tak silną więź z odbiorcami filmów jako tymi, którzy ją rozumieją i wspierają. Pod tym względem serial współgra z doświadczeniem wielu nastoletnich blogerów, przez co też wielu widzów serii może sympatyzować z Lizzie Bennet.

Sposób prowadzenia vloga przez Lizzie – zaangażowanie mediów społecznościowych, uwzględnianie głosów widzów w formie komentarzy zostawianych pod poszczególnymi wideowpisami, filmy wideo będące wyłącznie odpowiedziami na pytania widzów (Q&A) – silnie akcentuje wspólnotowy wymiar komunikacji medialnej. Lizzie uzyskuje zarówno wsparcie, jak i krytykę i przez to czuje się zobowiązana do wyrażania głosów wątpliwości i trosk wspólnoty, jaka tworzy się wokół jej filmów, nawet jeśli podważają one jej punkt widzenia⁹. Lizzie zauważa bowiem, że więź, jaką zbudowała ze swoimi odbiorcami, nie ma nic wspólnego z voyeurystycznym zainteresowaniem jej prywatnością, ale ze szczerością, na jaką zdobyła się w swoich wyznaniach¹⁰. Dopiero opublikowanie po skończeniu emisji serialu właściwego, sekretnego pamiętnika Lizzie – *The Secret Diary of Lizzie Bennet* – pozwala odbiorcom uświadomić sobie, jak wiele nie zostało powiedziane przed kamerami – zarówno na temat samej Lizzie, jak i jej rodziny. To właśnie dziennik, a nie vlog, był prawdziwym powiernikiem Lizzie i tylko w nim pisała o wszystkim¹¹. W dzienniku zamieszcza też jedną z kluczowych dla fabuły kwestii, którą nie podzieliła się z widzami: list Darcy'ego.

Kelleher zauważa, iż mowa pozornie zależna zastosowana w narracji *Dumy i uprzedzenia* stanowi jedyne rozwiązanie pozwalające czytelnikom poznać treść listu Darcy'ego i reakcję Elizabeth na jego wyznania, ponieważ nie dzieli się ona z nikim ani listem, ani swoimi przemyśleniami¹². I chociaż konstrukcja *The Lizzie*

⁸ B. Stu, K. Rorick, *The Secret Diary of Lizzie Bennet*, Touchstone 2014, s. 12.

⁹ *Ibidem*, s. 55.

¹⁰ *Ibidem*, s. 82-83.

¹¹ *Ibidem*, s. 94.

¹² J. Salmon-Kelleher, *op. cit.*

Bennet Diaries opiera się na całkowitej zmianie sposobu prowadzenia narracji, choć Lizzie jest tak otwarta i szczerza w swoich wyznaniach i kontaktach z widzami, to pod tym względem serial pozostaje wierny duchowi powieści – Lizzie z nikim nie dzieli się historią o relacjach Wickhama z rodziną Darcych, ponieważ nie są to jej sekrety i jej historia do opowiedzenia¹³. Innymi słowy, Lizzie zna granicę między szczerością a brakiem poczucia prywatności, dzieląc się tylko tym, czym na pewno może. Ani zmartwienia Jane z powodu możliwej nieplanowej ciąży, ani doświadczenia Gigi (powieściowej Georiany Darcy) nie są sekretami Lizzie. I chociaż list zostaje przepisany w jej sekretnym dzienniku¹⁴, należy pamiętać, że został on wydany już po zakończeniu produkcji serialu. Jak więc widzowie mają poznać informacje kluczowe dla zwrotu akcji? Oczywiście w formie wideoposta. Jednak nie dokonuje go Lizzie, lecz Gigi, ponieważ to ona stanowi centrum historii z Wickhamem¹⁵.

Prawdziwego naruszenia prywatności dopuszcza się nie Lizzie, a Wickham, który chce upublicznić sekstaśmę bez wiedzy i zgody Lydii, czyli robi dokładnie to, czego odmówiła Lizzie – tylko na szerszą skalę. Lizzie nie chciała zdradzać historii życia intymnego Gigi i Wickhama, on z kolei jest gotów pokazać je każdemu, kto zapłaci. W tym sensie w *The Lizzie Bennet Diaries* zostają pokazane potencjalne niebezpieczeństwa, jakie niesie za sobą rozwój mediów – tj. nowych możliwości medialnych, pod względem naruszenia prywatności, naruszenia tak głębokiego, że staje się ono aktem przemocy. Postępki Wickhama są równie ohydne i w powieści, i w internetowym serialu, oba również niosą za sobą daleko posunięte konsekwencje, których nic nie może cofnąć. Powieściowa Elizabeth komentuje ucieczkę siostry z mężczyzną słowami: „Jest stracona na zawsze”¹⁶, Lizzie natomiast stwierdza: „Internet jest na zawsze”¹⁷. Kelleher zauważa, iż zachowanie seksualnego wymiaru wątku Lydii świadczy o dalszym funkcjonowaniu seksualnego tabu¹⁸, szczególnie w odniesieniu do kobiet, rozliczanych ze swojego życia seksualnego przez opinię społeczną. W *The Lizzie Bennet Diaries* zostaje pokazane, jak funkcjonuje tabu we współczesnym Internecie i jak przekłada się na to, co jest dopuszczalne w dyskursie medialnym – co można pokazać i powiedzieć o sobie i o innych. Pełna świadomość, że to, co raz umieści się w Internecie, zostaje w nim na zawsze, stanowi ważny element edukacji medialnej. Z kolei fakt, że Lizzie o tym wie, wiele mówi o jej zrozumieniu społecznego funkcjonowania granic. Znaczące jest też, że chociaż serial był stylizowany na autentyczny vlog (konta fikcyjnych postaci na portalach społecznościowych itp.),

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ B. Stu, K. Rorick, *op. cit.*, s. 213-216.

¹⁵ *The Lizzie Bennet Diaries*, ep. 82: *Checks and Balances*, www.youtube.com/watch?v=v3nUxHf-BuM [dostęp: 22.02.2016].

¹⁶ J. Austen, *Duma i uprzedzenie*, przeł. A. Przedpelska-Trzeciakowska, Warszawa 1997, s. 207.

¹⁷ *The Lizzie Bennet Diaries*, ep. 85: *Consequences*, www.youtube.com/watch?v=97SJYdxQPcg&index=137 [dostęp: 22.02.2016].

¹⁸ J. Salmon-Kelleher, *op. cit.*

to *The Secret Diary of Lizzie Bennet* nie został wydany pod nazwiskiem Lizzie, ale jest sygnowany przez rzeczywistych autorów. Zerwano w ten sposób z wcześniejszą stylizacją, obnażając w pełni fikcyjność przedstawionego świata. Podpis Lizzie pod wydanym dziennikiem oznaczałby bowiem, że nie jest wierna sobie i swojemu poczuciu prywatności. W ten sposób odbiorcy uzyskują pełen kontekst jej wyborów i decyzji, a charakterystyka postaci pozostaje nienaruszona.

Producenci serialu są również bardzo świadomi jego roli jako możliwego przewodnika po edukacji medialnej, co ujawnia się w dwóch miejscach: spin-offie *Pemberley Digital*, gdzie Gigi wyjaśnia techniczną stronę obsługi oprogramowania służącego do tworzenia i publikacji filmów wideo w Sieci, oraz w *The Secret Diary of Lizzie Bennet*, gdzie końcowa partia książki przedstawia potencjalne tematy do dyskusji w klasie, związane z serialem i powieścią.

Fenomen popularności *The Lizzie Bennet Diaries* obrazuje, że nie ma zbyt wielkiej różnicy pomiędzy tym, jacy byliśmy przed i po rozwoju nowych mediów. Jeśli postaci z *Dumy i uprzedzenia* reprezentują paradygmat tego, kim i jacy byliśmy przed rozwojem cyfrowym, to fakt, iż tak łatwo adaptują się w nowym społeczeństwie, pokazuje, iż różnica nie jest tak drastyczna, jak niektórzy się tego obawiają i że wchodząc w epokę nowych mediów, nie musimy porzucać poprzednich doświadczeń. Lizzy Bennet wciąż jest w stanie uczyć nas, na co możemy sobie pozwolić, nie zdradzając zaufania najbliższych, i jak pozostać wiernymi sobie.

ODNALEŹĆ SIEBIE W KONTAKTACH Z INNYMI: KOMUNIKACJA W PRZESTRZENI CYFROWEJ

Jedną z osób, które wiele wyniosły z lekcji ofiarowanych przez Lizzie, jest Jane Eyre. *Autobiography of Jane Eyre*, seria autorstwa Nessa Aref, jest bezpośrednio zainspirowana *The Lizzie Bennet Diaries*. W pierwszym odcinku, gdzie Jane (grana przez Alysson Hall) przedstawia siebie i powody, dla których zdecydowała się na prowadzenie vloga, mówi:

Oglądam *The Lizzie Bennet Diaries* i śmieję się, i płaczę, a potem długo żałuję, że nie jestem Lizzie. Nie tylko dlatego, że otaczają ją wyjątkowo atrakcyjni mężczyźni czy dlatego, że jej włosy – i włosy wszystkich dokoła niej – wyglądają perfekcyjnie. Lecz dlatego, że jest odważna i chyba sama o tym nie wie¹⁹.

W tym sensie Jane Eyre, bohaterka vlogowej serii, staje się modelowym odbiorcą *The Lizzie Bennet Dairies*, kimś zainspirowanym pracą Lizzie do tego stopnia, że zaczął tworzyć własny blog. Na poziomie rzeczywistej produkcji Nessa Aref i Alysson Hall

¹⁹ *Autobiography of Jane Eyre*, ep. 1: *This Is Me (an Introduction)*, www.youtube.com/watch?v=GK8Hq-CXybok&index=10 [dostęp: 22.02.2016].

zostały tak zainspirowane serią Berniego Stu, że zaczęły prowadzić własną vlogową adaptację. *Autobiography of Jane Eyre* obrazuje więc wpływ, jaki seria Stu i Greena wywarła na vlogosferze oraz stanowi bezpośrednią odpowiedź na ich zaproszenie do partycypacji²⁰. Serial konsekwentnie posługuje się stylizacją na autentycznego vloga. Znacznie bardziej amatorska praca kamery niż w przypadku vloga Lizzie Bennet (np. częste posługiwanie się kamerą w telefonie, która daje niestabilny obraz niskiej jakości itp.) pogłębia to wrażenie. W ten sposób zostaje także podtrzymane wrażenie autentyczności vloga Lizzie. Chociaż jako odbiorcy wiemy, że *Autobiography of Jane Eyre* to adaptacja vlogowa zainspirowana *The Lizzie Bennet Diaries*, na poziomie fikcji to *Jane Eyre* inspirowane jest życiem sióstr Bennet²¹, co stanowi ciekawe przeniesienie w ramy kultury cyfrowej ciągłości tradycji kobiecego autorstwa w brytyjskiej literaturze, zaobserwowane przez Sandrę M. Gilbert i Susan Gubar²². Pod tym względem także *Autobiography of Jane Eyre* stanowi serial fanowski, dokonuje bowiem tego, co zwykle dzieje się na poziomie fanfiction – staje się nieoficjalną kontynuacją *The Lizzie Bennet Diaries*, rozszerzając ramy świata przedstawionego w serialu wyjściowym.

Tak jak tematem *The Lizzie Bennet Diaries* było poczucie prywatności i upublicznianie jej w erze nowych mediów, tak temat *Autobiography of Jane Eyre* stanowi poszukiwanie tożsamości, temat obecny również w powieściowym pierwowzorze²³. I chociaż serial ten pozostaje jedną z wierniejszych adaptacji, nie bez znaczenia jest jednak tutaj jego vlogowa forma, wymagająca unowocześnienia świata przedstawionego²⁴, przez co w proces poszukiwania odpowiedzi na pytania: „kim jestem i jakie jest moje miejsce w życiu?” są zaangażowane nowe media. Innymi słowy, *Autobiography of Jane Eyre* przedstawia tę samą wędrówkę, którą bohaterka odbyła na kartach książki, jednak z użyciem zupełnie różnych środków, opowiadając o tworzeniu narracji tożsamościowej za pośrednictwem nowych mediów Jane sama sobie opowiada o tym, kim jest, konstruuje siebie, używając do tego formy wideobloga.

Jane rozpoczyna swoją przygodę z wideoblogiem, ponieważ możliwość zmiany życia dostrzega w tym, co oferuje ta forma auto-narracji²⁵. Pokonując początkowe

²⁰ *The Lizzie Bennet Diaries*, ep. 75: *Marry Christmas*, https://www.youtube.com/watch?v=JYfwqsz5_9Q [dostęp: 22.02.2016].

²¹ Co zaadresowane jest bezpośrednio w jednym z odcinków, gdzie Jane stwierdza, że jej filmy to nie serial, tylko vlog. Zob. *Autobiography of Jane Eyre*, ep. 67: *Rose Oliver*, <https://www.youtube.com/watch?v=m6J1zRjlqQ8> [dostęp: 22.02.2016].

²² Zob. S. M. Gilbert, S. Gubar, *The Madwoman in the Attic. The Women Writer in the Nineteenth Century Literary Imagination*, New Heaven–London 1984.

²³ E. Showalter, *A Literature of Their Own. British Women Novelist from Bronte to Leasing*, New Jersey 1977, s. 114-125.

²⁴ Można się zastanawiać, czy sama vlogowa forma stanowi warunek konieczny do przeniesienia akcji w czas współczesny, tak, aby w ogóle istniała możliwość prowadzenia wideobloga. Amerykański sitcom *Another Period* (Natasha Leggero, Riki Lindhome, od 2015), będący parodią *Downton Abbey* (Julian Fellowes, 2010–2015) stylizowany jest na reality show *Keeping Up with the Kardashians*.

²⁵ *Autobiography of Jane Eyre*, ep. 1: *This Is Me (an Introduction)*, www.youtube.com/watch?v=GK8HqCXybok&index=10 [dostęp: 22.02.2016].

zażenowanie kamerą, Jane zdobywa się na szczerość – wobec innych (widzów) i wobec samej siebie. Zarówno tutaj, jak i w przypadku *The Lizzie Bennet Diaries*, tym, co zdaje się wyróżniać wideobloga wśród innych form narracji, jest poczucie odpowiedzialności wobec wspólnoty, jaką tworzy się wraz ze swoimi odbiorcami. Z gruntu samotna Jane otwiera się na ludzi i pozwala sobie na nawiązywanie kolejnych więzi. W ostatnim odcinku serii podsumowuje roczną podróż, którą odbyła na oczach Internetu, aby odnaleźć swoje miejsce w życiu i nie ma wątpliwości, że miejsce to jest wyznaczone w siatce relacji z innymi²⁶. I chociaż Jane niemal kompulsywnie nagrywała najradośniejsze i najtragiczniejsze momenty swojego życia, doprowadziło ją to do momentu, w którym „czuje, że nie musi już wciskać »record«, żeby zacząć swój dzień”²⁷. Co istotne, w przypadku *Autobiography of Jane Eyre* jest pewna zmiana w formie prowadzenia vloga: Jane zabiera kamerę ze sobą wszędzie, zamiast opowiadać o wydarzeniach albo czekać, aż ważne rozmowy odbędą się wygodnie w miejscu, w którym nagrywa swoje wideo. Oznacza to, że praktycznie dokumentuje swoje życie na bieżąco i postuje wideo bez cenzurowania zrejestrowanego materiału. Moment, w którym dowiaduje się, iż nie może poślubić Rochesterera, ponieważ on już ma żonę, zostaje uchwycony przed kamerą i widzowie mają możliwość zobaczyć załamanie nerwowe głównej bohaterki²⁸. O ile więc Lizzie Bennet można było posądzać o brak poczucia prywatności ze względu na to, co mówi, o tyle zachowanie Jane Eyre definitywnie ilustruje brak poczucia granic czy wręcz kompulsywną potrzebę prowadzenia wideodziennika – nawet jeśli pewne momenty z jej życia zostały nagrane przypadkiem, ich publikacja była zamierzona i przemyślana. Chociaż w serialu nie zostaje to zaadresowane tak, jak w *The Lizzie Bennet Diaries*, Jane zastanawia się, czy w swoim wideodzienniku narusza granice pokładanego w niej zaufania.

Twórcy wydają się być świadomi tego, iż nawyki Jane nie wyglądają na zdrowe czy naturalne zachowanie²⁹, wskazując w finale serii, iż jej rozwój osobisty doprowadził do momentu, gdzie nie potrzebuje wideodziennika, aby mieć kontrolę nad swoim życiem. Można więc wpisać *Autobiography of Jane Eyre* w dyskurs na temat uzależniającego charakteru nowych mediów, jednak w ten sposób zostanie zredukowana terapeutyczna wręcz rola vloga, dzięki któremu Jane przełamała swoje złe nawyki i stała się znacznie bardziej funkcjonalną jednostką czy też po prostu szczęśliwszym człowiekiem. Vlogowa adaptacja *Dziwnych losów Jane Eyre* dostarcza więc

²⁶ *Autobiography of Jane Eyre*, ep. 95: *Endings*, www.youtube.com/watch?v=FclKWGdX4qo&index=101 [dostęp: 22.02.2016].

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Autobiography of Jane Eyre*, ep. 55: *The Lie*, www.youtube.com/watch?v=2wBei4fCLao&index=60 [dostęp: 22.02.2016].

²⁹ Łatwo przy tym zauważyć, że bezpośrednia rejestracja zdarzeń była rozwiązaniem formalnym wynikającym z konieczności opowiedzenia takiej, a nie innej historii, i gdyby to Jane miała zdawać relację z dramatycznych wydarzeń, straciłyby one swój wyźwięk.

szerokiego pola do dyskusji, pozwalając zagłębić się w różne aspekty prowadzenia vloga. Jednak właśnie ta ambiwalencja czyni ją tak autentyczną.

SOCIAL JUSTICE VAMPIRE:

AKTYWIZM W PRZESTRZENI CYFROWEJ

Najbardziej swobodną adaptacją vlogową spośród tu umawianych jest *Carmilla*, która stanowi rozbudowaną, trzysezonową reklamę podpasek i tamponów marki Kotex³⁰. *Carmilla* to nie tylko współczesna adaptacja, ale też całkowita zmiana ram świata przedstawionego w stosunku do powieści Sheridana Le Fanu: klasyczna opowieść o wampirach zostaje bowiem zmieniona we współczesną *urban fantasy*. Najbardziej radykalną zmianą jest jednak przemienienie lesbijskiego podtekstu powieści w jawny wątek w serialu – romans Laury i Carmilli stanowi jeden z głównych motywów dwóch sezonów³¹. Jest to zgodne z duchem, w jakim odczytuje się Carmillę Le Fanu, z interpretacją, która stanowi o kultowym statusie tego opowiadania³².

Co ciekawe, wątek romansowy nie stanowi sedna osi fabularnej serialu. *Carmilla* używa bowiem otoczki supernaturalnej tajemnicy, aby poruszać istotne, społeczne tematy, jak chociażby przemoc wobec kobiet. Na kampusie Uniwersytetu Silas, gdzie rozgrywa się akcja serialu, giną studentki. Władze akademickie pozostają całkowicie obojętne na te wydarzenia, istnieje nawet podejrzenie, że mogą być w nie zamieszane. Inicjatywę przejmują więc same studentki w trosce o własne bezpieczeństwo³³. Główna bohaterka, Laura, której współlokatorka również zaginęła, rozpoczyna własne śledztwo... za pomocą vloga, który prowadzi w ramach projektu zaliczeniowego na zajęcia z mediów. W przeciwieństwie jednak do Lizzie i Jane, Laura nie wykorzystuje vloga z przyczyn personalnych, ale traktuje go bardzo użytkowo, jako narzędzie pomocne w zdobywaniu informacji zgodnie z modelem zbiorowej inteligencji Pierre'a Lévy'ego³⁴. Zbiorowa inteligencja oznacza współpracę społeczności wirtualnych przy podnoszeniu poziomu wiedzy jej członków, tj. praktyczną wymianę informacji i wiedzy o sposobach zdobywania informacji³⁵. Laura powołuje się na demokratyzację informacji³⁶ w epoce powszechnej cyfryzacji, zwracając się za pomocą vloga

³⁰ Cały serial stanowi *product placement* Kotexu. Zawiera także elementy edukacyjne, jak spin-off, w którym bohaterowie serii przeprowadzają quiz na temat produktów menstruacyjnych czy też obalają mity na temat miesięczki w odpowiedzi na pytania widzów.

³¹ Warto zauważyć, że *The Lizzie Bennet Diaries* i *Autobiography of Jane Eyre* również miały homoseksualne wątki, dotyczyły one jednak drugo- i trzecioplanowych postaci, a nie głównych bohaterek.

³² A. Haefele-Thomas, *Queer Others in Victorian Gothic. Transgressing Monstrosity*, Cardiff 2012, s. 107.

³³ Co prawda w komediowej i z użyciem fantastycznej konwencji, jednak *Carmilla* odwołuje się do poważnego problemu, jakim jest przemoc seksualna wobec kobiet na amerykańskich i kanadyjskich kampusach. Kolejne sezony podejmują temat cenzury i politycznej manipulacji informacjami.

³⁴ H. Jenkins, *op. cit.*, s. 265.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Twitter Laury Hollis, tweet z 20.08.1014, <https://www.youtube.com/watch?v=Js7XXkO2zRI> [dostęp: 22.02.2016].

do całego campusu z prośbą o pomoc w śledztwie i udzielenie informacji³⁷. W tym sensie vlog Laury stanowi najbardziej praktyczne wykorzystanie nowych mediów ze wszystkich omawianych tu adaptacji. W *Carmilli* vlog jest nie tyle narzędziem zwierzeń, co rejestratorem wydarzeń, momentami nabierając wręcz dokumentalnego wymiaru.

Sposób traktowania wideo w serialu stanowi kompromis pomiędzy rozwiązaniami stosowanymi w *The Lizzie Bennett Diaries* i w *Autobiography of Jane Eyre* – część zdarzeń ma miejsce przed kamerą, część jest relacjonowana przez bohaterki. Przede wszystkim jednak dominuje praktyczne podejście do vloga – w kolejnych sezonach jest używany chociażby w ramach kampanii wyborczej i staje się oficjalnym kanałem informacyjnym campusu (co wiąże się z wymordowaniem redakcji gazety uniwersyteckiej)³⁸. Zostaje więc pokazane przejście Laury od amatorskiego videoblogginu do tzw. mediów oddolnych (*grassroots media*), tworzonych przez daną społeczność, aby pokazywać jej problemy. Dalsze sezony rozwijają to podejście, przedstawiając konflikt pomiędzy oficjalnymi przekazami medialnymi dyktowanymi przez zarząd uniwersytetu³⁹ a tym, co chce przekazać Laura, dbając w pierwszej kolejności o bezpieczeństwo studentów – podczas gdy zarządowi zależy jedynie na podtrzymaniu funkcjonowania placówki. Nawet przy uwzględnieniu komediowej konwencji *Carmilli*, gdzie wspomniane sytuacje zostają przedstawione w krzywym zwierciadle, serial dość wiernie obrazuje funkcjonalność vlogów w dobie dziennikarstwa internetowego. Przygodowo-komediowa konwencja i elementy fantastyczne czynią go bardziej atrakcyjnym w odbiorze, nawet jeśli żadną miarą nie można traktować serialu jako wiernej adaptacji opowiadania Le Fanu⁴⁰.

KRÓLICZA NORA LITERATURY: POGRAŻAJĄC SIĘ W LEKTURZE

Wszystkie wspomniane adaptacje odwołują się do kultowych tekstów literackich⁴¹. Ciekawym aspektem jest z pewnością łatwość, z jaką adaptuje się klasyczne fabuły w realiach XXI w. – w tym także to, jak zręcznie nowe media i zwrot cyfrowy stają się osią fabularną przedstawianych wydarzeń. Powinno to w pierwszej kolejności uspokoić sceptyków zaniepokojonych tym, jak bardzo rozwój mediów, zwłaszcza mediów społecznościowych, zmienia społeczeństwo. Wkraczając w nową epokę, nie tracimy nic ze swoich wcześniejszych doświadczeń jako społeczeństwo. Chociaż wspomniane

³⁷ *Carmilla*, ep. 6, https://www.youtube.com/watch?v=cQFe90Yz_DU [dostęp: 22.02.2016].

³⁸ *Carmilla*, ep. 39, <https://www.youtube.com/watch?v=XZZysrywAm0&index=2> [dostęp: 22.02.2016].

³⁹ *Carmilla*, ep. 44, <https://www.youtube.com/watch?v=Lyy0WYZQ-qg> [dostęp: 22.02.2016].

⁴⁰ Przy czym można się zastanawiać, czy odejście od wierności fabule nie stanowi ukłonu w stronę obiegowych interpretacji opowiadania La Fenu – rezygnacja z racjonalnej wykładni nadnaturalnych wydarzeń na rzecz przyjęcia konwencji fantasy, odejście od patriarchalnego ujęcia wydarzeń w opowiadaniu w stronę kobiecocentrycznej struktury tekstu. Zob. A. Haefele-Thomas, *op.cit.*

⁴¹ Przy czym kultowość rozumiem tutaj jako popularność, która pomyślnie przeszła próbę czasu, stając się immanentną cechą danego tekstu w jego społecznym postrzeganiu.

przypadki dotyczą przede wszystkim literatury, warto pamiętać, że właśnie dzięki fabularnym fikcjom poznajemy siebie i świat⁴². Nic jednak nie mówi więcej o doświadczeniu literatury w dobie Internetu niż *Classic Alice* – vlogowa seria opowiadająca o przeżyciach czytelniczki klasyków literatury.

Classic Alice przedstawia doświadczenie odbioru literatury. Główna bohaterka, Alice Rackham, zdolna studentka i aspirująca pisarka, pierwszy raz w życiu dostaje negatywną ocenę, ponieważ – w opinii jej profesora – analiza, jakiej poddała lekturę, jest formalnie doskonała, brakuje jej jednak emocjonalnego kontaktu z postaciami i z samym dziełem. Alice postanawia udowodnić mu, że się myli. Jej odpowiedzią jest założenie wideobloga, który będzie dokumentował jej doświadczenie jako czytelniczki. Podtytuł serii brzmi: *Przeżywając jedną książkę na raz (Living Life One Book at Time)*. I to właśnie robi Alice – nadrabiając zaległe lektury, systematycznie współodczuwa z wybranymi postaciami i ich doświadczeniami do tego stopnia, że podejmuje swoje życiowe decyzje na podstawie tego, jak zachowałyby się właśnie dana postać. Tym sposobem *Zbrodnia i kara* (1866) wiedzie ją do dokonania na studiach oszustwa, którego nie musi popełniać, ponieważ nie czerpie z niego żadnych profitów, a *Pigmalion* (1913) wikła ją w niejednoznaczne relacje z osobą, którą chce ukształtować. *Makbet* (1611) prowadzi bohaterkę do zaangażowania w politykę uczelni, z kolei *Rip van Winkle* (1819) uczy ją o uroku uciekania od obowiązków. *Opowieść wigilijna* (1843) pokazuje jej, że – podobnie jak Scrooge – powinna odmienić swoje życie, bo sama stoi na drodze własnemu szczęściu, a *Północ–Południe* (1854) stanowi przewodnik po społecznym wyobcowaniu, jakiego doświadcza w obliczu bezwzględności kapitalizmu niszczącego przemysł wydawniczy, w którym próbuje pracować. Pod wpływem *Draculi* (1897) bohaterka odrzuca swoją dotychczasową etykę postępowania i pokutuje za to podczas czytania *Silas Marner* (1861), świadoma tego, ile osób skrzywdziła swoim zachowaniem. Ostatecznie *Perswazje* (1817) prowadzą ją do pogodzenia się ze swoim ukochanym i szczęśliwego zakończenia.

Zasadniczo vlog nie jest Alice potrzebny do przeżywania tego wszystkiego. Można jednak uznać próbę udokumentowania doświadczenia czytelniczego za niezwykle ciekawe przedsięwzięcie. Kluczowa wydaje się tutaj kameralna forma wideobloga. Alice nie powołuje się na ogólnoludzkie doświadczenia i wielkie egzystencjonalne dramaty, nie operuje kategoriami, w jakich zwykło się mówić o niegasnącej aktualności tzw. wielkiej literatury. Wartość jej doświadczenia polega właśnie na jego jednostkowości i na tym, jak ona przeżywa czytane teksty i jakie decyzje podejmuje na podstawie identyfikacji z bohaterami. W tym sensie Alice dostarcza swoim odbiorcom wskazówek nie odnośnie do tego, jak powinno się odczytywać współcześnie klasykę

⁴² Co można rozwinąć o kognitywne implikacje, na przytoczenie których nie ma miejsca w niniejszym tekście. O wrodzonej kompetencji narracyjnej i jej funkcji w procesie poznania zob. J. Kordys, *Kategorie antropologiczne i tożsamość narracyjna. Szkice z pogranicza neurosemiotyki i historii kultury*, Kraków 2006.

literatury, ale jak mogą oni we własnym zakresie wzbogacić swoje podejście jako czytelników. Nie dostarcza wzorca, lecz daje przykład, który należy zmodyfikować w kontekście jednostkowych doświadczeń. Uchwycenie doznań jednej czytelniczki posiada wartość względną, ale nie sposób nie dostrzec potencjału edukacyjnego serii. I to nie tylko w kwestii zobrazowania aktualności dylematów i rozwiązań prezentowanych w dziełach literackich, co wydaje się najbardziej oczywistym aspektem serii, tak jak wspomniane wcześniej seriale ilustrują aktualność Austen i Brontë. W pierwszej kolejności Alice może nauczyć nas, jak być lepszymi czytelnikami i osiąga to za pomocą nowych mediów. *Classic Alice* pokazuje bowiem, że nie tylko nowe kompetencje medialne i czytelnicze zaangażowane nie wykluczają się nawzajem, lecz także mogą ze sobą współpracować, wzbogacając się nawzajem. Serial ten stanowi ważny głos na temat funkcjonowania literatury w Internecie i wraz z takimi portalami, jak goodreads.com czy też jego polski odpowiednik w postaci lubimyczytac.pl wskazuje na pozytywną rolę Internetu jako narzędzia doświadczenia literatury współcześnie.

HYBRYDALNE DOŚWIADCZENIE CZYTELNICZE W PRZESTRZENI CYFROWEJ

Vlogowe adaptacje można traktować jako przemijającą modę, na wzór wspomnianej fali ekranizacji literackich dla nastolatków. Uważam jednak, że harmonijne współgranie klasycznej literatury i nowych form medialnych wskazuje raczej na hybrydalny charakter doświadczenia czytelniczego czy też empirycznego odbioru literatury w epoce nowych mediów, co najlepiej oddaje *Classic Alice*. Można mówić o specjalnym statusie literatury w kulturze cyfrowej, co oddają takie zjawiska medialne, jak *shelfie*, tj. zdjęcia domowej biblioteki, liczne portale poświęcone dyskusjom o książkach czy tysiące vlogów na YouTubie poświęconych przedstawianiu swoich doświadczeń czytelniczych⁴³. Ogół funkcjonowania literatury w Sieci domaga się głębszej, bardziej całościowej analizy, która w pełni uchwyci jej hybrydalność i pogłębiającą się symbiozę z kulturą medialną. Tekst literacki czy też książka uzyskują kolejny stopień kulturowej fetysyzacji. O ile wcześniej ich status wiązał się z oświeceniowym paradygmatem, obecnie stanowią z jednej strony nostalgiczny symbol przeszłości (zwłaszcza w swojej fizycznej formie) posiadający szczególnie status estetyczny, a z drugiej są podatne na medialne przemiany i wplątane w liczne procesy transmedialne. Oczywiście wynika to nie tyle z samych właściwości tekstu literackiego, chociaż szczególnie istotna jest tutaj kategoria narracji jako czynnika łączącego wiele platform medialnych, co ze zmieniającego się modelu odbioru, który coraz częściej ma charakter zapośredniczony przez różne media, tj. odbywa się i/lub wyraża za pomocą licznych mediów, np. społecznościowych (tutaj szczególnie

⁴³ Przykładowo: *Katytastic*, <https://www.youtube.com/user/Katytastic/featured> [dostęp: 16.04.2016].

zjawisko tzw. live twittingu lub liveblogingu, czyli zdawania relacji na żywo np. z przebiegu odbioru tekstu literackiego).

Celem tego artykułu było wskazanie roli vlogowej adaptacji we współtworzeniu współcześnie kultowego statusu pewnych dzieł literackich, w tym przypadku głównie XIX-wiecznej powieści pisanej w języku angielskim (choć zawarte tu uwagi można odnieść również do dramatów Szekspira czy opowiadań o Sherlocku Holmesie autorstwa Arthura Conan Doyle'a, które również doczekały się licznych vlogowych ekranizacji). W pierwszej kolejności należy zauważyć, że popularność czy sama oglądalność tego typu produkcji jest nierozłącznie związana z doświadczeniem czytelnictwem lub wręcz statusem literatury w obiegu internetowym. Tym samym fenomen vlogowych adaptacji nie tylko wskazuje na żywotność literatury, ale wręcz na jej fetyszyzację w kulturze cyfrowej, czego świadectwem może być *Classic Alice*, gdzie literatura nabiera wręcz statusu sensu życia czy też jego treści, a historia naszych lektur jest historią naszego życia. Vlogowe adaptacje stają się więc swoistym odpowiednikiem *shelfie*, fetyszyzacją, szczególnie, jeśli myśleć o oddolnym wymiarze ich produkcji jako wyrazie potrzeb czytelników uwikłanych w dyskursy sieciowe i dysponujących kompetencjami medialnymi. W tym sensie vlogowe adaptacje opowiadają o miłości do literatury za pomocą języka nowych mediów. Z drugiej strony pozwalają, aby tradycyjne medium, jakim jest literatura, oswajało się czy też uczyło nas nowych możliwości medialnych, angażując media społecznościowe i zachęcając do partycypacji. I chociaż nie można powiedzieć, by odbiór literatury kiedykolwiek funkcjonował w kulturowej próżni, czytelnictwo doświadczenie współcześnie coraz bardziej nabiera hybrydalnego charakteru, nie przez multimedialną strukturę samych tekstów literackich (choć ona również ma wpływ na ten proces), ale ze względu na praktykę odbioru. Bowiem współczesna wersja S/Z, studium czytania, powinna zostać ujęta w formie tweetów czy liveblogingu właśnie i to nie tylko w odniesieniu do tzw. literatury popularnej, ale – jak pokazują vlogowe adaptacje – także w przypadku klasyki literatury.

BIBLIOGRAFIA

- Austen J., *Duma i uprzedzenie*, przeł. A. Przedpelska-Trzeciakowska, Warszawa 1997.
- Gilbert S. M., Gubar S., *The Madwoman in the Attic. The Women Writer in the Nineteenth Century Literary Imagination*, New Heaven–London 1984.
- Haefele-Thomas A., *Queer Others in Victorian Gothic. Transgressing Monstrosity*, Cardiff 2012.
- Jenkins H., *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, przeł. M. Bernatowicz, M. Filiciak, Warszawa 2007.
- Kordys J., *Kategorie antropologiczne i tożsamość narracyjna. Szkice z pogranicza neurosemiotyki i historii kultury*, Kraków 2006.

Salmon-Kelleher J., *What Jane Austen Can Teach Us About Our New Internet Selves*, www.youtube.com/watch?v=2VBs8OqbW3k [dostęp: 22.01.2016].

Stu B., Rorick K., *The Secret Diary of Lizzie Bennet*, Touchstone 2014.

Showalter E., *A Literature of Their Own. British Women Novelist from Bronte to Leasing*, New Jersey 1977.

VLOGI

Carmilla, <https://www.youtube.com/watch?v=h4QzRfvkJZ4&list=PLbvYWjKFvS5rX2yv-k5A-J8oxPoZ9zHcpe> [dostęp: 22.01.2016].

Katytastic, <https://www.youtube.com/user/Katytastic/featured> [dostęp: 22.01.2016].

The Autobiography of Jane Eyre, <https://www.youtube.com/user/TheAOJaneEyre> [dostęp: 22.01.2016].

The Lizzie Bennet Diaries, <https://www.youtube.com/user/LizzieBennet> [dostęp: 22.01.2016].

STRESZCZENIE

Artykuł opowiada o funkcji serialu vlogowego jako adaptacji na skrzyżowaniu mediów, pomiędzy literaturą a tzw. nowymi mediami, z naciskiem na zawartą w tego typu produkcjach metarefleksję. Adaptacje XIX-wiecznej klasyki literatury brytyjskiej są analizowane w kontekście doświadczenia czytelnika i sposobów jego wyrażania w przestrzeni cyfrowej. Tym samym analizie podlega funkcjonowanie i status literatury w dobie nowych mediów, oscylujący pomiędzy kultowością a fetyszyzacją.

SŁOWA KLUCZOWE

adaptacja, literatura, odbiór, transmedialność, vlog, wideoblog

---

SUMMARY

The article focuses on the role of vlog series as an adaptations, positioned between traditional media and so called 'new media'. It emphasizes the meta-reflection within said series. The modern vlog adaptations of nineteenth century British literature are analyzed as an expressions of modern reader's experience to emphasize the ways of functioning and the status of literature in digital culture – circulated between cult and fetishization.

KEYWORDS

adaptation, literature, reception, transmedia storytelling, videoblog, vlog

Aleksandra Drabina

Uniwersytet Wrocławski

FANI W INTERNECIE – W STRONĘ NOWYCH TRENDÓW UCZESTNICTWA W MEDIACH I KULTURZE

.....

WSTĘP

W ostatnich latach badacze kultury i społeczeństwa bardzo często poświęcają swoje refleksje opisom przestrzeni wirtualnego medium, sfery sieci – miejscu, gdzie granice między nadawcami i odbiorcami przekazów w znacznym stopniu się zacierają. Zjawiska, jakie rozwijają się w Internecie, stawiają nowe wyzwania zarówno przed psychologami, socjologami, jak i znawcami kultury i języka. Różnorodność życia społecznego w sieci oraz jego szybka ewolucja dynamizują przemiany współczesnego społeczeństwa oraz są jak papierek lakmusowy rodzących się trendów.

Sfera życia wirtualnego, na której skupiam się w moich rozważaniach, dotyczy różnych przestrzeni kultury i łączy w sobie wiele tendencji kształtujących współczesne media. Obserwacja twórczej aktywności fanów w Internecie oraz refleksja na temat jej funkcjonalnej roli w procesach przeobrażania świata mediów pozwala odkryć przejawy globalnej zmiany społecznej, jaka zachodzi w obrębie procesów komunikacji oraz odbioru i konsumpcji popkultury. Przedmiotem rozważań są nowe formy partycypacji w tych obszarach, które przenoszą współczesne trendy w budowaniu nowatorskich form narracji medialnych. To nie tylko element komunikacji twórcy z odbiorcą, lecz także wypadkowa aktywności wielu form sieciowych wspólnot. Artykuł poprzez przybliżenie tematyki twórczości *fanfiction* i zarysowanie jej funkcjonowania na przykładach eksploruje tę sferę jako obszar godny zainteresowania badaczy nie tylko zajmujących się szczegółowymi analizami zjawisk w Internecie, lecz także tych, którzy poszukują wyraźnych przejawów globalnych przemian w komunikowaniu masowym oraz źródeł przemian procesu kształtowania wspólnoty. Maciej Mrozowski stwierdza, iż to dzięki otwartemu i multimedialnemu charakterowi sieci mamy dziś do czynienia wśród jej użytkowników z poczuciem takiej autonomii i niezależności, która pozwala na tworzenie i utrzymywanie wielu interakcji, nawet na poziomie międzynarodowych społeczności grup zainteresowań¹. W istocie bycie fanem wiąże się z zaspokajaniem potrzeb emocjonalnych i jest wyrazem indywidualizmu jednostki, jednocześnie

---

¹ M. Mrozowski, *Media masowe, władza, rozrywka, biznes*, Warszawa 2001, s. 85.

prowadząc do organizowania społeczności, zbierających wielu zaangażowanych odbiorców².

FANI – TWÓRCY?

Pojęcie fana stało się istotne szczególnie dla socjologii mediów i popkultury, kiedy w analizach rozpoznano je jako znaczący element kultury konsumentów przekazu medialnego. Stwierdzono, iż fani reprezentują aktywną publiczność, która już nie tylko odbiera i ocenia, lecz także kreuje świat fanów i zapewnia trwałość fandomu, czyli społeczności skupionej wokół serialu, filmu lub książki. Jej członkami są twórcy *fanfiction* – pisarze, poeci i artyści wizualni. Fani będący członkami takich grup i prowadzący w nich aktywną działalność są kojarzeni głównie z kulturą mediów masowych oraz z wyjątkowym rodzajem „namiętności”, jaką obdarzają ich produkty. Zaangażowanie to jedno z ognisk sposobów odbioru współczesnych mediów, które potrafi się przekształcić w silną, emocjonalną więź z utworem, przeżywanie opisanych zdarzeń, może też prowadzić np. do identyfikacji z postaciami utworu³. W przypadku fanów jest to jednak zaangażowanie zróżnicowane i stopniowalne⁴ oraz niejednoznaczne z jego uzewnętrznianiem w działaniu. Dagmara Jaszewska, wspominając o życiu fanów, pisze, że kulturę da się konsumować biernie i powierzchownie, ale można jej produkty również ubarwiać, wyrażając to w stosunku emocjonalnym, stylu bycia, a także w twórczych przeróbkach, które dotyczą właśnie działalności grup fanowskich, skupiających – najczęściej w Internecie – młodych ludzi wokół zjawisk popkultury.

Twórcy *fanfiction*, filmików video, tekstów piosenek związanych z ich ulubionymi utworami oraz ich stali odbiorcy odczytują nieustannie ulubiony tekst kultury na nowo, twórczo go przekształcając z intelektualnym i emocjonalnym zaangażowaniem, pozostając niezależnymi od panującej mody i podkreślając swoją przynależność do fandomu, włączając ją w ramy swojej tożsamości⁵. Sfery aktywności fanowskiej to przede wszystkim: portale społecznościowe, które skupiają grupy i społeczności skoncentrowane wokół wspólnych zainteresowań danym tekstem; portale tematyczne i blogi, gdzie fani dzielą się wiedzą i bieżącymi informacjami; YouTube – miejsce śledzenia i publikowania montażu filmowych; fora – przestrzenie dyskusji i wzajemnego „pobudzania” fanowskiej namiętności. O wyjątkowości owych więzi w przypadku fanów świadczy przede wszystkim wykraczanie poza bierne poddawanie się procesom odbioru i czerpanie z niego przyjemności poprzez

² P. Siuda, *Jednostkowe aspekty bycia fanem, czyli w stronę nowego paradygmatu fan studies*, „Kultura i Edukacja” 2010, nr 4-78, s. 74-94.

³ M. Mrozowski, *op. cit.*, s. 79.

⁴ P. Siuda, *Jednostkowe...*, s. 81.

⁵ D. Jaszewska, *Kultura – rzecz gustu? O kilku granicach supermarketyzacji kultury*, „Kultura –Media –Teologia” 2011, nr 4, s. 32.

przyjmowanie kreatywnych postaw wobec ulubionych produktów. Fani związani z twórczością *fanfiction* przede wszystkim wielokrotnie konsumują dany utwór, powtarzając procesy obcowania z jego treścią. Powracają do niej, zapamiętując niuanse niedostrzegalne dla przeciętnego użytkownika. Stają się „ekspertami” w dziedzinie swoich zainteresowań⁶, wykazując się bieżącą wiedzą na temat kanonu (treści niezmodyfikowanych) oraz sposobów jego reinterpretacji.

Partycypacja w budowaniu narracji o utworze powstających w wielu formach twórczych cechuje najbardziej zaangażowane grupy osób skupionych wokół produktu popkultury, które poświęcają wiele swojego czasu na kreowanie nowych sposobów jego odczytań. Ich działalność koncentruje się na kilku płaszczyznach renarracji konwencji i najczęściej stanowi uzupełnienie treści o nowe lub pominięte wątki czy wydarzenia, wzbogaca portrety bohaterów utworu lub zawiera opis niepublikowanych scen czy fragmentów. Popularne są także zabiegi zestawiania nowych okoliczności, konstruowania nietypowych połączeń postaci oraz przetwarzania poszczególnych wątków i konwencji, nadając utworowi zupełnie inną wymowę. Działalność fanów sprawia, że ich ulubione teksty stają się „niekończącymi się opowieściami”, niezależnie od jakości i wartości tworzonych przez nich treści⁷. Szczególnie ważne okazuje się nieustanne podtrzymywanie zainteresowania utworem oraz emocjonalnego pobudzenia wywoływanego przez kolejne przejawy reinterpretacji.

Twórczość fanowska rozpoczęła się od pisania opowiadań, a w latach 80. pojawiły się pierwsze filmy montażowe fanów realizowane na podstawie oficjalnych produkcji. Pierwsze fandomy dotyczyły gatunku *science fiction*⁸. Obecnie rozpowszechnienie technologii Internetu i powszechny dostęp do sieci umożliwiają fanom komunikowanie się, zakładanie forów i integrację wokół ulubionych utworów kultury masowej. Dzięki sieci fani stali się widoczni, a ich twórczość dostępna i zaawansowana. Internet skupiał ich przede wszystkim na forach dyskusyjnych, w grupach usernetowych i archiwach *fanfiction*⁹. W kulturze fandomu i twórczości fanów można zauważyć szereg znaczących efektów skumulowania i uzewnętrzniania potencjału twórczego prezentowanego w różnych formach aktywności. Jest to twórczość ludzi, którzy poprzez bycie aktywnymi fanami w sieci, komunikując się ze sobą, integrując się, ekspresyjnie wyrażają swoje postawy i stosunek do utworów, a także tworzą elementy własnej kultury, która wraz z rozrostem kolejnych

⁶ D. Jankowiak, *Fanfikcja jako przykład instrumentalizacji kultury, czyli niespodziewane (z)użycie tekstów literackich*, „Copernicana” 2013, nr 2(12), s. 105-117.

⁷ *Ibidem*.

⁸ M. Filiciak, A. Tarkowski, *Alfabet nowej kultury: F jak fan*, <http://www.dwutygodnik.com/artukul/247-alfabet-nowej-kultury-f-jak-fan.html> [dostęp: 7.01.2016].

⁹ S. Krawczyk, *Badacz z fanem w jednym domu. O potrzebie kontaktów z fandomem w badaniach nad narracyjnymi gramami fabularnymi*, „Homo Ludens” 2010, nr 1, s. 65.

fandomów staje się wyraźniejsza i nabiera większego znaczenia w mediach, Internecie i kulturze masowej w ogóle.

Strona fanfiction.net zawierająca literacką twórczość fanów różnych fandomów, opatrzona mottem: „Unleash your imagination” (Uwolnij swoją wyobraźnię), powstała w Stanach Zjednoczonych i istnieje już od końca lat 90., a dziś jest największą stroną tego typu na świecie oraz skupia fanów – twórców i czytelników – ze wszystkich kontynentów. Funkcjonuje jako archiwum *fanfiction* i umożliwia zamieszczanie swoich tekstów oraz czytanie i powracanie do nich. Czytelnicy mogą również zamieszczać ich recenzje i dyskutować na temat swoich ulubionych fandomów, które dzielą się na dziewięć kategorii, dotyczących m.in. książek, seriali telewizyjnych, gier, filmów, mangi, anime i kreskówek. Użytkownicy są zobowiązani oznaczać swoje opowiadania, podając: krótki opis, przedział wiekowy odbiorców, rodzaj literacki (np. romans, dramat), niekiedy także stopień zgodności fabuły z pierwowzorem oraz bohaterów danego utworu.

Użytkownicy strony są aktywni przede wszystkim jako czytelnicy oraz pisarze ujawniający swoją kreatywność w twórczości różnych tekstów, najczęściej dłuższych i krótszych lub bardzo krótkich opowiadań – poniżej tysiąca słów (*drabble*) – oraz poezji, czasem opartej na fabule danego utworu albo modyfikującej ją lub zainspirowanej piosenką czy wierszem. Większość opowiadań tego typu to historie romanсів i związków par pochodzących z różnych fandomów. Tuż obok nich plasują się wątki przyjaźni, studia charakteru bohatera czy inne fragmenty dotyczące specyfiki danego utworu i preferencji jego odbiorców. Wśród nich istnieje kategoria *cross-over* – łącząca postaci z różnych fandomów przez umieszczenie ich w jednej fabule – oraz np. *A/U* (*alternative universe*) oznaczająca ulokowanie bohaterów w zupełnie innym kontekście i świecie przedstawionym ekstremalnie odbiegającym od kanonu. Równie ciekawym zjawiskiem, które zapoczątkowała już fascynacja *science fiction*, jest specyficzny typ *fanfiction* zwany *slash*. Są to opowiadania dotyczące związków między mężczyznami, bohaterami danego fandomu, których w koncepcji danego *fanfiction* łączy relacja homoseksualna; teksty te oznacza się, oddzielając imiona postaci ukośną kreską. Dziś kategoria ta ma sporo zwolenników i jest powszechna w wielu fandomach. Popularny stał się też typ *Real Person Slash*, który jest opisem relacji homoseksualnych między prawdziwymi osobami – najczęściej są to aktorzy grający w filmach i serialach. Na stronie pojawiają się również fantazje o treściach erotycznych lub z podtekstami seksualnymi, które często dotyczą nie tylko postaci, lecz także umieszczają samych piszących w kontekście relacji z ulubionym bohaterem. Piotr Siuda wskazuje koncepcję freudowskiej psychoanalizy jako jedną z możliwości interpretacji funkcji takich opowiadań¹⁰. Szczególnie istotne dla dogłębnej

¹⁰ P. Siuda, *Jednostkowe...*, s. 85.

analizy tego typu form może być docieranie do ich twórców i odbiorców oraz odkrywanie prawdziwych motywów zainteresowania takimi konwencjami. Wcześniej zaś należy dopasować narzędzia do prowadzenia takiej refleksji, które faktycznie trudno odnaleźć w dotychczasowych rozważaniach na temat twórczości fanów.

KULTURA FANÓW

Podczas analizy opisowej przestrzeni aktywności twórczej fanów w Internecie możemy zauważyć elementy procesu wykształcania się kultury fanowskiej. To głównie charakterystyczny język obecny przede wszystkim w postaci określeń dotyczących specyfikacji zamieszczanych tekstów, które to wpisały się na stałe w zjawisko *fanfiction* w Internecie i są powszechnie używane przez fanów. W materiałach dostępnych w archiwum *fanfiction.net* jest także widoczna i wyraźna szczególnie namiętność, jaką wyrażają użytkownicy w stosunku do ulubionych utworów – emocjonalne wypowiedzi w recenzjach, a nawet zaangażowanie i kreatywność prezentowane przez zamieszczone treści (niekiedy bywają to długie opowieści lub złożone, rozwinięte studia charakterów postaci). W ramach spotkań zapośredniczonych przez taką witrynę fani poznają się, organizują i porozumiewają na forach, komunikatorach i portalach społecznościowych – twórczość fanowska i przynależność odbiorców i twórców do niej łączy ich, stając się pretekstem do budowania sieciowych wspólnot upodobań, celów i aktywności w Internecie. Przynależność fana do społeczności skupionej wokół utworu może być sformalizowana lub nie¹¹, podobnie jak dana wspólnota sama w sobie. Osoby związane z twórczością typu *fanfiction* często funkcjonują w szerszych grupach¹², skoordynowanych na wielu płaszczyznach interakcji sieciowej.

Poruszając kwestię twórczości fanów i fanowskiej kultury, chciałabym także zwrócić uwagę na inną, równie popularną formę obecności fandomów w Internecie – na montaż video na portalu YouTube. Skupiając się na obserwacji kanałów użytkowników udostępniających swoje filmy bazujące na amerykańskich serialach oraz charakterystyce tekstów komentarzy pod montażami tych filmików, spróbuję naświetlić wizualne oblicze twórczości fanowskiej.

Popularne wśród fanów filmiki w fandomach serialowych przybierają podobną postać i spełniają podobną funkcję jak opowiadanie *fanfiction*. Są to zazwyczaj montaż prezentujące portrety charakterów bohaterów, różne aspekty emocjonalne związków postaci, par i przyjaciół, ze szczególnym naciskiem na uwypuklenie ich przeżyć i uczuć. Twórcy, dysponując scenami filmowymi lub serialowymi, wybierają muzykę i – używając odpowiednich programów – montują filmy i podkładają układy scen pod ścieżkę muzyczną, tworząc specyficzny rodzaj remiksu. Zazwyczaj najlepiej

¹¹ D. Jankowiak, *op. cit.*, s. 107.

¹² *Ibidem*.

oceniane i mające największą liczbę wyświetleń filmiki cechuje dobre „zgranie” muzyki oraz scen – tak, że stanowią one spójną całość, podobną do teledysku. Tekst piosenki, jej nastrój, charakter znajdują swoje odbicie w montażu.

Najpopularniejsi twórcy jednego fandomu zazwyczaj wzajemnie komentują swoje filmiki, oceniają je, polecają, subskrybują swoje kanały. W komentarzach zamieszczanych na kanale oraz bezpośrednio pod montażem znajdują się wypowiedzi o dużym ładunku emocjonalnym, odzwierciedlające zaangażowanie i podkreślające przynależność do fandomu. Język, którym posługują się fani na YouTube, przypomina język *fanfiction*: zawiera ładząco podobny system oznaczeń rodzajów i kategorii (występują w oryginale albo jako odpowiedniki spełniające te same funkcje informacyjne), skrótów, opisów służących również wyrażeniu swojego stosunku emocjonalnego do utworu lub postaci. Oprócz fanowskich materiałów video osoby tworzące montaż publikują też: filmiki z dedykacjami, listy życzeń (jakie filmiki chcieliby „dostać” od swoich fandomowych znajomych) i zapowiedzi kolejnych montaży. Fani potrafią jednoczyć się i organizować m.in. w razie problemów z serwisem YouTube, usuwaniem kanałów czy kłopotów z ochroną praw autorskich, także przenosząc się na inne strony internetowe i portale społecznościowe. Członkowie fandomów na YouTube przeważnie klasyfikują się jako fani kilku utworów (seriali, książek, filmów) – w przeciwieństwie do *fanfiction.net*, gdzie nie jest to tak bardzo powszechne. Użytkownicy i widzowie YouTube’a pożytkują swoją pomysłowość i energię, udostępniając własne dzieła fanom i innym użytkownikom serwisu, automatycznie zapewniając też promocję wykorzystanym utworom. Widoczna staje się także wyraźna identyfikacja z fandomem i jego społecznością poprzez utrzymywanie znajomości, wzajemne dedykowanie sobie zmontowanych filmików, obustronne dodawanie materiałów do kategorii „ulubione”. Na kanałach użytkowników zamieszczających takie filmiki znajdują się ponadto personalne informacje o ich wieku, pochodzeniu, zainteresowaniach. Przynależność do fandomów można podkreślać nie tylko przez „sklejanie” montaży, lecz także przez bycie ich widzom, aktywne i częste komentowanie, subskrybowanie użytkowników. Komentarze zawierają zazwyczaj opis emocjonalnej reakcji na dany materiał video, opinię na jego temat, ocenę oraz podziękowania lub wskazówki dla jego twórcy. Popularność wśród oglądających zyskują również użyte w montażach utwory muzyczne. Filmiki związane z fandomami są niezwykle popularne i rozpowszechnione wśród fanów. Nierzadko bywa tak, iż najbardziej zaangażowany fan będzie zarówno twórcą oraz odbiorcą tekstów *fanfiction*, jak i montaży na YouTube.

SPOŁECZNY POTENCJAŁ DZIAŁALNOŚCI FANÓW

Działalność fanowska dzięki kreatywności w działaniu na wielu obszarach twórczości amatorskiej (m.in. montaż i formy literackie) nie tylko upowszechnia produkt kulturowy oraz służy rozwijaniu zainteresowań utworem, lecz także przedłuża

„życie” treściom, niekiedy nadając im całkiem nowy wymiar interpretacji. Wielość kanałów nadawania takich dzieł oraz różnorodność w ramach ich różnych ujęć rozszerzają granice treści. Wielokrotne reinterpretacje i renarracje powodują przenoszenie utworów na inny grunt, nadają nowy sens, obudowują w nową symbolikę, a nawet zmieniają całkowicie konwencję i wymowę produktu kulturowego. Te procesy zyskują szczególne znaczenie, jeśli poddawane im treści mają charakter kultowy, są ikoniczne i naszpikowane utrwalonymi symbolami. Narracja utworu, istniejąca na przestrzeni wielu kontekstów i przekazywana oraz przetwarzana w ramach wielu kanałów komunikacji i form twórczego wyrazu, przyjmuje wtedy znamiona opowiadania transmedialnego¹³. Pogłębiony odbiór i twórczość odbywają się w tym przypadku w wielu wymiarach medialnych, rozszerzając uniwersum świata przedstawionego i wciąż odkrywając jego nowe interpretacje. Piotr Siuda proponuje również ujęcie tego zjawiska w kategoriach relacji między procesami konsumpcji i produkcji. W swojej publikacji opisuje mechanizmy wykształcania „prosumpcji”, czyli nowej formy partycypacji w kulturze, gdzie role fanów i producentów zostają zmodyfikowane w zaskakujący sposób¹⁴. Aktywność fanowska na pograniczu kolektywizmu i indywidualizmu to przestrzeń, gdzie konsumpcja nabiera nowego znaczenia dla procesów przekazywania i odbioru kultury w nowoczesnym kapitalizmie. Wygląda na to, iż współcześnie przestaje mieć sens kategoryzacja oraz stawianie wyraźnych granic pojęciowych i funkcjonalnych między aktorami komunikacji masowej, gdzie role nadawców i użytkowników były wyraźnie rozłączne¹⁵. Nie bez znaczenia jest fakt, że rekomendacje fanów, upowszechniając produkt w sieci, uczestniczą w jego dystrybucji. Wpływ twórczego podejścia najbardziej zaangażowanych odbiorców nie powinien zatem pozostać lekceważony przez producentów, którzy mogą wykorzystywać ich innowacje w strategiach zarządzania swoim produktem.

Internet stał się miejscem „spotkań” fanów, motorem rozwoju fanowskiej twórczości i kultury w medium wizualnym, która zawiera w sobie zarówno elementy fascynacji zjawiskami kultury masowej, nowymi możliwościami sieci i technologii, jak i pokłady kreatywności artystycznej i zaangażowania członków fandomów. Wraz z rozpowszechnieniem Internetu jako głównego medium rozrywki i komunikacji oraz odnalezieniem w nim swojego miejsca przez fanów zmienił się także ich status kulturowy. Określenie „fan” przestało być już kojarzone jednoznacznie negatywnie, gdy dziś prawie każdy jest miłośnikiem czegoś i w istocie bardziej identyfikuje się z osobistymi zainteresowaniami niż z pracą¹⁶. Mimo że z jednej strony działalność

¹³ P. Siuda, *Mechanizmy kultury prosumpcji, czyli fani i ich globalne różnicowanie*, „Studia Socjologiczne” 2012, nr 4(207), s. 109-132.

¹⁴ *Ibidem*, s. 114-116.

¹⁵ B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999, s. 146.

¹⁶ M. Filiciak, A. Tarkowski, *op. cit.*

fanów w Internecie jest niewątpliwie wyrazem kreatywności oddanych pasjonatów utworów, to nagminnie zdarza im się łamać prawo autorskie, wykorzystując materiały, które nie są ich własnością: fabuły i bohaterów, do których kreacji nie mają praw. I choć odczytują, odkrywają je wciąż na nowo, odszukują nowe znaczenia i interpretacje i tym samym utrzymują fandom przy życiu, przedłużając komercyjne życie produktu-utworu, nie ulega wątpliwości, że remiksy i przeróbki ciągle będą przysparzać problemów przede wszystkim fanom-montażystom, a czasem również ambitnym i walecznym fanom-pisarzom. Część z nich próbuje bronić się przed sankcjami (np. usunięciem filmiku z serwisu YouTube), zamieszczając przy swoich publikacjach informację o zastrzeżonym prawie autorskim właścicieli. Chcą ochronić, wydawałoby się, swoje prawo do bycia aktywnym odbiorcą kultury i miłośnikiem jej utworów. Mimo że żadna przeróbka czy remiks z założenia nie powstaje w celu osiągnięcia korzyści materialnych, wygląda na to, że aktywni fani-twórcy znaleźli się w środku sporu o idee granic „piractwa” i „własności”¹⁷. I choć nic nie zapowiada, by sytuacja ta mogła ulec wkrótce sporej zmianie, kultura fanów wciąż się rozrasta i na naszych oczach fanowska twórczość obejmuje zasięgiem coraz to nowsze kanały przekazu w sieci.

PODSUMOWANIE

Przestrzeń, w której istnieje fandom, stawia nowe wyzwania i powoduje problemy nie tylko w kwestii regulacji prawnych, lecz także domaga się zauważenia swojej obecności i miejsc dla ujścia twórczej energii i rozwoju form aktywności jego członków – wciąż powstają nowatorskie pomysły na montaże i teksty literackie. Tymczasem coraz częściej również przynależność do fandomu staje się istotnym elementem tożsamości społecznej i samoidentyfikacji fana, który swoją twórczość publikuje w sieci i/lub jest odbiorcą twórczości innych fanów. Kultura fanów zaistniała w świadomości jej twórców jako nośnik niezwyklej, symbiotycznej i silnej więzi z utworem¹⁸. Jednocześnie jako specyficzny rodzaj twórczości zaczęła ona nabierać znaczenia dla rozwoju i upowszechniania aktywnego współudziału w kulturze masowej za pośrednictwem sieci.

Zmiana, jaka zachodzi w roli i funkcjonowaniu komunikowania masowego, w tym także w relacjach między konsumentem a producentem oraz odbiorcą i nadawcą przekazów, jest skutkiem przekształceń mających miejsce już w społecznej świadomości oraz metamorfozach stylu życia i modeli uczestnictwa w kulturze oraz mediach. Dzięki działalności najbardziej zaangażowanych odbiorców utworu, a zarazem komercyjne produkty popkultury, zyskują nowe interpretacje oraz

¹⁷ L. Lessig, *Wolna kultura*, <http://www.futrega.org/wk/04.html> [dostęp: 7.01.2016].

¹⁸ M. Filiciak, A. Tarkowski, *op. cit.*

zupełnie nową jakość w różnych wymiarach narracji. Poza rynkiem komercyjnym istnieją w wielu sferach twórczości amatorskiej, rewolucjonizując sposób rozumienia utrwalonych modeli komunikacji. Budują również nowe przestrzenie rozwoju wspólnot sieciowych, oparte na aktywności i kreatywności odbiorców, partycypujących dziś w kulturze masowej w równym stopniu, co jej producenci.

BIBLIOGRAFIA

- Dobek-Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999.
- Filiciak M, Tarkowski A., *Alfabet nowej kultury: F jak fan*, <http://www.dwutygodnik.com/artykul/247-alfabet-nowej-kultury-f-jak-fan.html> [dostęp: 7.01.2016].
- Jankowiak D., *Fanfiksja jako przykład instrumentalizacji kultury, czyli niespodziewane (z)użycie tekstów literackich*, „Litteralia Copernicana” 2013, nr 2(12), s. 105-117.
- Jaszewska D., *Kultura – rzecz gustu? O kilku granicach supermarketyzacji kultury*, „Kultura – Media – Teologia” 2011, nr 1-4, s. 19-33.
- Krawczyk S., *Badacz z fanem w jednym domu. O potrzebie kontaktów z fandomem w badaniach nad narracyjnymi grammi fabularnymi*, „Homo Ludens” 2010, nr 1, s. 61-75.
- Lessig L., *Wolna kultura*, <http://www.futrega.org/wk/04.html> [dostęp: 7.01.2016].
- Mrozowski M., *Media masowe, władza, rozrywka i biznes*, Warszawa 2001.
- Siuda P., *Jednostkowe aspekty bycia fanem, czyli w stronę nowego paradygmatu fan studies*, „Kultura i Edukacja” 2010, nr 4-78, s. 74-94.
- Siuda P., *Mechanizmy kultury prosumpcji, czyli fani i ich globalne zróżnicowanie*, „Studia Socjologiczne” 2012, nr 4(207), s. 109-132.
- Siuda P., *Wpływ Internetu na rozwój fandomów, czyli o tym, jak elektroniczna sieć rozwija i popularyzuje społeczności fanów*, [w:] *Media i społeczeństwo. Nowe strategie komunikacyjne*, red. M. Sokołowski, Toruń 2008, s. 239-256.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest ukazanie twórczości fanów w Internecie jako przestrzeni powstawania nowych relacji między odbiorcami i nadawcami przekazów w mediach i kulturze oraz jako sfery przemian więzi społecznych. Stanowi on zarys problematyki rozwoju nowych form uczestnictwa w sferze publicznej, której areną jest globalna sieć. Tekst ujmuje także aktywność zaangażowanych odbiorców kultury jako dążenia do partycypacji w tworzeniu przekazów oraz budowania nowych form wspólnotowości opartych na współczesnym sprzężeniu zwrotnym kolektywizmu i indywidualizmu.

SŁOWA KLUCZOWE

fan, fanfiction, Internet, nowe media

SUMMARY

The aim of the article is to show the artistic creativity fans on the Internet as the model of new relationships between consumers and broadcasters in the media and culture as well as the sphere of transformation of social bonds. It is an outline of the problems of the development of new forms of participation in the public sphere, the arena is a global network. The text also recognizes the activity engaged consumers of culture as a desire to participation in the creation of communications and build new forms of community based on contemporary relationship between collectivism and individualism.

KEYWORDS

fan, fanfiction, internet, new media

WYKORZYSTANIE E-LEARNINGU W PROCESIE EDUKACJI DZIECI I MŁODZIEŻY

.....

WPROWADZENIE

Wirtualna przestrzeń, zwana również cyberprzestrzenią, to sfera komunikacji, w której ludzie porozumiewają się ze sobą na odległość, w dowolnym czasie i miejscu¹, za pomocą urządzeń technicznych, z wykorzystaniem technologii informatycznej. Wirtualna sieć, rozpatrywana w kategorii dziedziny naukowej, jest dziedziną stosunkowo młodą, a będąc przedmiotem badań naukowych, stanowi obszar interdyscyplinarny łączący ze sobą różne dziedziny nauki, np. informatykę, pedagogikę, ekonomię.

Sfera globalnej sieci w aspekcie technicznym jest definiowana jako „przestrzeń wirtualna, w której odbywa się komunikacja między komputerami połączonymi siecią internetową”². W aspekcie bezpieczeństwa określa się ją mianem cyberprzestrzeni, rozumianej jako „przestrzeń otwartego komunikowania się za pośrednictwem połączonych komputerów i pamięci informatycznych pracujących na całym świecie”³.

Ogólnosiwiatowa sieć komputerowa jest obecnie szeroko wykorzystywana prawie we wszystkich dziedzinach życia. Znajduje zastosowanie w komunikacji międzyludzkiej (np. portale społecznościowe), w konsumpcji, a coraz częściej także w nauczaniu dzieci i młodzieży – mowa tutaj o e-learningu i blended learningu. Ze względu na powszechne wykorzystywanie przestrzeni wirtualnej oraz pełnienie wielu funkcji przez tę przestrzeń, uwagę zwracamy do analizy wirtualnej przestrzeni jako miejsca edukacji dzieci i młodzieży, czyli innowacyjnego, zwrotnego kanału przekazu informacji pomiędzy uczestnikami procesu edukacji: nauczyciel/wykładowca – uczeń/student lub odwrotnie.

EWOLUCJA EDUKACJI NA ODLEGŁOŚĆ

Początki nauczania na odległość sięgają XVIII w., kiedy to w Stanach Zjednoczonych pojawiło się w prasie pierwsze ogłoszenie o nauczaniu korespondencyjnym. Taki typ nauczania w Polsce ma prawie 200-letnią tradycję. Pierwsze korespondencyjne

¹ Dotyczy to obszarów terytorialnych, które nie mają utrudnionego dostępu do sieci internetowej.

² *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/cyberprzestrze%C5%84;2553915> [dostęp: 21.01.2016].

³ Pisarski, *Cyberprzestrzeń – definicje*, <http://www.techsty.art.pl/hipertekst/cyberprzestrzen.htm> [dostęp: 21.01.2016].

próby jego realizacji podjął Uniwersytet Krakowski, który zaproponował nauczanie skierowane głównie do rzemieślników. W 1779 r. w Warszawie uruchomiono wykłady z fizyki dla osób spoza uczelni. Na przełomie XIX i XX w. na obszarze całego kraju powstało wiele stowarzyszeń zajmujących się nauczaniem na odległość, np. Towarzystwo Kursów Akademickich dla Kobiet czy Powszechnie wykłady uniwersyteckie. Wynalezienie filmu w dużej mierze przyczyniło się do powstania pierwszego katalogu filmów instruktażowych (Stany Zjednoczone, 1910 r.), a postępujący rozwój radia i telewizji znacząco wpłynął na zintensyfikowanie przekazywania wiedzy na odległość.

Wraz z postępującym rozwojem technicznym i technologicznym przekształceniom ulegała również edukacja na odległość. Korespondencję tradycyjną stopniowo zastępowano tą w formie elektronicznej (wykorzystując e-mail). Wynikało to z potrzeby zwiększenia szybkości przekazywania informacji pomiędzy uczestnikami procesu edukacji wraz z równoczesnym obniżaniem kosztów przesyłania materiałów szkoleniowych.

Koncepcja edukacji na odległość pojmowana jako proces nauczania jest koncepcją o długoletniej tradycji, podlegającą stałej ewolucji. Dynamiczny rozwój technologiczny i techniczny wymusza weryfikację istniejących modeli nauczania oraz dostosowanie ich do wyzwań współczesności poprzez ciągły rozwój i modyfikację. Nauczanie korespondencyjne jako proces edukacyjny polegający na wysyłaniu przez nauczyciela/wykładowcę tradycyjną pocztą materiałów edukacyjnych (podręczników, zeszytów naukowych), odbiór ich przez ucznia/studenta, wykonanie zleconych zadań (np. rozwiązanie testów) oraz odesłanie tą samą drogą ulegało znacznej modyfikacji i w większości odeszło już w zapomnienie. Współcześnie materiały edukacyjne są zazwyczaj przesyłane w formie elektronicznej (noszą nazwę załączników). Należy podkreślić, że pomimo zachodzących zmian w procesie edukacji (poprzez stopniowe wdrażanie innowacji) tradycyjna forma nauczania korespondencyjnego jest stosowana przez niektóre instytucje do dziś (głównie dotyczy ona obszarów o niskim stopniu cyfryzacji lub utrudnionym dostępie do urządzeń technicznych).

INNOWACYJNA METODA NAUCZANIA

Standardowy model nauczania opierający się na bezpośredniej relacji: nauczyciel–uczeń w XXI w. okazuje się nie być wystarczający i nie satysfakcjonuje on w pełni obu stron. Teza ta wynika ze współczesnych badań naukowych, poddających analizie wpływ powiązań dynamicznego rozwoju technologii i techniki przesyłania informacji na rozwój emocjonalny i edukacyjny dzieci i młodzieży oraz kształtowanie u nich postaw społecznych.

Rozszerzenie dotychczasowego konwencjonalnego modelu edukacji o wdrożenie e-learningu i blended learningu to relatywnie najlepsze rozwiązanie w ramach

zaspokojenia zapotrzebowań i oczekiwań dzieci, młodzieży i nauczycieli wobec procesu nauczania.

Model nauczania na odległość z wykorzystaniem najnowszych osiągnięć technicznych i technologicznych zwany e-learningiem jest definiowany jako:

1. nauczanie elektroniczne oraz nauczanie na odległość;
2. połączenie kształcenia korespondencyjnego i multimedialnego (opisywanego jako wykorzystywanie w procesie nauczania, np. kaset wideo);
3. kontrolowana metoda przekazywania wiedzy i udostępniania materiałów dydaktycznych, wykorzystująca technologie teleinformatyczne, zwłaszcza technologie internetowe;
4. adaptacja i rozwinięcie tradycyjnego modelu nauczania oraz umieszczenie zmodyfikowanego modelu nauczania w przestrzeni wirtualnej.

Przywołana poniżej definicja e-learningu w pełni ukazuje istotę tej metody, czyli połączenie i wykorzystanie tradycyjnej metody nauczania z nowoczesną technologią:

Jest to technika szkolenia wykorzystująca wszelkie dostępne media elektroniczne, w tym Internet, intranet, extranet, przekazy satelitarne, taśmy audio/wideo, telewizję interaktywną oraz CD-ROMy. E-learning jest najczęściej kojarzony z nauczaniem, w którym stroną przekazującą wiedzę i egzaminującą jest komputer, dlatego przyjęło nazywać się tę formę nauki „distance learning” (uczenie na odległość), w którym brak fizycznego kontaktu z nauczycielem. Sedno wyższości e-learningu nad innymi metodami polega na przeniesieniu środka ciężkości w nauczaniu z nauczyciela – na uczącego się pracownika. Ponadto e-learning umożliwia nam samodzielne wybranie preferowanego formatu dostarczania wiedzy i tempa jej przekazywania⁴.

Takie przeniesienie modelu edukacji z przestrzeni, realnej do wirtualnej pozwoliło na wykluczenie wielu problemów pojawiających się przy okazji konwencjonalnego modelu nauczania, takich jak ograniczenia geograficzne czy czasowe.

W tradycyjnym systemie nauczania wykorzystuje się dostępne na rynku książki, podręczniki, płyty CD, a dla młodszych dzieci puzzle oraz wszelkiego rodzaju zabawki edukacyjne. Naturalną kolejną rzeczą jest fakt, że wszelkie książki czy zabawki ulegają zniszczeniu. Bez względu na to, czy zostały one nadgryzione zębem czasu, czy zniszczone lub uszkodzone przez młodzież z nich korzystającą, trwałość tradycyjnych materiałów edukacyjnych jest nikła w porównaniu z tymi udostępnionymi przez nauczyciela na platformach e-learningowych. Również jakość materiałów tworzonych i udostępnianych za pomocą komputera jest wyższa od podręczników, książek proponowanych przez wydawnictwa (e-learning umożliwia udostępnianie

⁴ *eLearning – nowe możliwości*, <http://www.learning.pl/index.html> [dostęp: 21.01.2016].

nieograniczonej liczby filmów, animacji, prezentacji multimedialnych znacznie wspomagających proces uczenia się). Można wskazać przynajmniej dwie funkcje dotyczące bezpośredniego wykorzystania komputera do realizacji zajęć dydaktycznych:

- sprzyjać aktywizowaniu uczniów, wywoływać ich pozytywną motywację do nauki przez uatrakcyjnienie procesu dydaktycznego,
- wzbogacać proces kształcenia o nowe, trudno dostępne w kształceniu tradycyjnym środki ilustracji procesów i obiektów poznawanych, np. przez pokazanie ich dynamiki, ruchu (łączenie, rozkładanie, obracanie), eksponowanie istotnych elementów obiektu, ich powiększanie, kontrastowanie kolorem a także przekształcanie przez ucznia eksponowanych struktur bądź tworzenie struktur własnych.

Komputer to też świetne urządzenie do spędzania czasu wolnego, do realizacji hobby (np. rysowanie, redagowanie gazetki, skanowanie i obróbka zdjęć, gromadzenie treści tematycznych) lub poszukiwania i odkrywania nowych zainteresowań, w tym także z użyciem Internetu⁵.

E-LEARNING JAKO METODA NAUCZANIA

E-learning jest jedną z metod nauczania wchodzącą w skład procesu edukacji, polegającą na procesie uczenia się, natomiast nie jest procesem nauczania: „e-learning to e-uczenie się, a e-teaching to e-nauczanie. Dlatego do określenia elektronicznego procesu nauczania – uczenia się używać należy określenia e-education – e-kształcenie”⁶.

E-nauczanie, jak każda forma kształcenia, posiada swoje wady i zalety. Analizując tę formę przekazywania wiedzy, warto rozpatrywać ją w dwóch aspektach: z punktu widzenia ucznia/studenta oraz z punktu widzenia nauczyciela/wykładowcy.

Do zalet e-nauczania z punktu widzenia ucznia/studenta można zaliczyć: niezależny dostęp do wiedzy, oszczędność czasu czy elastyczne tempo nauki. Są to tylko niektóre cechy e-learningu doceniane przez uczniów. E-kształcenie przede wszystkim eliminuje bariery geograficzne i finansowe, które wielu uczniom uniemożliwiają podjęcie edukacji. Ta forma kształcenia umożliwia każdemu użytkownikowi przestrzeni wirtualnej równy dostęp do ogromnego wyboru ofert ośrodków edukacyjnych na całym świecie, a także minimalizuje koszty nauki – poprzez eliminację wydatków na: materiały dydaktyczne, dojazdy, wyżywienie itd. Do zalet można zaliczyć również fakt, że użytkownicy kursów e-learningowych uczą się w dowolnym miejscu i czasie, w dowolnym tempie, a także mają możliwość wielokrotnego zapoznania się z materiałami edukacyjnymi (co w przypadku konwencjonalnych lekcji jest raczej niemożliwe). Ponadto materiały dydaktyczne są przedstawiane zazwyczaj w atrakcyjny sposób z wykorzystaniem animacji, filmów, prezentacji

⁵ B. Aouil, *Przestrzeń wirtualna w procesie wspomagania rozwoju i życia człowieka*, <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=107> [dostęp: 21.01.2016].

⁶ J. Wagner, *Kształcenie na odległość wspomagane komputerowo, jako element procesu edukacji pedagogów*, Toruń 2011, s. 53.

multimedialnych. Poszczególne etapy przyswajania wiedzy są weryfikowane za pomocą testów (tzw. quizów) z przyswojonego materiału, a – co za tym idzie – każdy uczestnik e-learningu ma jasno określone warunki zaliczenia danego kursu/przedmiotu. Warto również wspomnieć, że zdalne nauczanie może być jedyną możliwością rozwoju intelektualnego osób niepełnosprawnych, dla których często podróże do szkół czy uczelni wyższych są barierą nie do pokonania. W takich przypadkach e-learning jest sposobem na samodzielną edukację osób niepełnosprawnych, przy ograniczeniu kosztów nauki do wydatków związanych z zakupem zestawu komputerowego z dostępem do Internetu.

Poniżej zaprezentowano zalety e-learningu wraz z krótką charakterystyką poszczególnej cechy:

1. Redukcja czasu – badania wykazują, że szkolenia elektroniczne pozwalają zredukować czas potrzebny na opanowanie określonych umiejętności nawet do 50%. Redukcja czasu jest wynikiem możliwości samodzielnego ustalania tempa pracy, interaktywności, szybkiego uzyskiwania informacji zwrotnych oraz personalizacji przekazu.
2. Redukcja kosztów – szkolenia mogą być dostarczone bez względu na miejsce, w jakim się znajduje uczestnik kursu lub student, co eliminuje koszty podróży i straty związane z absencją, ponieważ student korzysta z kursu w dogodnym dla niego czasie. Dodatkowo koszty szkoleń elektronicznych zmniejszają się gwałtownie wraz ze wzrostem liczby studentów.
3. Wysoka jakość kursów – szkolenia elektroniczne są specjalnie przygotowywane najczęściej z uwzględnieniem optymalnego czasu pracy przy komputerze i zachowują tę samą jakość każdego dnia. Istnieje możliwość dokonywania częstych modyfikacji lub uaktualniania kursu.
4. Uczucie się przez osobiste doświadczenie – interaktywna i bogata architektura kursów została zaprojektowana z myślą o zaspokojeniu potrzeb uczących się osób dorosłych. Materiał zawiera liczne okazje do ćwiczeń i nabywania umiejętności praktycznych. Poprzez taką formę przekazywania wiadomości zwiększa się zaangażowanie i uwagę studentów.
5. Osiągnięcia są silnym czynnikiem motywacyjnym – testy wstępne pozwalają ustalić, jakie wiadomości są już znane uczestnikowi szkolenia i koncentrować się na wiedzy i umiejętnościach, jakich uczestnik jeszcze nie posiada. Poza tym szkolenia elektroniczne dostarczają motywacji poprzez natychmiastową reakcję na odpowiedzi studenta i jego indywidualne zaangażowanie. Studenci studiujący na odległość otrzymują większą elastyczność, kontrolę i odpowiedzialność za proces własnej nauki. Kiedy już odkryją rejony własnych zainteresowań, stają się aktywnymi poszukiwaczami wiedzy, a nie tylko odbiorcami instrukcji.
6. Zwiększenie zapamiętywalności – proces kształcenia studentów jest bardziej zindywidualizowany i dlatego studenci uczą się i zapamiętują więcej informacji. Oddziaływanie wysokiej jakości filmów, grafik, fotografii, tekstu, wykresów trójwymiarowych i dźwięku czyni informacje bardziej przystępnymi. Oczywiście najlepsze nawet multimedialne środki dydaktyczne nie zastąpią kontaktu z rzeczywistością, ale również w tradycyjnym procesie dydaktycznym ten kontakt nie zawsze jest możliwy, np. ze względów na wysokie koszty.
7. Większa dostępność – szkolenia elektroniczne zwiększają dostępność edukacji o wysokiej jakości. Szkolenia mogą być dostarczane do miejsc, gdzie ilość studentów nie jest wystarczająco duża, lub baza lokalowa nieodpowiednia, aby zapewnić opłacalność prowadzenia studiów lub kursów w sposób tradycyjny.
8. Przejście do gospodarki opartej na wiedzy – szkolenie umożliwia szybką dystrybucję niezbędnej wiedzy oraz jej stabilną absorpcję.

9. Globalizację kadry – szkolenie lub studia zamiast być wydarzeniem, stają się niezbędnym i stałym elementem podnoszenia kwalifikacji zawodowych niezależnie od wieku osobnika, jego miejsca zamieszkania itp. Z czasem także e-learning powinien być jednym z ważniejszych czynników walki z bezrobociem⁷.

10. Oszczędność pieniędzy – eliminacja kosztów związanych z prowadzeniem szkoleń w sposób tradycyjny, tym samym znikają z budżetu takie pozycje jak: honorarium trenera, wynajem ośrodka szkoleniowego, transport, zakwaterowanie, wyżywienie i inne.

11. Oszczędność czasu – pracownicy szkolą się w czasie, który jest dla nich najwygodniejszy i nie powodują zaniechań w pracy. Nie tracą czasu na dojazdy na szkolenia. Nie muszą też odrywać się od swoich codziennych obowiązków.

12. Brak dezorganizacji pracy – tradycyjne grupowe szkolenie, w których uczestniczy jednocześnie cały dział, znacznie utrudnia i dezorganizuje pracę, a często również powoduje straty. Szkolenia internetowe rozwiązują ten problem – pracownicy mogą uczestniczyć w szkoleniach w dowolnych, dogodnych dla nich i biznesu porach. Nie muszą też czynić tego wszyscy naraz.

13. Monitoring wyników nauczania – przełożeni/nauczyciele mogą w łatwy sposób monitorować postępy w nauce swoich pracowników/uczniów. Dzięki testom weryfikującym, możliwe jest sprawdzenie stopnia przyswojonej wiedzy.

14. Dowolna liczba osób szkolonych – nie ma żadnych ograniczeń ilości osób, które mogą korzystać ze szkoleń przez Internet.

15. Stałe doskonalenie programu szkoleniowego – każdy program szkoleniowy może być modyfikowany wraz z rozwojem potrzeb firmy i wymaganiami stawianymi przez rynek. Szkolenia są coraz lepsze i bardziej efektywne, gdyż uwzględniane są sugestie i uwagi poprzednich uczestników szkoleń.

16. Nowoczesny sposób nauczania – pracownicy firmy doskonalą swoją wiedzę przy wykorzystaniu najnowocześniejszych narzędzi. Według analityków w 2005 roku 80% szkoleń odbywać się będzie za pomocą Internetu. Nieograniczony dostęp do wiedzy. Pracownik zawsze w dogodnym dla siebie czasie może powrócić do informacji zawartych w szkoleniach internetowych, np. w przypadku nowych produktów, czy też usług, może zweryfikować posiadane wiadomości⁸.

E-learning przynosi również korzyści firmom, które zdecydowały się na wdrożenie go jako modelu szkoleń. Pozwala on na jednoczesne przeszkolenie dużej grupy pracowników wedle ich indywidualnych preferencji. Pracownicy nie są również ograniczani ze względu na miejsce kursu, gdyż mają dostęp do szkolenia w dowolnym miejscu i czasie. Prezentowane treści szkoleniowe są identyczne pod względem merytorycznym dla wszystkich użytkowników. Ponadto kurs jest niezależny od kondycji fizycznej zarówno uczestników, jak i prowadzących, co oznacza, że choroba wykładowcy nie sprawi, że któryś z wykładów się nie odbędzie, a uczestnik nie musi się obawiać, że przez swój zły stan zdrowia może stracić szkolenie. E-learning pozwala na kontrolę stanu wiedzy uczestników kursu w szybki sposób, a w przypadku firm umożliwia przełożonym stałe kontrolowanie rozwoju pracowników. W XXI w.

⁷ B. Aouil, *op. cit.*

⁸ eLearning..., *op. cit.*; numeracja punktów wprowadzona przez autorów artykułu.

dla prawie wszystkich firm priorytet stanowi ograniczanie wszelkich kosztów, również tych związanych ze szkoleniem pracowników. Szkolenia e-learningowe eliminują wydatki związane z kosztem podróży, wyżywienia czy pobytu pracowników na szkoleniu oraz znacznie ograniczają wydatki związane z honorariami dla instruktorów. Ponadto często bywa tak, że pracownicy nie muszą w ogóle opuszczać swojego miejsca pracy podczas szkolenia, gdyż wykorzystują wtedy Internet bądź intranet, dzięki czemu firma nie troszczy się o zastępstwo, a pracownik w dalszym ciągu z powodzeniem może wykonywać większość swoich obowiązków.

Również z punktu widzenia nauczyciela można wymienić szereg zalet płynących z wykorzystania e-learningu:

- możliwość ciągłej aktualizacji i szybkiej modernizacji materiałów dydaktycznych;
- możliwość udziału w procesie kształcenia w innych krajach;
- możliwość śledzenia postępów edukacyjnych kursantów;
- możliwość szybkiej weryfikacji wiedzy ucznia za pomocą: zadań, testów/quizów.

Do wad można zaliczyć problemy z weryfikacją samodzielności wykonania testów/zadań przez uczniów. Ponadto ograniczone relacje interpersonalne, wynikające z braku bezpośrednich spotkań z uczniami, wpływają na brak możliwości motywowania kursantów. Jako że nauczyciel nie spotyka swojego ucznia, ma utrudnione zadanie w kwestii jego motywacji. Warto nadmienić, że e-learning dostarcza możliwości wyznaczania terminów realizacji poszczególnych zadań, po upływie których wysłanie pracy/ćwiczenia nie jest możliwe, więc na razie należy to uznać za jedyny sposób „sztucznego” motywowania uczniów (motywacja rozumiana jest poprzez wyznaczanie terminu realizacji kolejnych zadań. Wcześniejsze zrealizowanie zadań skutkuje wcześniejszym uzyskaniem zaliczenia i odwrotnie – brak terminowych realizacji zadań skutkuje brakiem zaliczenia kursu).

Do wad e-learningu z punktu widzenia studenta można zaliczyć przede wszystkim:

- brak bezpośredniego kontaktu z nauczycielem oraz z innymi uczestnikami kursu;
- ogromna potrzeba samokontroli;
- brak motywacji, który może wynikać z braku poczucia rywalizacji;
- konieczność posiadania zestawu komputerowego z dostępem do Internetu.

ZASTOSOWANIE E-LEARNINGU W PEDAGOGICE

O ile problem braku komputera w XXI w. wydaje się nie być powszechny (jednak jeszcze całkowicie nie można go wykluczyć), o tyle brak kontaktu z nauczycielem czy rówieśnikami może być znaczący. Można powiedzieć, że brak kontaktu z uczestni-

kami e-learningu nie jest zbyt dużą wadą i częściowo można się z tym zgodzić. Jeżeli użytkownikami e-learningu są studenci, to dla nich brak kontaktu z rówieśnikami nie jest przeszkodą. Jednak jeśli uczestnikami są osoby młodsze, np. dzieci ze szkół podstawowych, to pojawia się problem braku rozwoju społecznego dzieci, a – jak ogólnie wiadomo – kontakty z rówieśnikami stanowią bardzo istotny jego aspekt. Grupa rówieśnicza jest bowiem naturalną płaszczyzną uczenia się ról społecznych i odbywania treningu interpersonalnego.

Jeżeli poruszymy kolejny problem, czyli samodyscyplinę uczestników e-nauczania, to stwierdzimy, że i on jest większy dla młodszych dzieci i młodzieży. Gdy gimnazjalista ma alternatywę: przyswajanie wiedzy za pomocą platformy lub wypełnienie tego czasu np. grami komputerowymi, wówczas dla większości gimnazjalistów wybór padnie na gry. W nauczaniu na odległość prowadzący nie są w stanie do niczego zmusić swoich kursantów (za wyjątkiem wspomnianego wcześniej mechanizmu wyznaczania terminów realizacji zadań i konsekwencji płynących z nieterminowych realizacji zadań). Jest to zatem oferta przeznaczona głównie dla osób, które autentycznie chcą podnosić swoje kwalifikacje i poszerzać wiedzę.

Nauczanie na odległość wprowadza nowy sposób wirtualnej relacji nauczyciel–uczeń. Jako że proces nauczania (e-nauczanie) i uczenia się (e-uczenie) odbywa się w całości za pośrednictwem Internetu, uczeń nie ma możliwości bezpośrednich spotkań z nauczycielem. Bezpośrednie spotkania zostały bowiem zastąpione wszelkimi dostępnymi rodzajami kontaktów wirtualnych, np. e-mail, chat bądź forum.

W dobie XXI w. i wszechobecnych urządzeń mobilnych z dostępem do Internetu można uznać, że jest to wyjątkowo szybki sposób komunikacji umożliwiający kontakt z nauczycielem (bądź uczniem) o każdej porze, dzięki czemu uczeń może liczyć na szybką i fachową pomoc (oczywiście zakładając, że prowadzący będzie w stanie odpowiadać na wszystkie wiadomości swoich uczniów w relatywnie krótkim czasie). Niestety taki sposób komunikowania się wpływa na ograniczenie relacji interpersonalnych głównie ze strony ucznia. Uczeń w tradycyjnym modelu kształcenia ma możliwość (a nawet przymus) bezpośredniego kontaktu z nauczycielem, a – co za tym idzie – mając przed sobą wykładowcę, oprócz przekazywanej wiedzy, odbiera również jego mimikę twarzy, tembr głosu oraz gesty będące niewerbalnym sposobem komunikacji. E-learning znacznie ogranicza możliwość komunikacji niewerbalnej, gdyż trudno przekazać aktualny stan emocjonalny, intencje czy temperament np. za pomocą e-maila. Warto wspomnieć, że nie jest to do końca niemożliwe, gdyż wirtualny świat dostarcza tzw. emotikonów, których użycie jest symbolicznym odzwierciedleniem aktualnego samopoczucia czy nastroju, jednakże obecnie zwykło się ich używać jedynie na poziomie relacji koleżeńskich.

E-learning nie jest jedynym (obok tradycyjnego modelu nauczania) sposobem na przekazywanie i rozpowszechnianie wiedzy. W celu zaspokojenia potrzeb jak

największej grupy uczniów, studentów oraz nauczycieli, jak i efektywniejszego wykorzystania posiadanych zasobów kadrowych i naukowych, a także obniżenia kosztów związanych z procesem edukacji stworzono technikę zwaną blended learningiem, która jest swoistym uzupełnieniem tradycyjnego nauczania o wykorzystanie materiałów multimedialnych, które najczęściej są udostępniane uczniom. W przywołanym systemie proces kształcenia można przykładowo podzielić na dwa poziomy: ogólny i zaawansowany. Na poziomie ogólnym wiedza z danej dziedziny naukowej jest przekazywana w sposób tradycyjny. Natomiast na poziomie zaawansowanym zakres materiału szkoleniowego jest rozbudowany i szczegółowy. W takim przypadku blended learning jest procesem kształcenia złożonym, w którym odbiorca, kończąc edukację na poziomie ogólnym, nie jest zobligowany do dalszej kontynuacji szkolenia na poziomie zaawansowanym. Jak pisze Bassam Aouil:

Należałoby także w tym miejscu podkreślić, że nie ma i nie powinno być jednolitego modelu kształcenia na odległość (e-learningu) niezależnie od dyscypliny i uczelni lub firmy prowadzącej kształcenie. [...] coraz więcej instytucji prowadzi wspomaganie tradycyjnego procesu dydaktycznego pośrednimi formami tzw. blended-learningowymi⁹.

Blended learning jest pojmowany jako mieszana technika nauczania łącząca nauczanie tradycyjne z nauczaniem elektronicznym. W tym przypadku część godzin jest realizowana tradycyjnie w postaci np. wykładów przeprowadzanych przez nauczyciela w szkole / na uczelni, a część zajęć, która została przewidziana na ćwiczenia, jest realizowana w formie zdalnej za pośrednictwem najczęściej platform e-learningowych. Blended learning eliminuje sporą grupę wad e-learningu, dlatego przez wielu jest uważany za dotychczas najlepszy model kształcenia. Dostarcza on kontaktów bezpośrednich z uczniem, co daje nauczycielom narzędzia do motywowania swoich kursantów. Komunikacja pomiędzy uczniem a nauczycielem nie jest ograniczona jedynie do elektronicznej za pomocą e-maili czy forum i – co za tym idzie – nie następuje ograniczenie komunikacji niewerbalnej. Prezentowany model kształcenia zapewnia również ciągłą pomoc prowadzącego – czy to bezpośrednio podczas spotkań na wykładach, czy elektroniczną, np. za pomocą wiadomości na platformach. Jest to doskonałe rozwiązanie dla wszystkich studentów: tych nieśmiałych, którzy wolą unikać kontaktów bezpośrednich z nauczycielami, oraz tych, którzy przedkładają osobisty kontakt ponad wszystkie dostępne środki komunikacji elektronicznej.

Należy podkreślić, że uczelnie wyższe coraz powszechniej, z pozytywnym skutkiem, wdrażają e-learning jako formę nauczania. Niejednokrotnie studenci biorą udział w powstawaniu zasobów materiałów naukowych, poprzez współtworzenie „kursów szkoleniowych” na platformie uczelnianej. Jest to bardzo dobra metoda

⁹ B. Aouil, *op.cit.*

dydaktyczna, gdyż student, poszukując materiałów do wygenerowania wybranej lekcji, mobilizuje się do efektywniejszej pracy w pozyskiwaniu wiedzy, pogłębia relacje z prowadzącym wykłady/ćwiczenia, włącza się aktywnie w życie uczelni. Jest to również doskonała forma nauczania i przygotowania studenta do dalszego samodzielnego rozwoju naukowego. Potwierdzeniem tych słów jest poniższy cytat, będący krótką informacją na temat planu wdrożenia tzw. „Ramowego programu nauczania w zakresie technologii informacyjnej”:

Wiele uczelni już na stałe wprowadziło wspomagające formy zdalnego kształcenia przez Internet, a inne planują wprowadzenie ich w najbliższych latach. Przykładem może być planowane w najbliższym czasie wdrożenie „Ramowego programu nauczania w zakresie technologii informacyjnej w uczelniach pedagogicznych” na wszystkich kierunkach studiów przygotowujących nauczycieli, który składa się z trzech zasadniczych bloków:

- I. Blok informatyczny – prowadzi do uzyskania kompetencji w zakresie posługiwania się środkami i narzędziami technologii informacyjnej;
- II. Blok metodyczny – pozwala przyszłym nauczycielom nabyć umiejętności nowoczesnego nauczania swojego przedmiotu z wykorzystaniem środków i narzędzi IT;
- III. Blok uzupełniający – stanowi uzupełnienie specjalistycznej wiedzy informatycznej, dostosowanej do potrzeb i możliwości kierunku studiów i przedmiotu nauczania¹⁰.

Warto zauważyć, że cytowany program jest skierowany do pedagogów, którzy w swojej pracy będą się posługiwać narzędziami zaawansowanej technologii informacyjnej. Jego podział na trzy obszary tematyczne oraz kolejność ich realizacji znajduje uzasadnienie w praktyce. Pierwszy etap jest etapem technicznym, mającym za zadanie przygotowanie nauczyciela do profesjonalnej obsługi edukacyjnych platform szkolnych czy uczelnianych oraz do pełnienia roli administratora tychże platform. Na tym etapie uczestnik zapoznaje się z narzędziami technologii informacyjnej i ich zastosowaniem. Etap drugi obejmuje szkolenie z zakresu umiejętnego doboru narzędzi technologii informacyjnej do konkretnego przedmiotu wykładanego przez nauczyciela. Etap trzeci ma za zadanie utrwalić nabytą przez uczestnika wiedzę oraz jej praktyczne wykorzystanie w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych. „Ramowy program...” jest reprezentatywnym przykładem, ukazującym powiązania rozwoju procesu edukacji z wdrażanymi zmianami w modelach nauczania poprzez łączenie zaawansowanych narzędzi technologii informacyjnej z umiejętnościami manualnymi i organizacyjnymi pedagogów.

NARZĘDZIE I STANDARDY E-LEARNINGU

E-learning jest w całości oparty na technologii informatycznej i informacyjnej, wykorzystuje się go do przekazywania wiedzy. Podstawowe cechy programu (przeznaczonego

¹⁰ *Ibidem.*

do tworzenia kursów e-learningowych), kierowanego do szerokiej grupy dydaktyków specjalizujących się w przekazywaniu wiedzy, to:

- pomoc oraz wszystkie opcje w języku polskim;
- tworzenie złożonych kontentów lekcyjnych w bardzo prosty sposób (idealne rozwiązanie dla dydaktyków);
- możliwość umieszczenia na stronach różnego typu interakcji;
- możliwość wzbogacania programu o dodatkowe typy zadań/interakcji, definiowanych przez klienta (*plugins*);
- generowanie zarówno kursów online jak i kursów na CD;
- zgodność ze standardami (SCORM);
- eksport lekcji do dowolnego LMS (Learning Management System);
- zapis lekcji w formacie XML (możliwość ręcznej edycji kodu);
- możliwość szybkiej zmiany wyglądu elementów graficznych na wszystkich stronach, np. zmiana przycisku czy loga¹¹.

Uczelnie wyższe korzystające z metody nauczania na odległość, czyli e-learningu lub blended learningu, mają opracowane standardy nauczania, korzystają z własnych platform edukacyjnych, na których są umiejscowione szkolenia/kursy. Te ostatnie są kategoryzowane według przyjętych kryteriów, np. według wydziałów funkcjonujących na danej uczelni lub według określonej dziedziny naukowej. Wdrażanie metod kształcenia na odległość z wykorzystaniem technologii informatycznej na uczelniach jest uregulowane normami prawnymi zarówno zewnętrznymi (ustawa, rozporządzenia), jak i wewnętrznymi (rozporządzenia, uchwały).

Należy wspomnieć, że obowiązek zagwarantowania bezpieczeństwa danych, jak i bezpieczeństwa procesu korzystania z platform uczelnianych spoczywa na administratorach zarządzających bezpieczeństwem elektronicznych platform edukacyjnych.

Zabezpieczenia prawne, jak również zabezpieczenia informatyczne, stanowią nierozdzielną część systemu edukacji na odległość, istotnym aspektem są także umiejętności uczestników korzystających z metody e-edukacji.

Obecnie nie ma obowiązku korzystania z e-kształcenia w procesie nauczania, gdyż jest ono metodą uzupełniającą. Należy wyraźnie zaznaczyć, że zastosowanie e-kształcenia na uczelniach nie zmienia podstawowych założeń dotyczących:

- oceniania studentów;
- przeprowadzania zaliczeń/egzaminów;
- ochrony praw autorskich – dotyczy praw autorskich osób opracowujących i umieszczających tekst na platformie uczelnianej (nie zawsze jest to ta sama osoba);
- rzetelności naukowej;

¹¹ *Narzędzia do tworzenia kursów*, <http://www.learning.pl/narzedzia.html> [dostęp: 21.01.2016].

– dostępności kursów – jasny podział na uczestników zewnętrznych i wewnętrznych (dostęp obligatoryjny).

Reasumując, e-edukacja zastosowana na wyższych uczelniach musi spełniać określone wymagania dotyczące zakresu i obszaru nauczania, aktywnego udziału wykładowcy i studenta w organizowanych kursach. Powinna być zgodna z potrzebami edukacyjnymi studenta, z możliwościami i kwalifikacjami wykładowcy, musi spełniać wytyczne bezpieczeństwa oraz wymogi zachowań etycznych.

Metody elektronicznego nauczania na odległość nie należy mylić z korespondencją elektroniczną pomimo występujących podobieństw i wykorzystanych narzędzi informatycznych (dotyczy korespondencji masowej) przy komunikowaniu się. E-learning jest formą szkolenia/kształcenia, natomiast korespondencja elektroniczna dotycząca szkoleń pozostaje korespondencją. W przywołanych formach występują różnice w uregulowaniach prawnych i wymaganiach technicznych.

PODSUMOWANIE

Kształcenie na odległość jest formą nauczania stosowaną z powodzeniem od wielu lat, jednakże jej rozkwit nastąpił wraz z postępem i rozwojem technologii informatycznej. Zdalne nauczanie – jak każdy model kształcenia – posiada wady i zalety oraz swoich zwolenników i przeciwników. Warto zauważyć, że nie ma idealnego sposobu nauczania, który byłby w pełni satysfakcjonujący dla wszystkich uczniów i nauczycieli. Trzeba jednak pamiętać, że galopujący rozwój technologiczny dostarcza coraz to nowych rozwiązań i możliwości edukacji i nie można przed nimi uciekać. Wykorzystanie w nauczaniu technologii informatycznej ma swoje dobre i złe strony, należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że e-learning to uzupełnienie konwencjonalnego nauczania, a nie jego zamiana.

W przyszłości modyfikacji mogą ulec proporcje udziału nauczania konwencjonalnego i nauczania na odległość w ogólnym modelu edukacji poprzez zmniejszenie pierwszego na korzyść drugiego, jednakże nie nastąpi całkowita eliminacja nauczania konwencjonalnego. Zmianie ulegną relacje: nauczyciel–uczeń z hierarchii: mistrz–uczeń na relacje bardziej partnerskie: prowadzący–uczestnik. Wspomniane przekształcenia są zmianami pozytywnymi, gdyż uczą kreatywności, motywują do działań, a technologia pozwala na lepsze rozwiązywanie zadań poprzez wizualizacje wybranych zagadnień.

Niniejszym opracowaniem chcieliśmy zaznaczyć, że wirtualna przestrzeń dla dzieci i młodzieży to nie tylko sfera zabawy czy rozrywki, lecz także bardzo dobre miejsce edukacji. Daje ono możliwość rozwoju intelektualnego, eliminując ograniczenia czasowe czy geograficzne. Wirtualna przestrzeń jest także „oknem na świat” dla ludzi niepełnosprawnych. Eliminuje potrzeby podróży, ograniczając wszelkie koszty związane z edukacją jedynie do nakładu pieniężnego związanego z zakupem

zestawu komputerowego z dostępem do Internetu. Wykorzystanie wirtualnej przestrzeni jako miejsca edukacji i udostępniania materiałów dydaktycznych to kolejny pozytywny skutek postępu w zakresie technologii informatycznych zwłaszcza internetowych.

BIBLIOGRAFIA

- Aouil B., *Przestrzeń wirtualna w procesie wspomagania rozwoju i życia człowieka*, <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=107> [dostęp: 21.01.2016].
- Clarke A., *E-learning. Nauka na odległość*, przeł. Michał Klebanowski, Warszawa 2007.
- eLearning – nowe możliwości*, <http://www.learning.pl/index.html> [dostęp: 21.01.2016].
- Kuźmicz K., *E-learning. Kultura studiowania w przestrzeni sieci*, Sopot 2015.
- Lewowicki T., Siemieniecki B., *Współczesne problemy kształcenia na odległość*, Toruń 2009.
- Narzędzia do tworzenia kursów*, <http://www.learning.pl/narzedzia.html> [dostęp: 21.01.2016].
- Pisarski, *Cyberprzestrzeń – definicje*, <http://www.techsty.art.pl/hipertekst/cyberprzestrzen.htm> [dostęp: 21.01.2016].
- Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/cyberprestrze%C5%84;2553915> [dostęp: 21.01.2016].
- Sroka H., Stanka S., *Wirtualna edukacja. Koncepcja i wybrane kierunki realizacji*, Katowice 2005.
- Stecyk A., *Abc e-learningu. System LAMS (learning activity management system)*, Warszawa 2008.
- Wagner J., *Kształcenie na odległość wspomagane komputerowo jako element procesu edukacji pedagogów*, Toruń 2011.

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia wybrane zagadnienia z zakresu e-learningu, jako relatywnie nowego modelu nauczania „na odległość” wykorzystywanego w podmiotach edukacyjnych.

Przedmiotem prowadzonych rozważań są wady i zalety wykorzystania technologii informatycznych w procesie edukacji. Artykuł podkreśla wpływ dynamicznego rozwoju technologii na rozwój procesu uczenia się i przyswajania wiedzy przez uczniów i studentów, przez co występuje konieczność zmiany modelu nauczania z konwencjonalnego na innowacyjny z wykorzystaniem e-learningu lub blended learningu. W artykule skupiono uwagę na zagadnieniu oddziaływania rozwijającego się e-learningu na relację nauczyciel-uczeń. Opracowanie jest przyczynkiem do dalszych rozważań na temat rozwoju e-learningu i jego wpływu na zmieniający się model nauczania. Skierowane jest zarówno do nauczycieli, wykładowców akademickich, jak i do użytkowników, tj. uczniów i studentów.

SŁOWA KLUCZOWE

blended learning, e-learning, modele nauczania, wady i zalety e-learningu, zdalne nauczanie

---

SUMMARY

The article presents selected aspects of e-learning, as a relatively new teaching model “at a distance”, used in educational entities.

The subject of this considerations are the pros and cons of the use of informatics technology in the educational process. Article highlights the impact of dynamic development of technology for the development of the learning process by students, so there is a need to change the teaching model from conventional to innovative with the use of e-learning or blended learning. The article focuses on the issue of the impact of the developing e-learning for teacher-student relations. Elaboration is a contribution to further discussion on the development of e-learning and its impact on changing teaching model. It is aimed at both teachers, academics, as well as to users viz. schoolchildren and students.

KEYWORDS

blended learning, e-learning, remote teaching, teaching models, the pros and cons of e-learning

LOGOPED(I)A ONLINE, CZYLI O INTERNETOWYM RYNKU USŁUG LOGOPEDYCZNYCH

.....

Logopeda, zajmujący się diagnozą i terapią zaburzeń komunikacji językowej, a także profilaktyką w tym zakresie, wciąż szuka nowych metod i narzędzi prowadzenia terapii w sposób efektywny, ale też efektowny. Nie zawsze tradycyjne sposoby stosowane w działaniach profilaktycznych i terapeutycznych są skuteczne i wymierne w stosunku do nakładów pracy. Od kilkunastu lat logopedzi chętnie sięgają po różnego rodzaju programy komputerowe, pozwalające na intensyfikację niektórych etapów pracy, ułatwiające ją, ale także uatrakcyjniające¹. Chętnie też korzystają z zasobów logopedycznych globalnej sieci.

Oferta usług logopedycznych online jest coraz bogatsza. Warto przyrzeć się możliwościom, jakie oferuje logopedom i potencjalnym pacjentom-klientom wirtualna sieć. Przedmiotem mojego zainteresowania są przede wszystkim blogi, serwisy, platformy, portale i wortale logopedyczne. Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytania: czy internetowy rynek usług logopedycznych stanowi zagrożenie dla tradycyjnych form terapii? Czy w dzisiejszym świecie diagnoza i terapia logopedyczna przeniesie się do wirtualnej przestrzeni? Kto, czego i dlaczego szuka na forach, blogach czy platformach logopedycznych? Kto może skorzystać z porad online? Czy internetowe konsultacje logopedyczne mają sens?

Liczba stron internetowych bardziej lub mniej związanych z problematyką logopedyczną jest ogromna². Warto nadmienić, iż po wpisaniu do wyszukiwarki haseł: „logopedia” wyświetla się ok. 1 640 000 wyników, „blog logopedyczny” – ok. 69 300, „blog logopedia” – ok. 623 000, „forum logopedyczne” – ok. 166 000, „platforma logopedyczna” – ok. 47 200, „portal logopedyczny” – ok. 104 000, „serwis logopedyczny” – ok. 154 000³. Z tego też względu nie sposób omówić wszystkich aktualnie dostępnych w sieci stron powiązanych z logopedią. Na przykładzie subiektywnie wybranych witryn postaram się określić ich funkcje oraz sprawdzić,

¹ A. Walencik-Topiłko, *Wykorzystanie programów komputerowych w profilaktyce, diagnozie i terapii logopedycznej*, [w:] *Podstawy neurologopedii. Podręcznik akademicki*, red. T. Gałkowski, E. Szeląg, G. Jastrzębowska, Opole 2005, s. 1019.

² W artykule odwołuję się tylko do stron polskojęzycznych.

³ Stan na 22.02.2016.

jakiego typu informacje pojawiają się najczęściej, a także wskazać ich założycieli i określić adresatów.

Autorami stron logopedycznych (np. logopeda.zgora.pl, swiatmowy.blogspot.com, centrumlogopedyczne.com.pl) są głównie logopedzi – specjaliści w danej dziedzinie, którzy w ten sposób m.in. reklamują swoje usługi (także konsultacje online), informują o prowadzonych szkoleniach i warsztatach, zamieszczają przydatne ze swojego punktu widzenia artykuły, dzielą się pomysłami w zakresie prowadzenia terapii, umożliwiają odbiorcom skorzystanie z narzędzi i pomocy dydaktycznych wykorzystywanych przez nich w pracy logopedycznej.

Strony internetowe związane z logopedią są tworzone także przez wykładowców uczących przyszłych logopedów, kierowników specjalności logopedycznej czy tak sprofilowanego kierunku (np. <http://www.logopedia.amu.edu.pl>, wse.home.amu.edu.pl/podyplomowe/pedagogiki_specjalnej_w_zakresie_logopedii). Głównymi zadaniami autorów stron są m.in.: zaprezentowanie struktury studiów, przedstawienie programu zajęć, ukazanie sylwetek osób współpracujących z uczelnią w zakresie logopedii, wskazanie ciekawych wydarzeń, szkoleń, konferencji związanych z logopedią – czyli przekazanie informacji potrzebnych każdemu studentowi tego kierunku czy specjalności.

Zdarza się, że strony WWW są zakładane przez studentów logopedii. I tak np. autorzy portalu mamygadane.wordpress.com piszą:

Redakcję tego portalu tworzy grupa studentów logopedii z audiologią i członków Naukowego Koła Logopedów i Audiologów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Nie każdy zapewne dokładnie wie, kim jest logopeda, dlatego pragniemy Wam przybliżyć, czym się zajmujemy, zarazić Was zamiłowaniem do logopedii oraz wypromować tę dziedzinę nauki. Prowadzimy też współpracę z innymi portalami. Nad treścią publikowanych tutaj tekstów czuwa nasz opiekun merytoryczny dr hab. Jolanta Panasiuk oraz inni pracownicy Zakładu Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego UMCS. Zachęcamy do śledzenia portalu!⁴

Nierzadko blogi i strony o profilu logopedycznym zostają też zakładane przez rodziców dzieci, które są w terapii logopedycznej. Dobrym przykładem takiej działalności upowszechniającej pracę z dzieckiem poddanym terapii jest strona chłopca z trisomią 21, Staszka (staszek-fistaszek.pl). Blog jego rodziców stał się na tyle popularny, iż z informacji na nim zawartych korzystają nie tylko opiekunowie innych dzieci z zespołem Downa, lecz także terapeuci. Zamieszczone na stronie liczne filmiki i zdjęcia ukazujące terapię logopedyczną prowadzoną metodą krakowską stały się przedmiotem dyskusji również na studiach logopedycznych. Staszek i jego rodzice są zapraszani do udziału w różnego rodzaju przedsięwzięciach medialnych,

⁴ [https://mamygadane.wordpress.com](http://mamygadane.wordpress.com) [dostęp: 20.02.2016].

np. udzielają wywiadów w prasie i w telewizji. Logopedzi pracujący z chłopcem prowadzą warsztaty, szkolenia, uczestniczą w panelach dyskusyjnych.

Obecnie wszystkie związki czy towarzystwa połączone pośrednio lub bezpośrednio z logopedią funkcjonują w wirtualnej przestrzeni (np. Polskie Towarzystwo Logopedyczne – logopedia.umcs.lublin.pl, Polski Związek Logopedów – logopeda.org.pl). Administratorzy stron informują głównie o działalności statutowej organizacji, ale także umożliwiają pobranie artykułów o tematyce logopedycznej, powiadamiają o krajowych i światowych wydarzeniach związanych z logopedią, zamieszczają akty prawne dotyczące pracy logopedy itd.

Także wydawnictwa specjalizujące się w sprzedaży pomocy, akcesoriów, publikacji o charakterze logopedycznym, obok swojej oferty handlowej, informują potencjalnych klientów o warsztatach i szkoleniach, zachęcają do pogłębiania wiedzy z zakresu logopedii, publikując artykuły czy porady ekspertów (zob. np. komlogo.pl, centrummetodykrakowskiej.pl, wibratorylogopedyczne.pl, harpo.com.pl).

Strony o profilu logopedycznym są tworzone przez stowarzyszenia i fundacje, rzadziej przez pojedyncze osoby propagujące wiedzę na temat konkretnych dysfunkcji językowych. Głównym celem autorów stron tego typu jest m.in. poinformowanie o danym zaburzeniu, wskazanie miejsc, w których osoba zainteresowana może uzyskać pomoc, podanie literatury pomocnej w zrozumieniu określonego zaburzenia. Oprócz funkcji informatywnej strony te często pełnią funkcję terapeutyczną – osoba dotknięta danym zaburzeniem dowiadyuje się o istnieniu grup wsparcia, poznaje sposoby radzenia sobie ze wskazanym problemem, poprzez stronę WWW nawiązuje kontakt z innymi osobami, które mają te same problemy językowe czy komunikacyjne itd.

W tej grupie serwisów logopedycznych wyróżniam m.in. strony przeznaczone dla osób korzystających z komunikacji alternatywnej i wspomagającej. Część z nich stanowi rodzaj przewodnika po wszystkich dostępnych i używanych w Polsce systemach komunikacji niewerbalnej (aac.info.pl, aac.org.pl), pozostałe prezentują wybrany sposób komunikowania się pozawerbalnego, np.: Program Językowy Makaton – system gestów i symboli graficznych (makaton.pl) czy Picture Exchange Communication System (pecs-poland.com).

Nieco inny charakter mają strony poświęcone konkretnemu zaburzeniu mowy, języka czy komunikacji. Liczba specjalistycznych stron (serwisów, portali, wortal) związanych przykładowo z mutyzmem (mutyzm.org.pl), autyzmem (autyzmpomoc.org, synapsis.org.pl), afazją (afazja.eu, afazjapomoc.pl), dysleksją (ptd.edu.pl, bpp.com.pl), jąkaniem (jakanie.pl, demostenes.eu) stale rośnie, stąd nie sposób przytoczyć ich wszystkich. W znacznej mierze strony te są tworzone przez fundacje, stowarzyszenia, organizacje na co dzień propagujące wiedzę o danym zaburzeniu języka czy komunikacji.

Ze względu na wciąż zwiększającą się liczbę dzieci bilingwalnych wzrasta rynek usług logopedycznych związanych z mową, językiem i wymową osób posługujących się minimum dwoma językami. Strony typu: bilingualhouse.com, blog.centrumgloska.pl, dwujezycznosc.blogspot.com są tworzone głównie przez logopedów pracujących poza obszarami rodzimego kraju, specjalizujących się w diagnozie i terapii osób dwu- i wielojęzycznych.

Wspomniane strony (zwłaszcza blogi) nierzadko są prowadzone przez pasjonatów danej formy komunikacji czy rodzaju terapii. Ich adresatami są zarówno rodzice dzieci, które korzystają z danej formy terapii, jak i terapeuci, chcący zdobyć aktualną wiedzę, często przekazaną w przystępny sposób. Na wymienionych stronach osoby zainteresowane znajdują gotowe materiały do pracy, w tym przykładowo ulotki do przekazania rodzicom i nauczycielom, z którymi logopeda współpracuje, czy broszury informacyjne. Autorzy stron polecają też artykuły, powiadamiają o warsztatach, szkoleniach, konferencjach czy najnowszych publikacjach, wskazują strony internetowe poświęcone danemu zagadnieniu, udzielają odpowiedzi na najczęściej pojawiające się pytania.

W profilaktyce, diagnozie i terapii logopedycznej terapeuci coraz częściej korzystają z możliwości, jakie daje Internet. Cenną pomoc w uzupełnianiu wiedzy logopedy stanowią liczne serwisy, portale i wortale edukacyjne, typu: logopedia.net.pl, logopeda.pl, pracownialogopedy.pl. Celem stron tego typu jest m.in.: 1. prezentacja wiedzy w ujęciu kompleksowym, 2. dotarcie do możliwie szerokiej grupy zainteresowanych logopedią, 3. niesienie pomocy osobom z problemami logopedycznymi, 4. ułatwianie pacjentom dostępu do porad i artykułów logopedycznych, 5. podnoszenie świadomości problemów logopedycznych wśród pacjentów, 6. integracja środowiska logopedów w Polsce⁵. Portale i wortale mają charakter interaktywny. Dają możliwość skorzystania z forum logopedycznego czy porad online. Tworzą dodatkowe udogodnienia dla osób zainteresowanych (terapeutów, ale także pacjentów-klientów i ich rodzin), takie jak wyszukiwarka logopedów i poradni logopedycznych czy sklep internetowy. Autorzy jednego z portali tak reklamują swój produkt:

Co zyskasz dzięki portalowi?

- znacznie skrócisz czas przygotowywania się do pracy z pacjentem i opracowywania wymaganej dokumentacji,
- otrzymasz bogaty zestaw ćwiczeń dzięki czemu zyskasz pewność, że nikt nie będzie się nudził na zajęciach, a efekty terapii będą szybko widoczne,
- zdobędziesz niezwykle praktyczne narzędzie do komunikacji z pacjentami, będziesz mógł online kontaktować się z podopiecznym i przekazywać zadania do pracy w domu,

⁵ <http://logopeda.pl/o-serwisie,103> [dostęp: 22.02.2016].

- otrzymasz wsparcie naszych ekspertów w trybie indywidualnych konsultacji,
- zyskasz rozgłos i znajdziesz się w ogólnopolskiej bazie logopedów, gdzie będziesz mógł zaprezentować swoją praktykę,
- będziesz mieć możliwość korzystania z portalu na tablecie i smartfonie i dostęp do materiałów w każdej chwili – w pracy, w domu, w podróży⁶.

Informacje dotyczące logopedii można też znaleźć na stronach poszczególnych instytucji (np. uczelni kształcących logopedów, poradni psychologiczno-pedagogicznych, licznych fundacji, stowarzyszeń, towarzystw) oraz stronach indywidualnych, zakładanych przez logopedów (o czym była mowa powyżej).

Nieco inny charakter ma powstała w 2010 r. platforma edukacyjna Fonem.eu, czyli „Portal edukacyjny polskiej fonetyki stosowanej w zakresie normy i patologii mowy”. Głównym celem projektu było stworzenie zaawansowanych animacji, które w sposób dynamiczny przedstawiają motorykę narządów mowy podczas wymawiania poszczególnych głosek języka polskiego. Z portalu korzystają nie tylko terapeuci mowy, lecz także studenci studiów filologicznych, pedagogicznych i medycznych, związanych z językoznawstwem, logopedią oraz inne osoby zainteresowane tą tematyką. Portal powstały przy współpracy naukowców i dydaktyków reprezentujących różne dyscypliny naukowe (logopedia, językoznawstwo, ortodoncja, muzykologia) i uczelnie (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Gdański, Warszawski Uniwersytet Medyczny) pełni przede wszystkim funkcję informacyjną i edukacyjną.

Obecnie Internet daje prawie nieograniczone możliwości szeroko rozumianego poradnictwa logopedycznego. Przykładem może być medycyna na odległość (tzw. telemedycyna), która łączy w sobie elementy telekomunikacji, informatyki i medycyny. W Polsce jednym z pierwszych, a zarazem największym portalem oferującym zbiór telemedycznych systemów diagnostyczno-rehabilitacyjnych w dziedzinach związanych ze zmysłami odpowiedzialnymi za komunikowanie się jest Telezdrowie (telezdrowie.pl). Portal ten został opracowany wspólnie przez Katedrę Systemów Multimedialnych Politechniki Gdańskiej oraz Instytut Fizjologii i Patologii Słuchu. W jego ofercie znajdują się następujące programy diagnostyczne:

1. „słyszę” – Multimedialny System Badania Słuchu przeznaczony do prowadzenia badań przesiewowych słuchu, przede wszystkim u dzieci i młodzieży. Badanie oparte jest na automatycznej analizie ankiety, audiometrycznej próbie tonowej oraz testowaniu zrozumiałości mowy w szumie;
2. „widzę” – powszechny System Diagnostyki Wad Widzenia przeznaczony do prowadzenia badań przesiewowych wzroku u dzieci i młodzieży, zawierający

⁶ <https://www.e-forum.pl/p/pracownia-logopedy> [dostęp: 24.02.2016].

informacje na temat higieny wzroku, przyczyn powstawania chorób zmysłu widzenia oraz metod diagnostyczno-rehabilitacyjnych stosowanych w okulistyce;

3. „mówię” – Powszechny System Badania i Rehabilitacji Mowy poświęcony problemom wymowy, którego celem jest poprawa skuteczności i dostępności metod diagnostycznych i rehabilitacyjnych w dziedzinie foniatrii i logopedii przez upowszechnienie narzędzi komputerowych⁷.

Nowe możliwości dla logopedów i osób zainteresowanych terapią logopedyczną otwierają platformy edukacyjne, w tym też platformy logopedyczne. Zdecydowana większość z nich to projekty współfinansowane przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka. W 2009 r. powstała pierwsza w Polsce platforma logopedyczna E-Logo-Edukacja (elogo.edu.pl), która dała rodzicom możliwość realizowania zajęć logopedycznych przez Internet, wpisując się w ten sposób w światowy nurt rozwoju e-learningu. Wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu społecznemu, założyciele platformy tak określają swoje cele: 1. promowanie wartościowej edukacji z zakresu starannej wymowy dzieci, 2. wspieranie rodziców w domowych ćwiczeniach logopedycznych, 3. zwiększenie dostępności do specjalistów zajmujących się zaburzeniami mowy⁸.

Od 2013 r. w sieci funkcjonuje platforma logopedyczna Toker (toker.com.pl). Toker jest reklamowany jako inteligentne narzędzie wsparcia terapii logopedycznych, przeznaczone dla szerokiego grona odbiorców: dzieci (w tym dzieci bilingwalnych) oraz osób dorosłych mających problemy w komunikowaniu się wskutek udaru mózgu czy chorób neurodegeneracyjnych (choroba Parkinsona, choroba Alzheimera). Założyciele platformy najmłodszym pacjentom-klientom zapewniają ciągle rosnącą bazę ćwiczeń (w tym ćwiczenia głosek zaburzonych, słuchu fonematycznego, ćwiczenia mające na celu wzbogacanie słownictwa, umożliwiające prawidłową pracę artykulatorów), liczne gry i zabawy logopedyczne, przeglądarkę Toker online, wirtualne lustro, nadzór logopedy online, możliwość śledzenia postępów. Także dorośli pacjenci-klienci mogą skorzystać z pomocy oferowanych przez platformę (w miejsce gier i zabaw proponuje się im komunikację emocjonalną).

Te komercyjne przedsięwzięcia (za wskazane usługi trzeba opłacić abonament – miesięczny, trzymiesięczny, półroczny bądź roczny) są dobrym przykładem telerehabilitacji, wyjścia naprzeciw oczekiwaniom tych pacjentów-klientów, którzy nie mają dostępu do terapeuty wskutek np. niepełnosprawności ruchowej czy odległego miejsca zamieszkania.

W nurt e-learningu, najbardziej powszechnej formy nauczania na odległość przy wykorzystaniu technik komputerowych i Internetu, wpisuje się coraz bogatsza

⁷ Zob. G. Gunia, *Pomoce w diagnozie, terapii i profilaktyce logopedycznej*, [w:] G. Gunia, V. Lechta, *Wprowadzenie do logopedii*, wyd. 2, Kraków 2012, s. 51; <http://www.telemedycyna.ur.edu.pl/index.php?k=teleedukacja> [dostęp: 22.02.2016].

⁸ <http://elogo.edu.pl> [dostęp: 22.02.2016].

oferta uczelni kierowana do absolwentów szkół ponadgimnazjalnych chcących kształcić się w kierunku logopedii. Przykładowo, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych w Lublinie od 2006 r. w całości przeprowadza studia w tym zakresie za pośrednictwem Internetu. Pracownicy Zakładu Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Instytutu Fizjologii i Patologii Słuchu w Warszawie, uczący na kierunku „Logopedia z audiologią”, korzystają z b-learningu, łączącego tradycyjne metody nauki z kształceniem prowadzonym za pomocą komputera.

Logopedzi pracujący w zawodzie mają możliwość podnoszenia swych kwalifikacji na kursach online. Według autorów szkoleń prowadzonych metodą e-learningową ich uczestnicy:

nabędą specjalistyczną wiedzę i umiejętności pozwalające na różnicowanie form zaburzeń mowy, dokonywanie diagnozy logopedycznej oraz odpowiednie do jej wyników planowanie i prowadzenie terapii, także działań związanych z profilaktyką zaburzeń i zakłóceń komunikacji językowej⁹.

Coraz więcej firm proponuje terapeutom taką formę zdobywania wiedzy, nierzadko oferując kursy e-learningowe trwające nawet rok¹⁰.

Wydaje się, że nauka, ale także terapia logopedyczna prowadzona przez Internet, to idealne rozwiązanie dla wielu osób, które z różnych powodów mają utrudniony dostęp do specjalistów. W dobie komputerów i Internetu coraz łatwiej jest się komunikować, dlatego też wielu terapeutów proponuje pacjentom-klientom i ich rodzinom spotkania online. Taka forma konsultacji logopedycznych sprawdza się zwłaszcza w przypadku osób polskojęzycznych mieszkających poza granicami kraju. Aneta Nott-Bower, logopeda badająca dwujęzyczność w teorii i praktyce (mieszkająca w Wielkiej Brytanii matka dzieci dwujęzycznych), autorka serwisu dla osób wielojęzycznych, zauważa:

Pomimo że opieka logopedyczna w Wielkiej Brytanii jest dostępna w publicznej służbie zdrowia, nie oferuje pomocy w zakresie zaburzeń wymowy związanych z dźwiękami specyficznymi dla języka polskiego, takich jak drżąca głoska [r]. Wtedy bardzo przydaje się polski logopeda dostępny na miejscu lub online¹¹.

Tego rodzaju pomoc logopedyczna oferowana jest także osobom, które mają problem z poruszaniem się, przemieszczaniem. W takich przypadkach konsultacje logopedyczne mają sens. Powstaje pytanie, czy można mówić o terapii prowadzonej

⁹ <http://e-edu.pl/strona/logopedia> [dostęp: 22.02.2016].

¹⁰ <http://www.pracownialogopedy.pl/dokument/dolacz-do-elitarnego-certyfikowanego-rocznego-kursu-dla-logopedow-w-ramach-akademii-logopedy> [dostęp: 22.02.2016].

¹¹ M. Koczaniń, *Czy dwujęzyczność to dar? Rozmowa z Anetą Nott-Bower, ekspertką od dwujęzyczności*, „Forum Logopedy” 2015, nr 7/8, s. 12.

przez Internet? Zdania wśród specjalistów są podzielone. Część z nich uważa, że nie sposób mówić o skutecznej terapii online, bo terapia to interakcja z pacjentem-klientem, w której logopeda bada też zachowania, gesty, intonację i mimikę potrzebne do komunikacji. Część logopedów stoi na stanowisku, że każdy rodzaj terapii jest bardziej skuteczny niż zaniechanie jej w ogóle. Jakość terapii prowadzonej przez Internet może być tak samo wysoka, jak tej tradycyjnej, skuteczność także jest porównywalna. Ponieważ rynek usług tego rodzaju nie był dotychczas badany w Polsce, trudno mówić o obiektywnych wynikach badań jakości i skuteczności konsultacji i terapii online.

O ile konsultowanie, a zwłaszcza prowadzenie terapii logopedycznej przez Internet nadal wzbudza wiele kontrowersji, o tyle korzystanie z licznych stron poświęconych szeroko rozumianej logopedii, zwłaszcza tych, z których można pobrać gotowe pliki z pomocami logopedycznymi, jest szeroko akceptowane. Logopedzi oraz rodziny pacjentów pozostających w terapii logopedycznej chętnie korzystają z takiego rozwiązania. Terapeuta specjalizujący się w pracy z dziećmi i dorosłymi może nabyć gotowe pomoce dydaktyczne. W celu uatrakcyjnienia i urozmaicenia prowadzonych zajęć, ale także ograniczenia często wysokich kosztów zakupu pomocy, logopedzi decydują się na skorzystanie ze stron oferujących materiały terapeutyczne za darmo lub za niewielką opłatą. Gotowe pomoce, nierzadko w formacie PDF, można znaleźć m.in. na stronach: logopediapraktyczna.pl, blog.mimowa.pl, printoteka.pl, logotorpeda.com, logo-educata.blog.pl, logozabawy.pl, basiowegry.wordpress.com, superkid.pl, ortografka.pl.

Prezentowane pomoce często są przemyślane i starannie wykonane. Zawierają bardzo zróżnicowane materiały do pracy. Ze względu na funkcje można je podzielić na środki: 1. wspomagające ćwiczenia, które przygotowują do mówienia (są to materiały mające na celu poprawienie sposobu oddychania, usprawniające motorykę narządów artykulacyjnych, wzmacniające ćwiczenia artykulacyjne czy słuchowe), 2. wzbogacające system leksykalny, 3. kształtujące gramatyczną stronę wypowiedzi, 4. stymulujące percepcję wzrokową, ruchową, 5. usprawniające naukę czytania i pisanania¹². Są to np. gry logopedyczne (czasami autorzy pokazują, w jaki sposób zmodyfikować zasady, dostosowując je do rodzaju dysfunkcji dziecka, jego percepcji, wieku, ale też liczby graczy), tablice ze słownictwem tematycznym, materiały obrazkowe, materiały dźwiękowe. Część pomocy można wykorzystywać na wiele sposobów, dopasowując je do pracy z dzieckiem z określonymi zaburzeniami komunikacyjnymi.

Zdecydowana większość stron jest prowadzona przez pasjonatów swego zawodu, którzy zachęcają też innych specjalistów do dzielenia się swoimi pomysłami i udostępniania ich innym terapeutom czy pacjentom-klientom. Autorzy strony z grami

¹² G. Gunia, *op. cit.*, s. 46.

i ćwiczeniami logopedycznymi dla dzieci mimowa.pl zainicjowali akcję „Mówienie na za... mówienie”, w której to logopedzi udostępniają wszystkim zainteresowanym wykonane przez siebie pomoce logopedyczne. Autorzy serwisu, zachęceni pozytywnymi komentarzami, utworzyli nowe miejsce w sieci – serwis printoteka.pl, czyli teka pełna pomysłów na zabawy i ćwiczenia. Zebrali tam i uporządkowali wszystkie materiały do wydrukowania z serwisów yummy.pl, mimowa.pl i ortografka.pl, a dodatkowo stworzyli bazę gier, ćwiczeń, kart pracy i innych materiałów do wydrukowania, pomocnych w pracy nie tylko logopedy. Założyciele serwisu reklamują go w następujący sposób:

W Printotece znajdziecie cały dział LOGOPEDIA, podzielony na kategorie związane z wadami wymowy. Jest też dział WSPIERANIE MOWY, a w nim setki zabaw i ćwiczeń takich jak szeregi, sekwencje, kategoryzacja itp. Dla uczących i uczących się pisać jest dział PISANIE I CZYTANIE, a dla wszystkich łamigłówek, gry analogowe, papierowe modele, pory roku i święta, wierszyki i bajki, kolorowanki, angielski i wiele innych. Oprócz materiałów do zabaw i ćwiczeń w serwisie znalazła się też strona z inspiracjami, a w niej pomysły na twórcze i nieszablonowe wykorzystanie materiałów. Jednym słowem – Zapraszamy!¹³

Korzystanie z powyższych stron zazwyczaj jest bezpłatne. Autorzy niektórych serwisów wprowadzili abonament za możliwość skorzystania z narzędzi prezentowanych na stronach WWW. Wysokość opłat jest raczej niska, np. za bardzo ciekawe i zróżnicowane ćwiczenia zamieszczone na superkid.pl trzeba zapłacić 30 zł miesięcznie lub 130 zł rocznie, za pomoce umieszczone na printoteka.pl – 60 zł za roczny dostęp. Jak zauważają terapeuci, koszt ten jest niewielki w stosunku do liczby narzędzi i pomocy, które można legalnie pobrać ze stron WWW.

W wirtualnej przestrzeni logopedzi dzielą się także swoimi pomysłami prowadzenia terapii oraz prezentują samodzielnie wykonane pomoce (np. na logofabryka.blogspot.com). Pomocy tych nie można drukować, ale można się nimi inspirować.

Autorzy serwisów czy portali internetowych proponują też pomoce multimedialne. Są to zazwyczaj gry logopedyczne online o różnym stopniu trudności, przeznaczone do kontroli jakości wymowy, dostępne m.in. na stronach: mimowa.pl, logofigle.pl, ktotomowi.pl. Multimedia tego typu zajmują szczególne miejsce w procesie diagnostyczno-terapeutycznym w zakresie logopedii. Terapeuci chętnie korzystają z nich w trakcie pracy, uznając je za element podnoszący atrakcyjność prowadzonych zajęć, zaś rodzice traktują je jako uzupełnienie terapii prowadzonej w gabinecie. Jak zauważa Joanna Skibska:

Terapia logopedyczna z wykorzystaniem programów multimedialnych, której celem jest korekta zaburzeń artykulacyjnych, sprzyja przekształceniu żmudnych ćwiczeń w dobrą zabawę,

¹³ <http://www.printoteka.pl> [dostęp: 20.02.2016].

pozytywnie motywuje do podejmowania wysiłku, angażuje dziecko w wykonywanie trudnych ćwiczeń, co w dużej mierze wpływa na rozwój mowy i aktywność słowną dziecka oraz osiągnięcie przez nie sukcesów, a tym samym warunkuje rezultaty terapii¹⁴.

Trzeba pamiętać jednak o tym, że korzystanie z programów multimedialnych uzupełnia terapię, ale nie zastępuje tej prowadzonej metodą tradycyjną, czyli w gabinecie logopedy, a potem w domu, przy udziale rodziców-opiekunów.

***

Na przestrzeni ostatnich lat można zaobserwować wzrost zatrudnienia logopedów w placówkach oświaty, ochrony zdrowia, kultury i nauki. Logopedzi pracują przede wszystkim w przedszkolach i szkołach podstawowych (zarówno publicznych, jak i prywatnych), zdecydowanie rzadziej w żłobkach czy w szkołach ponadpodstawowych.

Logopedzi w resorcie służby zdrowia są zatrudnieni głównie w publicznych placówkach ochrony zdrowia mających umowę z Narodowym Funduszem Zdrowia. Mogą znaleźć zatrudnienie na szpitalnych oddziałach: neurologii, udarowym, rehabilitacji, laryngologii, foniatrii, neurochirurgii i neonatologii. Pracują również w poradniach logopedycznych prowadzonych przy przychodniach specjalistycznych, w prywatnych gabinetach, w ośrodkach wczesnej interwencji oraz w ośrodkach rehabilitacyjnych.

Specjaliści w dziedzinie logopedii uczestniczą także w kształceniu aktorów, dziennikarzy, wokalistów operowych, piosenkarzy. Edukują dzieci i młodzież w trakcie przygotowań do konkursów recytatorskich czy wokalnych. Znajdują zatrudnienie w państwowych szkołach wyższych, państwowych i prywatnych placówkach kształcących na poziomie pomaturalnym, domach kultury, amatorskich teatrach. Oprócz tradycyjnych miejsc pracy terapeuci coraz częściej sięgają po mniej oczywiste formy kontaktu z potencjalnymi pacjentami-klientami. Takim miejscem jest globalna sieć.

Internet we współczesnym świecie na stałe wpisał się do naszego życia, służąc i pomagając w wielu dziedzinach. Nigdy wcześniej nie istniało narzędzie tak wydajne w procesie rozpowszechniania informacji i tak sprawne w ułatwianiu współpracy między ludźmi bez względu na ich miejsce zamieszkania. Wykorzystanie usług internetowych czy e-learningu jest coraz popularniejsze w nauce, edukacji, diagnozie i terapii. Obecnie przez Internet logopedzi kształcą się, doszkalają. Szukają informacji na temat konkretnego zaburzenia oraz inspiracji do prowadzenia zajęć

¹⁴ J. Skibska, *Nowoczesne technologie multimedialne w edukacji dziecka w młodszym wieku szkolnym*, [w:] *Multimedialny wymiar edukacji*, red. D. Morańska, K. Wójcik, Dąbrowa Górnicza 2014, s. 387.

metodami tradycyjnymi, sięgają po propozycje innych terapeutów dotyczące tworzenia nowych, skutecznych i atrakcyjnych materiałów dydaktycznych. Nierzadko konsultują pacjentów-klientów online, a nawet prowadzą terapię przez Internet.

Rynek usług logopedycznych online, mimo swej bogatej i atrakcyjnej oferty, nie stanowi jednak w żadnym stopniu zagrożenia dla terapii prowadzonych metodami tradycyjnymi. W niektórych przypadkach wzbogaca je, urozmaica, ale nie może ich zastąpić. W 2012 r. Grażyna Gunia pisała, że budzący zainteresowanie komputer wraz z profesjonalnym oprogramowaniem może stanowić zachętę do udziału w zajęciach logopedycznych: „Jednak nikt nie stworzył pomocy, która zastąpiłaby systematyczną, a przede wszystkim bezpośrednią pracę logopedy, dziecka (pacjenta) i rodziców (opiekunów)”¹⁵. Nie tylko rodzice, lecz także specjaliści uważają, że dzięki postępowi informatycznemu umiejętności komunikacyjne dzieci i dorosłych mogą się zwiększyć. Komputer i Internet mogą zachęcać do większej aktywności werbalnej i niewerbalnej, wspomagać alternatywne sposoby komunikowania się, podnosić samoocenę osoby będącej w terapii, kształcić ją w interakcjach komunikacyjnych, wspierać zaburzone funkcje, motywować do dalszej pracy oraz przełamywać bariery komunikacyjne¹⁶. Z drugiej strony logopedzi coraz częściej mówią o tym, że przy niektórych zaburzeniach komunikacyjnych (np. ORM, SLI, autyzm) należy mocno ograniczyć multimedia w życiu pacjenta, a nawet całkowicie je wyeliminować¹⁷. Zwracają uwagę na negatywny wpływ audiowizualnej kultury na poziom rozumienia i użycia języka pisanego¹⁸. Za neurobiologami powtarzają, że „mózg nie może działać efektywnie przy zalewie informacyjnym”¹⁹.

Internet może znacznie wpłynąć na zwiększenie wiedzy terapeutów w interesującej ich dziedzinie. Nie można jednak uznać go za jedyne narzędzie zdobywania informacji. Wątpliwości budzi zwłaszcza zasadność studiów logopedycznych prowadzonych metodą e-learningową. Studia logopedyczne stanowią przykład studiów niezwykle praktycznych, mocno osadzonych w interakcji student–wykładowca–pacjent. Trudno sobie wyobrazić np. praktyczne zajęcia z dyslalii, emisji głosu, fizjoterapii, ortodoncji, foniatrii i audiologii prowadzone tylko w taki sposób.

Komputer i Internet nie są substytutami terapii, ale mogą wpłynąć na intensyfikację działań logopedycznych. Dlatego warto korzystać z coraz

¹⁵ G. Gunia, *op. cit.*, s. 51.

¹⁶ *Ibidem*, s. 50-51; M. Ostrowski, *Komputer w procesie wspomagania komunikacji dzieci niepełnosprawnych*, [w:] *Alternatywne i wspomagające metody komunikacji*, red. J. J. Błęszyński, wyd. 2 poszerz. i popr., Kraków 2008, s. 446-447.

¹⁷ J. Cieszyńska-Rożek, *Metoda Krakowska wobec zaburzeń rozwoju dzieci. Z perspektywy fenomenologii, neurobiologii i językoznawstwa*, Kraków 2013, s. 94.

¹⁸ A. Skudrzyk, J. Warchała, *Nowe zasady tekstowości*, [w:] *Mowa i język w perspektywie dydaktycznej, logopedycznej i rozwojowej*, red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa 2008, s. 22.

¹⁹ G. Small, G. Vorgan, *iMózg. Jak przetrwać technologiczną przemianę współczesnej umysłowości*, Poznań 2011, s. 22.

liczniejszych serwisów, blogów, portali, wortalu, platform poświęconych logopedii, nie tylko w celu podnoszenia w sposób świadomy i konsekwentny własnych kompetencji, lecz także po to, by szukać inspiracji do pracy z pacjentem-klientem. W sytuacji, gdy nie można spotkać się z logopedą, warto skonsultować się z nim chociaż online. Terapia prowadzona przez Internet zawsze będzie pełniła funkcję uzupełniającą. W konsultacjach i terapii logopedycznej nadal najważniejszy jest osobisty kontakt terapeuty i klienta-pacjenta.

BIBLIOGRAFIA

- Cieszyńska-Rożek J., *Metoda Krakowska wobec zaburzeń rozwoju dzieci. Z perspektywy fenomenologii, neurobiologii i językoznawstwa*, Kraków 2013.
- Gunia G., *Pomoce w diagnozie, terapii i profilaktyce logopedycznej*, [w:] G. Gunia, V. Lechta, *Wprowadzenie do logopedii*, wyd. 2, Kraków 2012, s. 45-52.
- Konczanin M., *Czy dwujęzyczność to dar?* [rozm. z Anetą Nott-Bower], „Forum Logopedy” 2015, nr 7/8, s. 10-12.
- Ostrowski M., *Komputer w procesie wspomagania komunikacji dzieci niepełnosprawnych*, [w:] *Alternatywne i wspomagające metody komunikacji*, red. J. J. Błeszyński, wyd. 2 poszerz. i popr., Kraków 2008, s. 446-447.
- Skibska J., *Nowoczesne technologie multimedialne w edukacji dziecka w młodszym wieku szkolnym*, [w:] *Multimedialny wymiar edukacji*, red. D. Morańska, K. Wójcik, Dąbrowa Górnicza 2014, s. 379-390.
- Skudrzyk A., Warchala J., *Nowe zasady tekstowości*, [w:] *Mowa i język w perspektywie dydaktycznej, logopedycznej i rozwojowej*, red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa 2008, s. 20-26.
- Small G., Vorgan G., *iMózg. Jak przetrwać technologiczną przemianę współczesnej umysłowości*, Poznań 2011.
- Walencik-Topiłko A., *Wykorzystanie programów komputerowych w profilaktyce, diagnozie i terapii logopedycznej*, [w:] *Podstawy neurologopedii. Podręcznik akademicki*, red. T. Gałkowski, E. Szelaąg, G. Jastrzębowska, Opole 2005, s. 1019-1027.

STRESZCZENIE

Wykorzystanie usług internetowych czy e-learningu jest coraz popularniejsze w nauce, edukacji, diagnozie i terapii. Warto przyjrzeć się możliwościom, jakie oferuje logopedom i potencjalnym pacjentom-klientom wirtualna sieć. Przedmiotem mojego zainteresowania są przede wszystkim blogi, serwisy, portale, wortalu i platformy logopedyczne, tworzone przez pojedyncze osoby, ale także przez całe zespoły specjalistów. Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, czy wirtualny rynek usług logopedycznych stanowi zagrożenie dla tradycyjnych form terapii? Kto, czego i dlaczego szuka na forach, blogach czy platformach logopedycznych? Kto

może skorzystać z porad online? Czy internetowe konsultacje logopedyczne mają sens? Jak wygląda kształcenie logopedy metodą e-learningową? Czy w dzisiejszym świecie diagnoza i terapia logopedyczna przeniesie się do wirtualnej przestrzeni?

SŁOWA KLUCZOWE

blogi, e-learning, portale, serwisy, usługi internetowe, wortale i platformy logopedyczne

---

SUMMARY

On-line or e-learning services are more and more widely used in science, education, diagnosis and therapy. The opportunities which speech and language therapists and potential patients-clients are provided with by the virtual network are worth looking at. My interest focuses primarily on blogs, websites, portals, vortals and platforms dedicated to speech and language therapy, both developed by individual persons and by teams of specialists. The purpose of this article to try to answer the question whether the virtual market of speech and language therapy services poses a threat to the conventional forms of therapy? Who searches the forums, blogs and platforms dedicated to speech and language therapy, what they look for and why they do it? Who can use online counselling? Do online speech and language therapeutic consultations make sense? What does a speech and language therapist's education based on e-learning look like? Will speech and language pathology diagnosis and therapy move to the virtual space in the today's world?

KEYWORDS

blogs, e-learning, on-line service websites, portals, vortals and platforms dedicated to speech and language therapy

Justyna Kijanka

Uniwersytet Warszawski

OBSCENICZNA PŁCIOWOŚĆ W TWÓRCZOŚCI FOTOGRAFICZNEJ JANA SAUDKA

.....

Jeżeli macie zwyczaj czynić dwa jednością i stroną wewnętrzną czynić tak, jak stroną zewnętrzną, stroną zewnętrzną tak, jak stroną wewnętrzną, stroną górną, jak stroną dolną, i jeśli macie zwyczaj czynić to, co męskie i żeńskie jednością, aby to, co męskie nie było męskim, a to, co żeńskie nie było żeńskim [...] – wtedy wejdziecie do Królestwa¹.

WPROWADZENIE. TWÓRCZOŚĆ JANA SAUDKA

MIĘDZY EROTYKĄ A PORNOGRAFIĄ

Od 1963 r., gdy Jan Saudek po raz pierwszy wystawił swoje zdjęcia w Pradze, dominującą cechą jego dzieł jest nagość. Fetyszizm, zamiana ról płci oraz gra atrybutami męskości i kobiecości to narzędzia, przez które jawi się on jako artysta obsesyjnie wręcz poruszający się w świecie obscenicznym, jako *enfant terrible* czeskiej sztuki współczesnej.

Niniejszy artykuł stanowi próbę zarysowania szerokiego tematu obsceniczności w twórczości Saudka. Cieleśność, tak charakterystyczna dla jego sztuki, jest jednocześnie jednym z najważniejszych zagadnień kulturowych i obiektem badań w wielu obszarach naukowych. Zdaniem jednego z czołowych badaczy cieleśności François Chirpaza ciało jest tym, dzięki czemu człowiek wkracza w życie, choć wydaje się, że „istniejemy jedynie w tej przestrzeni, którą w nas otwiera umysł”². Tym ważniejszy staje się fakt, że poprzez analizę sposobów przedstawienia cieleśności docieramy znacznie głębiej, aż do podświadomości badanego „obiekta”.

W pracach Saudka dominującą formą jest akt, który często przekracza wąską granicę między erotyką a pornografią. Poprzez specyficzny rodzaj estetyzacji fotograf jest w stanie nadać wysublimowany charakter nawet tym przedstawieniom, które zawierają w sobie potencjalność największej perwersji. Komponując swoją artystyczną rzeczywistość, miesza porządki estetyczne różnych epok (głównie modernizmu i współczesności), używając specyficznych dla *fin de siècle* barw: czerni, bieli oraz sepii. Ta estetyzacja ma też swój rewers. Twórczość Saudka cechuje

¹ *Apokryfy Nowego Testamentu*, t. 1, red. M. Starowieyski, Lublin 1986, s. 126.

² F. Chirpaz, *Ciało*, przeł. J. Migasiński, Warszawa 1997, s. 3.

bowiem podejmowanie tematu cielesności trudnej, a wręcz ambiwalentnej. Poetyką aktu często staje się naturalizm, któremu towarzyszy stylizacja, przerysowana aż do granic karykatury.

W podobnie niejednoznaczny sposób cielesność jest pojmowana przez badaczy kultury. Jednym z nich jest Georges Bataille, który niejednokrotnie umiejscawia ciało w kontekstach budzących skojarzenia z pornografią³. Jednakże i zdaniem francuskiego pisarza nie zawsze nagość musi być obsceniczna – tylko w określonych okolicznościach może wywoływać skojarzenia z „nieprzyzwoitością” aktu seksualnego⁴. U Saudka zarówno wyuzdana nagość, jak i przedstawienie sytuacji bezpośrednio związanych z seksem, służą czemuś więcej niż podnieceniu odbiorcy. Jego fascynacja erotyzmem zbiega się z przemianami obyczajowymi, zapoczątkowanymi w latach 60. – w tym mniej więcej czasie rozpoczyna się też jego twórczość, która do dziś jest lokalizowana między „sztuką erotyczną” a pornografią. Na pytanie, czym owe dwie kategorie są, odpowiedzi poszukiwał Peter Webb w książce *The Erotic Arts*⁵. Jak się okazuje, dla Webba kluczowy w owym rozróżnieniu jest brak bądź obecność obsceniczności. Przywołana praca odzwierciedla ówczesny paradygmat seksualnego liberalizmu, ukształtowany w latach 60. w kulturze zachodniej. Wtedy też żyjący za żelazną kurtyną czeski fotograf odciął swoją twórczość od motywów politycznych i umieścił ciało w centrum swoich estetycznych zainteresowań. Obszar ten okazał się dla niego azylem w okresie, gdy każdego typu artystyczna aktywność była skazana na kontrolę władz.

CIAŁO A PRZEMOC SYMBOLICZNA

Ucieczka Saudka z „okowów” kultury odnajduje się doskonale w nurcie postmodernistycznym. Naturalizm stosowany przez czeskiego fotografa jest nacechowany groteską, ciało zostaje wyzwolone od imperatywów kultury, uznającej za normę ukrycie tego, co „nieestetyczne”. Saudek pokazuje ciało takie, jakim ono jest w rzeczywistości, bez retuszu. W ten sposób zwraca uwagę na jeden z głównych problemów ponowoczesności, która, jak pisze Zygmunt Bauman, jest płynna i pozbawiona dominującego porządku⁶, a w której ciało zaczyna być pojmowane jako „projekt

³ G. Bataille, *Historia erotyzmu*, przeł. J. Kania, Kraków 1992, s. 9.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Zob. P. Webb, *The Erotic Arts*, London 1982. Według autora wolność seksualna jest synonimem wolności społecznej, a nawet pierwszym krokiem do rewolucji społecznej. Właśnie w latach 60. w Anglii przeprowadzono wiele reform legislacyjnych w sferze moralności, planowania rodziny i zachowań seksualnych. Uchwalono m.in. trzy istotne ustawy, z których pierwsza zezwalała na prywatne związki homoseksualne mężczyzn, druga rozszerzyła podstawy prawne przerwania ciąży, natomiast trzecia wprowadziła szerszą możliwość dystrybucji środków antykoncepcyjnych. Mniej więcej w tym samym czasie dokonano modyfikacji cenzury filmowej i teatralnej, co umożliwiło pokazywanie seksu na ekranie i scenie.

⁶ Z. Bauman, *Socjologia i ponowoczesność*, [w:] *Racjonalność współczesności. Między filozofią a socjologią*, red. H. Kozakiewicz, E. Mokrzycki, M. J. Simek, Warszawa 1992, s. 17-18.

estetyczny”⁷. Bauman podkreśla zmianę, jaka nastąpiła w postrzeganiu cielesności we współczesnej kulturze, w której to właśnie ciało wychodzi na pierwszy plan – dlatego też nie wolno go lekceważyć⁸.

Także zdaniem Wojciecha Klimczyka ponowoczesne ciało ma być zdeterminowane w dążeniu do określenia tożsamości podmiotu. Powinno ono:

Realizować konkretny zamysł, być zgodne z resztą projektu tożsamościowego [...]. Każda rola społeczna wiąże się z pewnym modelem cielesności, który obejmuje także opakowanie, a więc strój. Doświadczenie cielesności jest doświadczeniem ciągłego dopasowywania się⁹.

Saudek dokonuje kontestacji współczesnego, zgodnego z nowym kanonem piękna, przedstawienia ciała. Można by przytoczyć mnóstwo przykładów fotografii, które tę tezę w sposób dobitny potwierdzą. Niektóre z nich to: *Coca-Cola II* (fot. 1), *Matka* (fot. 2) oraz *Stydlivé gratulantky* (fot. 3).

Fot. 1. *Coca-Cola II*, 1975. Wszystkie fotografie pochodzą ze strony www.saudek.com

⁷ Zob. W. Welsch, *Procesy estetyzacji. Zjawiska, rozróżnienia, perspektywy*, [w:] *Sztuka i estetyzacja*, red. K. Zamiara, M. Golka, Poznań 1999, s. 13-14.

⁸ Z. Bauman, *op. cit.*, s. 17.

⁹ W. Klimczyk, *Erotyzm ponowoczesny*, Warszawa 2008, s. 18.

Fot. 2. *Matka*, 1976

Fot. 3. *Stydlivé gratulantky*, 1996

Kobieta ze zdjęć Saudka nie jest modelką z okładek popularnych magazynów, lecz „boginią płodności”. Tytułowa *Matka* wystawia na widok odbiorcy swoje ciało, eksponując rozstępy na brzuchu i obwisły biust – jednak nie bez wyraźnego żalu w oczach i grymasu na ustach. Ciało „bogini” bywa pulchne, niekiedy w sposób chorobliwy. Postać z fotografii *Coca-Cola II* mogłaby odzwierciedlać problematykę otyłości w społeczeństwie Zachodu – symbolicznie dzierżąc w dłoni puszkę popularnego napoju. Wzbudza skojarzenia ze słynną Wenus z Willendorfu. Z kolei dwie obnażone grubaski ze zdjęcia *Stydlivé gratulantky* nie pokazują swoich twarzy – ukrywając tożsamość. Czeski fotograf wykorzystuje ambiwalencję cielesności, prowokując odbiorcę przyzwyczajonego do aktów budzących estetyczną przyjemność. Zdaje się kpić w ten sposób z cielesności „przeestetyzowanej”, narzuconej przez media.

Przywołane fotografie ukazują ciało, które staje się obiektem przemocy symbolicznej. Zdaniem wielu badaczy mechanizmom władzy w najwyższym stopniu podlega seksualność. Michel Foucault podkreślał, że:

Erotyzacja życia codziennego sprawia, że seksualność jest tak wszechobecna, jak problematyczna. Odkąd seksualność powiązano z władzą, jej dyskurs wciąż ulega rozszerzeniu. Seksualność wikła się w relacje władzy. Erotyzm popchnięty do przodu teorią Freuda, która przyznała seksualności kluczowy wpływ na życie człowieka, zdomował się na dobre w środowiskach masowego przekazu, stając się jednym z ważniejszych elementów medialnego świata¹⁰.

Istotnie, seksualne podteksty silnie oddziałują na wyobraźnię odbiorcy, przykuwają jego uwagę – są więc dla mediów wyjątkowo atrakcyjne. Saudek zdaje się doskonale znać te zabiegi, zaś w swojej grze z odbiorcą posuwa się jeszcze dalej – wykorzystując motywy pornograficzne. Jako jeden z przykładów warto przywołać dyptyk *Obchodník s bílým masem* (Handlarz białym mięsem, fot. 4, 5) z 1997 r., który już w samym tytule sygnalizuje zredukowanie kobiety do martwej materii organicznej, pozbawionej życia duchowego i rozumu. Ciało – jak w pornografii – ulega uprzedmiotowieniu.

Przedstawiony na fotografii mężczyzna (w tej roli sam Saudek) manipuluje ciałem kobiety tak, jakby było „ciałem” manekina czy też człowieka martwego. Tytułowe „mięso” niesie jednak za sobą inne niż manekin konotacje. Nawet trupa nie określa się mięsem. Kobieta na zdjęciu, otrzymując owo określenie, tym samym została pozbawiona warstwy metafizycznej, ograniczono ją do struktury cielesnej – w sensie, który bliski jest barokowemu turpizmowi. Tego typu przedstawienie może stanowić również głębszą metaforę roli artysty: jako sprzedawcy, który handluje ciałem. Ta interpretacja jest jednak uproszczeniem. Mięsem może być tutaj również mężczyzna, ukrywający się za nagością kobiecego ciała. Jego pewna i wyprostowana postawa stanowi jedynie pozór dominacji.

¹⁰ Zob. M. Foucault, *Seksualność i władza*, [w:] idem, *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, przeł. D. Leszczyński, L. Rasiński, Warszawa 2000, s. 201-218.

Fot. 4. *Obchodník s bílým masem*, 1997

Fot. 5. *Obchodník s bílým masem*, 1997

Przedstawiony na fotografii mężczyzna (w tej roli sam Saudek) manipuluje ciałem kobiety tak, jakby było „ciałem” manekina czy też człowieka martwego. Tytułowe „mięso” niesie jednak za sobą inne niż manekin konotacje. Nawet trupa nie określa się mięsem. Kobieta na zdjęciu, otrzymując owo określenie, tym samym została pozbawiona warstwy metafizycznej, ograniczono ją do struktury cielesnej – w sensie, który bliski jest barokowemu turpizmowi. Tego typu przedstawienie może stanowić również głębszą metaforę roli artysty: jako sprzedawcy, który handluje ciałem. Ta interpretacja jest jednak uproszczeniem. Mięsem może być tutaj również mężczyzna, ukrywający się za nagością kobiecego ciała. Jego pewna i wyprostowana postawa stanowi jedynie pozór dominacji.

Stereotypem stało się już przekonanie, iż męska dominacja przejawia się głównie poprzez siłę fizyczną. Kobiecość jest natomiast bardziej wyrafinowana, bowiem w miłosnej grze to ona odgrywa rolę tej, która kusi i podnieca – ujawniając tym samym słabość płci, uważanej za silniejszą. Na fotografii Saudka mężczyzna trzyma ciało kobiety, jednak wzrok jego zdaje się być oddalony, jakby celowo odwrócony. Dopóki jest on ubrany, może czuć się bezpiecznie, wciąż jest stroną dominującą. To nagość powinna decydować o podległości, zniewoleniu. Fotografia przedstawia sytuację odmienną. Ciało męskie w czarnym garniturze, eleganckich pantoflach, kapeluszu i z apaszką pod szyją odróżnia się od ciała kobiecego, ubranego jedynie w masywne buty i czarne pończochy. Brak mu jednak siły i zdecydowania, charakteryzującego zarówno kobiecą sylwetkę, jak i twarz.

Saudek uwielbia grać z odbiorcą. Fascynują go elementy, które na fotografiach kontrastują ze sobą, a wręcz „gryzą się”. Kobięca nagość łączy tutaj w sobie dwa żywioły. Z jednej strony mamy do czynienia z ciałem obnażonym, a więc bezbronny. Jednak nawet ciało nagie na omawianych fotografiach jawi się jako silne, przejmujące kontrolę. Wart uwagi jest fakt, iż ciału temu towarzyszą najczęściej rekwizyty, które Saudek wykorzystuje – niejednokrotnie z przekorą.

MASKARADY CIELESNOŚCI. REKWIZYT A FETYSZ

Przyjrzyjmy się bliżej temu motywowi. Na rolę fotograficznych szczegółów zwraca uwagę Roland Barthes. Analizując płaszczyznę fotograficznego obrazu, stwierdza on:

W tej na ogół jednorodnej przestrzeni przyciąga mnie czasem (ale, niestety, rzadko) jakiś „szczegół”. Czuję, że sama jego obecność zmienia moje odczytanie, że patrzę już na zdjęcie jako na coś nowego, wyróżnionego w moich oczach wyższą wartością. Ten szczegół to właśnie „punctum” (to, co mnie nakłuwa)¹¹.

W twórczości Saudka szczegóły oraz konkretne rekwizyty odgrywają niezwykle ważną rolę. Niezliczona jest liczba atrybutów kobiecości. Należą do nich elementy

¹¹ R. Barthes, *Światło obrazu*, przeł. J. Trznadel, Warszawa 2006, s. 79

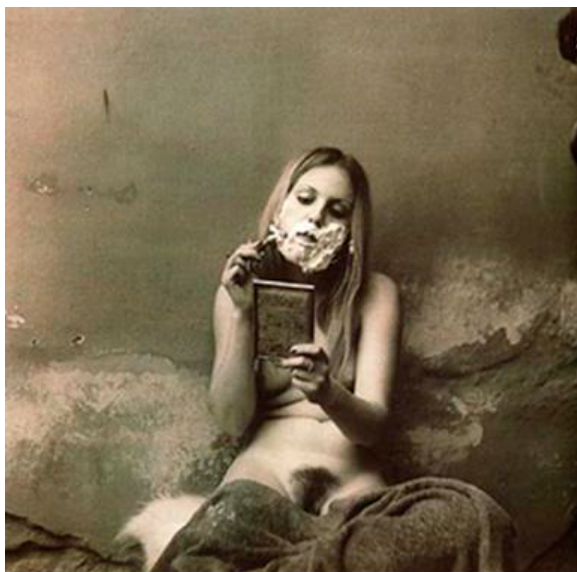
związane z samą cielesnością: biel skóry, włosy w nieładzie, rumieńce na policzkach, mocny makijaż, czerwień ust, obfite biusty i masywne pośladki. Inną już klasą są takie przedmioty, jak: pończochy, atlas, gorset, wianek, biżuteria, sukienka, barwna chustka, buty na obcasach – one również budują aurę kobiecości.

Georges Bataille w *Historii erotyzmu* stwierdził, że „urok kobiecości dla mężczyzn, a męskości dla kobiet, stanowi w erotyzmie zasadniczą formę zwierzęcej seksualności”¹². Podlega ona jednak modyfikacjom. Według francuskiego pisarza istotną rolę w procesie pobudzenia seksualnego odgrywa symbol. Dalej pisze on, że „nie jest to wydzielina, której zapach powoduje inną wydzielinę, lecz kunsztowny obraz, mieszczący w sobie wszelkie rysy znamienne dla samej esencji kobiecości”¹³. Świat rekwizytów znajdujących się w otoczeniu kobiety jest nacechowany erotyzmem. Ozdoby czynią kobiecość bardziej wyrazistą, natomiast męskości potrafią odebrać potencjalny wyraz.

Jak natomiast prezentuje się świat przedmiotów przynależących do uniwersum mężczyzny? Są to typowo męskie gadżety: motocykl, brzytwa, mundur lub garnitur, broń, butelka, miecz, papieros, krawat. Saudek jednak bardzo często miesza te radykalnie odmienne światy. Mężczyzna przejmujący atrybuty kobiecości staje się karykaturalnym tworem, niezgrabnie usiłującym poruszać się w żeńskiej przestrzeni. Jako „inny” traci on swoją siłę i przewagę fizyczną, nabierając tym samym tragicznego wyrazu. Inaczej przedstawia się sytuacja kobiety, która nie tylko gra z atrybutami męskości, lecz także nadaje im własne, symboliczne, perwersyjne znaczenie. Narzuca im swoją kobiecość.

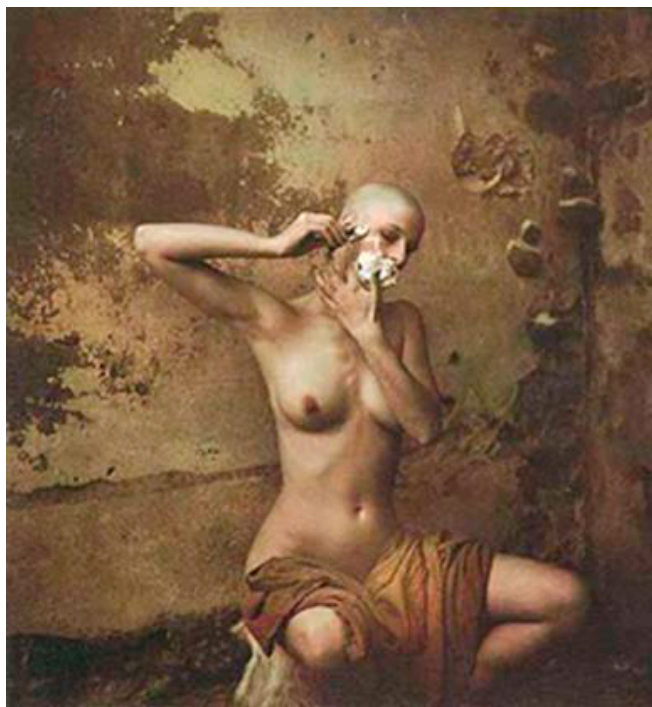
Rozważając rolę atrybutów w kreowaniu męskości lub kobiecości, warto zwrócić uwagę na fotografie, które ze sobą korespondują – chociaż ową korespondencję dzieli niemalże dekada. Te fotografie to *Blanka* (fot. 6) i *Gábina se holí* (fot. 7).

Fot. 6. *Blanka* č. 12, 1973

¹² G. Bataille, *op. cit.*, s. 126.

¹³ *Ibidem*.

Fot. 7. *Gábina se holi*, 1982

Kompozycje zdjęć są oparte na tym samym motywie. W samym centrum, na tle odrapanej ściany, znajduje się naga postać kobieca. Fotograf jawi się więc jako podglądacz, przyłapujący kobiety na czynności golenia twarzy¹⁴. Zarost stanowi o męskości, jest jednym z jej wyznaczników. Podobnie zresztą, jak męska jest sama czynność pozbywania się zarostu – w tym przypadku za pomocą maszynki do golenia bądź brzytwy. Kobieta obdarzona przez naturę zarostem powinna usuwać go w ukryciu i z całą pewnością w sposób inny niż mężczyzna – tylko takie zachowanie zgodne jest ze współczesnymi standardami kobiecego piękna, reprezentowanego przez ciała nieskazitelnie gładkie.

Manipulująca męskimi atrybutami kobieta może wyrażać groteskową prawdę na temat męczyzny. Jej delikatność zostaje uwydatniona w konfrontacji z męską szorstkością. Blanka w swojej nagości z jednej strony jest bezwstydną, z drugiej zaś sprawia wrażenie nie do końca świadomej bycia obserwowaną. W pozycji Gabiny jest więcej rozpasania oraz pewności siebie. Gołąc twarz, nie patrzy w lustro. Jej skupienie różni się od tego, które charakteryzuje Blankę. Również ona jest naga, przy czym jej perfekcyjne ciało „kłóci się” z wykonywaną czynnością. Rezygnacja

¹⁴ W analizie nie biorę pod uwagę sytuacji, w której owa czynność jest wykonywana przez kobiety ze względu na dyskomfort spowodowany uwarunkowaniami genetycznymi.

z kobiecego atrybutu, jakim są włosy, świadczy również o tym, iż Gabina mogłaby stać się symboliczną rebeliantką w boju o podział ról płciowych. Biorąc pod uwagę przewrotną naturę samego fotografa, można dostrzec, że wyżej przytoczone fotografie powstały w celu sparodiowania obrazu kobiety o idealnie gładkim ciele. Przedmiot służy w tym przypadku walce, którą – bardziej lub mniej świadomie – czeski fotograf prowadzi z kulturą, lansującą zhomogenizowany obraz ról płciowych.

W twórczości Saudka można mówić o swego rodzaju „przygodach przedmiotów”. Artysta niejednokrotnie stawia przedmiot w sytuacji, w której rekwizyt przeistacza się w fetysz. Jak wiadomo, w czasach Zygmunta Freuda pojęcie fetyszu znajdowało się w sferze perwersji – oraz aktywności z nią związanych – ukrytej głęboko w ludzkiej podświadomości. Fetyszyzm seksualny wiąże się bezpośrednio ze sferą konkretnych zachowań oraz rzeczy. Definicję fetyszu podaje Hartmut Böhme, odwołując się właśnie do Freuda. Zdaniem badacza jest to:

rodzące się z odruchu fobicznego uprzedmiotowienie pobudzenia (projekcja, identyfikacja) tudzież bezpośrednie wcielenie afektu (inwersyjne ucieleśnienie). Efektem jest pozbawione dystansu urzeczowienie Ja i całkowita „entyfikacja” przedmiotu, tzn. jego magiczna animacja¹⁵.

Dla Freuda fetysz zawsze był męskim „przywilejem”. Rozumiał go jako narrację, wiążąc z teatralizacją rzeczywistości. Fetysz skupia spojrzenie, rzecz natomiast jest w tym przypadku substytutem genitaliów¹⁶. Teoria Freuda w konfrontacji z twórczością Saudka nabiera szczególnego wydźwięku. Wydaje się, że celem czeskiego fotografa jest wykpienie tradycji zapoczątkowanej przez psychoanalizę, która stawia w centrum zainteresowania postać mężczyzny. Użyteczne – a wręcz kluczowe – okazuje się w tym kontekście wspomniane pojęcie teatralizacji, czyli jednego z głównych motywów u Saudka. Modele nieustannie wcielają się w role, zakładają kostiumy i zdejmują je z siebie, manipulują licznymi rekwizytami. Każda fotografia może być rozpatrywana jako osobna narracja.

To właśnie fetysz stanowi podstawę paradygmatu perwersji seksualnej, której towarzyszy potrzeba teatralności. W twórczości Saudka fetyszycacja wiąże się z przywłaszczeniem przedmiotów, które stanowią atrybuty męskości/kobiecości. W przypadku mężczyzny ów przedmiot pełni kilka funkcji: jest elementem gry erotycznej, dialogu z poglądami na temat seksualności i ról płciowych, może być również wyrazem fetyszyzmu samego fotografa czy też po prostu fascynacji kobietą i światem jej bibelotów lub próbą wkroczenia w ten barwny świat oraz zakamuflowania męskości widzialnej, czysto empirycznej. Jest także wyrazem obecności

¹⁵ H. Böhme, *Fetyszyzm i kultura: inna teoria nowoczesności*, przeł. M. Falkowski, Warszawa 2012, s. 220.

¹⁶ Freud twierdził ponadto, iż fetysz „może pozostać zachowany jako fantazmat, ponieważ „skupiający” spojrzenie fetysz oszczędza nam widoku kastracji” (za: H. Böhme, *op. cit.*, s. 365).

w mężczyźnie pierwiastka kobiecego, przejawem dążenia do jedności (czyli doskonałości). Całkowita jedność nie jest jednakże możliwa. Stąd też bierze się poczucie rozdwojenia. Egzemplifikacją tego typu przedstawienia jest fotografia *Věnováno Pierrovi B.* (fot. 8), dla której specyficzna jest kompozycja „lustrzanego odbicia”.

Fot. 8. *Věnováno Pierrovi B.*, 1988

Na pierwszy rzut oka osoba znajdująca się w dolnej części fotografii zdaje się być odbiciem w tafli wody. Nie trzeba się jednak długo wpatrywać, by dostrzec, iż nie jest to postać kobieca. Pozycje są identyczne, lecz po chwili można zauważyć wyraźny dysonans. Saudek zakłada swoim modelom pończochy. Mężczyzna w pończochach zaburza tzw. „normalny” obraz świata utrwalony w naszej świadomości kulturowej. Przywołuje konotacje z dewiacją seksualną, kojarzy się z transwestytą, bohaterem kampowych przedstawień.

W psychoanalizie fetysz to obiekt wybrany w celu odroczenia straty wynikającej z uświadomionego braku¹⁷. Zastępuje on to, co dla jednostki stanowi przedmiot tęsknoty, a co związane jest z narządami płciowymi oraz atrybutami płci. Wzbudza

¹⁷ S. Freud, *Fetyszym*, przeł. M. Skrzypek, [w:] Ch. De Brosses, *O kulcie fetyszów*, Warszawa 1992, s. 131-136.

skojarzenia z postawą uległości, pragnieniem bycia zdominowanym, a wręcz przeobrażenia się w rzecz¹⁸. Podążając tym tropem, jako pierwszą można przyjąć wersję interpretacji, która ukazuje mężczyznę w pozycji jednostki uległej, odnajdującej zaspokojenie seksualne w cielesnym kontakcie z elementem damskiej garderoby. Jest to jednak interpretacja, która z pewnością nie zadowoliłaby Saudka. Fotograf stosuje metodę kamuflażu: postaci zostały identycznie „ubrane” oraz przyporządkowano im identyczne rekwizyty. Zakrywają dłońmi genitalia, które mogłyby zdemaskować płęć. Wrażenie lustrzanego odbicia odzwierciedla mityczną jedność płci. Podobnie jak w przypadku *Blanki* i tym razem artysta zagrał konkretnym atrybutem, by ukazać dwoistość natury ludzkiej oraz obnażyć pragnienie, jakim jest dążenie do zjednoczenia ciał – na poziomie innym niż seksualny. Być może jest to próba odnalezienia kobiecego pierwiastka w mężczyźnie – i odwrotnie, próba oswojenia się z inną stroną kobiecej osobowości.

Przebieranie się w damskie stroje posiada, jak widać, wiele podtekstów. Obok fetyszycacji występuje maskarada, swoista dla chwilowego święta chaosu, jakim jest karnawał. „Fetysz nie jest symbolem, lecz złożonym teatrem pamięci”¹⁹ – jak twierdzi Böhme, podsumowując również rozważania Freuda. Teatr, w którym główną rolę odgrywa fetysz, zdaje się być jednym z najciekawszych motywów fotografii Saudka, powraca bowiem nieustannie. Przebrany, a zatem udający kobietę, mężczyzna znajduje się w pozycji odwróconej. Jakby w krzywym zwierciadle – do góry nogami. Wykorzystanie kompozycji nawiązującej do wizerunków obecnych na kartach do gry znajduje nietypowe zastosowanie ocierające się o fotograficzny pastisz. Saudek rozdaje bowiem swoje karty, by zagrać z formą, ze sposobami przedstawienia i postrzegania płciowości. Nie bez przyczyny postać kobieca na zdjęciu *Věnováno Pierrovi B.* znajduje się na górze. To właśnie ona ma jako pierwsza zwrócić uwagę odbiorcy. Dopiero po chwili docierają do nas niepokojące detale, przez które docieramy do wyraźnych różnic płci. Warto jednak spojrzeć na wspomnianą fotografię w inny sposób. Charakterystyczne dla karty do gry jest to, iż żaden z wizerunków z założenia nie znajduje się „na górze” czy „na dole”. Pozycje są kompletnie uzależnione od przypadkowego rozłożenia kart w trakcie gry. Gra to słowo-klucz. Z tego rodzaju grą mamy do czynienia już w tytule fotografii *Ida jako hrací karta* (fot. 9).

„Przebieranki” są związane z kategorią maskarady i karnawalizacji świata. Ciało „karnawałowe” na zmianę bywa odsłaniane i zasłaniane. Kostium i maska stają się atrybutami ciała, które z okazji odwrócenia porządków przeobraża się w ciało

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ H. Böhme, *op. cit.*, s. 371. Autor pisze dalej: „Fetysz to nie po prostu historia, która jawi się jako przedmiot; to scena, na której pacjent wytwarza symptomy, układane dopiero przez analityka w spójną narrację – w imię teorii. Fetyszycyzm jest bowiem dla Freuda dowodem na istnienie kompleksu kastracyjnego, a zatem jądra całej psychoanalizy. Możliwość opowiedzenia historii o każdej rzeczy lub symptomie – oto fetysz samej psychoanalizy”.

Innego²⁰. „Maska – jak twierdził Karl Kerényi – cechuje się swoistym paradoksem: zasłania twarz, aby odsłonić to, co ukrywane jest zazwyczaj pod kostiumem roli społecznej”²¹. Nawiązanie do tego motywu można dostrzec na przykładzie *Tanečníka* (fot. 10).

Fot. 9. *Ida jako hrací karta*, 1984

Tancerz ze zdjęcia to Saudek dojrzały, wciąż jednak krzepki. Może być zarówno Faunem, jak i Dionizosem. Nie ma jednak wieńca laurowego czy z wawrzynu – kwiaty przeważnie przynależą do atrybutów kobiecości. Postać z fotografii zachowuje się tak,

²⁰ W. Dudzik, *Odkryte/zakryte. Ciało w karnawale*, [w:] *Somatotes. Cieleśność w ujęciu historycznym*, red. R. Matuszewski, Warszawa 2012, s.187.

²¹ Zob. K. Kerényi, *Człowiek i maska*, przeł. A. Kryczyńska-Pham, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2002, nr 3-4, s. 141-142.

jakby na jej głowie znajdował się nie wianek, lecz cylinder. Ciało tancerza cechuje się witalnością, wyraźnie zarysowane są mięśnie – napięte i gotowe do działania. Widoczna z profilu twarz nie wyraża emocji. Pozycja modela jest teatralna, wręcz bezwstydna. Jak wiadomo, Dionizos to bóg wina i dzikiej natury, postrzegany swego czasu również jako dwupłciowy²². Początkowo wyobrażano go sobie jako istotę brodatą i silnie zbudowaną. Dopiero w epoce hellenistycznej dokonano w sztuce feminizacji tej postaci. Od tej pory posiada ona gładką twarz i eteryczną budowę²³.

Fot. 10. *Tanečník*, 2001

Kolejnym, obok wspomnianego wianka, przedmiotem mogącym budzić niepokój jest gorset. Ta akurat część garderoby znajduje się poza światem atrybutów męskości, nie sposób umiejscowić jej w szeregu innych rekwizytów męskości,

²² W. F. Otto, *Dionysus., Myth and Cult*, trans. R. B. Palmer, Bloomington–London 1965.

²³ M. Eliade, *Mefistofeles i androgyn*, przeł. B. Kupis, oprac. R. Reszke, Warszawa 1994, s. 34.

kompletnie zaburza harmonię, jest czymś w rodzaju Gombrowiczowskiego „palca”, który natrętnie zwraca uwagę odbiorcy. Krępowanie kobiecego ciała przez gorset było przez wieki dowodem „męskiego panowania”, związanym z męskimi oczekiwaniami wobec kobiet. Zadaniem gorsetu było uwydatnienie cech fizjologicznych kobiety: wyeksponowanie biustu oraz bioder i zwężenie talii. W przypadku mężczyzny z fotografii Saudka gorset stanowi nie tyle element zbędny, co groteskowy. Jest wręcz czymś, co wzbudza skojarzenie z kempowym kiczem.

Ogromną rolę w przedstawieniu postaci odgrywa jej nagość. Nie tylko mięśnie, lecz także wyeksponowany członek decydują o tym, że mężczyzna nie jawi się – mimo wszystko – jako zniewieściały. Kwintesencja męskości tkwi zatem w cielesności, a konkretniej – w przyrodzeniu.

Dlaczego motyw fallusa jest tak istotny w twórczości Saudka? Odpowiedź będzie przewrotna. Jak już zostało wspomniane, artysta odwołuje się do psychoanalizy, by zakpić z jej tradycji. Obecność fallusa jest wyraźna nawet tam, gdzie nie został on przedstawiony w sposób dosłowny, lecz za pomocą różnych symboli (nóż czy miecz to symbole sztampowe – dlatego tak dla Saudka atrakcyjne). Fotograf ośmiesza motywy, które w teorii Freuda odgrywają kluczową rolę i obnaża przez to absurdalność koncepcji „zazdrości o fallusa”, która współcześnie w wielu dziedzinach bywa nadużywana. Idąc śladem myślenia niemieckiego literaturoznawcy – Hermanna Pongsa, psychoanaliza nie powinna być podstawą do analizy dzieła. Ograniczenie podstaw ludzkiej działalności twórczej do samych popędów jest, według niego, poważnym uproszczeniem²⁴.

OBALENIE MITU MĘSKIEJ DOMINACJI

W twórczości Saudka fallus nie jest postrzegany jako narzędzie dominacji. Fotograf odwołuje się jednak do jego stereotypowych przedstawień i kulturowego postrzegania. Erich Fromm, badając różnice między płciami, brał pod uwagę głównie zachowania podczas obcowania płciowego oraz funkcje, jakie spełniają wówczas kochankowie. Rolą mężczyzny jest osiągnięcie wzwodu i utrzymanie go w czasie zbliżenia, w celu zaspokojenia partnerki. Charakteryzuje go w tej roli konieczność udowodnienia swoich umiejętności. W odróżnieniu od kobiety, która – jak twierdzi Fromm – niczego udowodniać nie musi²⁵. Gotowość seksualna mężczyzny nie jest funkcją jego woli. Konieczność demonstrowania zdolności seksualnych jest przyczyną lęku przed porażką, przed metaforyczną kastracją. Klasyczna psychoanaliza po raz kolejny zbiera swoje żniwo.

W przypadku przedstawień stosunku seksualnego na zdjęciach Jana Saudka niebagatelną rolę odgrywa wymagowany fallus. Zwróćmy uwagę na dwie fotografie,

²⁴ H. Pongs, *Psychoanaliza i literatura*, [w:] *Psychoanaliza i literatura*, wyb. P. Dybel, Gdańsk 2001, s. 31-77.

²⁵ E. Fromm, *Płeć i charakter*, przeł. B. Radomska, [w:] *idem, Miłość, płeć i matriarchat*, Poznań 1997, s. 112-113.

na których został ukazany seks dwóch postaci kobiecych. Istotna jest tutaj symboliczna obecność męskiego narządu płciowego. Fotografie te to kolejno: *Dobyti Ráje* (Zdobycie raju, fot. 11) oraz *Milenci* (Kochankowie, fot. 12). Według Freuda przedmioty o kształcie podłużnym – takie jak kije, długopisy, parasole, krawaty – symbolizują narządy płciowe męskie. Zastępnikiem, a właściwie symbolem fallusa jest w tym przypadku miecz, który jedna z kobiet trzyma w dłoni.

Fot. 11. *Dobyti Ráje*, 1995

Początkowo uwagę odbiorcy zwraca groteskowy układ ciał na pierwszej z przywołanych fotografii. Dorysowane przez Saudka rumieńce na twarzach modelek sugerują spełnienie seksualne, podniecenie i wysiłek fizyczny. Podobna sytuacja została przedstawiona na zdjęciu pt. *Milenci*. Kobieta w układzie ciał zajmuje pozycję dominującą. Nie widzimy twarzy kochanków, nie one są tutaj najważniejsze. To ciała i ich dysonanse stanowią dominantę. Barwa ciała kobiety kontrastuje z ciałem mężczyzny. Fotograf przedstawia tutaj nie tyle stosunek fizyczny, ile samą zmysłową bliskość. Kobieta przejmuje dominującą pozycję. Szczególnie w przypadku

Dobyti Ráje można mówić o swego rodzaju parodii. Zmaskulinizowane ciało modelki wyraża triumf, tożsamy w tym przypadku z osiągnięciem seksualnego szczytu. Drugie z przedstawionych na zdjęciu ciał charakteryzuje się obfitością kształtów – co uwydatnia gra światłocienia. Zwisający biust modelki współgra z wysuniętym aż na brodę językiem. Tytułowe zdobycie raju jawi się zatem jako metafizycznie przerysowane doświadczenie o charakterze seksualnym.

Sugestywny motyw fallusa pojawił się również na fotografii zatytułowanej *Nůž* (fot. 13). Kobieca sylwetka ponownie podległa maskulinizacji. Obnażona kobieta stoi profilem do obiektywu. Jej ciało – podobnie jak w przypadku kobiety dzierżącej miecz na fotografii *Dobyti Ráje* – jest napięte i sztywne. Wyraźnie zarysowują się mięśnie oraz żebra. Jedną rękę kobieta chowa za plecami, w drugiej natomiast trzyma nóż. Napięcie widać również na twarzy, natomiast na policzkach dorysowano rumieńce.

Fot. 12. *Milenci*, 1987

Również w tych przedstawieniach kluczową rolę odgrywa Freudowska teoria kobiecego pragnienia posiadania organu męskiego oraz Lacanowska teoria pierwszeństwa fallusa, która przyznała męskim genitaliom status, jakiego nie sposób porównać z żadnym innym w sferze ludzkiej seksualności. Sprowadzenie różnicy płci do obecności lub nieobecności fallusa jest symbolicznym prawem stworzonym przez patriariat. Lęki kobiet są, według Fromma, związane z ich zależnością od mężczyzn²⁶.

²⁶ *Ibidem*, s. 112-113.

Fallus wzrasta do roli broni symbolicznej, wykorzystywanej przez kobietę zarówno przeciwko mężczyznom, jak i innym kobietom. Według Elisabeth Badinter:

prymat fallusa jako szczególnego symbolu ludzkości potrzebny jest po to, by utrzymać zasadę wyższości ojca właśnie jako ojca. On włada fallusem, może go przekazać lub go odmówić²⁷.

Fot. 13. *Nůž*, 1987

Saudek zdaje się nie traktować poważnie owego podejścia do ról płci. Dlatego tym razem symbol fallusa – pod postacią noża lub miecza – znalazł się symbolicznie w kobiecej dłoni. Saudek w pewnym sensie stoi w opozycji do teorii klasycznej psychoanalizy, określającej podświadomość jako wyparte libido – właśnie męskość jest na jego zdjęciach „wybrakowana”, kobiecość natomiast wyzwolona i „rozerotyżowana”. Ujawnia on lęki mężczyzn: zależność od kobiety, możliwość porażki w przestrzeni seksualnej. Bliższe są mu feministyczne poglądy odnoszące się do kategorii płci kulturowej. O męskich

²⁷ E. Badinter, *XY. Tożsamość mężczyzny*, przeł. G. Przewłocki, Warszawa 1993, s. 124.

lękach mówiła Karen Horney, polemizując z teorią Freuda. Badaczka zwróciła uwagę na rolę, jaką odegrała kultura w rozwoju pojęcia kobiecości i męskości²⁸. Według niej przypisywanie kobietom zależności nie jest wynikiem ich ukształtowania biologicznego, lecz działania czynników społecznych. Horney negowała biologizm na rzecz spojrzenia społeczno-kulturowego. Koncepcja „zazdrości o członka” była dla niej efektem uprzedzeń psychoanalityków, którzy badanie skoncentrowali wokół kobiet neurotyczek, nie biorąc pod uwagę kobiet bez problemów natury psychicznej. W odpowiedzi zaś postawiła ideę głoszącą, że to właśnie mężczyźni zazdroszczą przedstawicielkom płci żeńskiej. Zazdrość ta dotyczy możliwości rodzenia dzieci.

Wedle klasycznej już teorii Simone de Beauvoir kobieta jest Innym, mężczyzna zaś stanowi rolę Podmiotu²⁹. Ona jest płcią słabą, różnicowaną w stosunku do mężczyzny, nigdy odwrotnie. Kategoria męskości jest zatem dla niej punktem odniesienia. Podział płci nie jest traktowany jako wydarzenie w historii ludzkości, lecz jawi się jako fakt biologiczny:

Para jest zasadniczą jednością, której obie połowy są przykute do siebie: podział społeczności na podstawie płci jest niemożliwy. Mamy więc to, co zasadniczo charakteryzuje kobietę: jest ona kimś Innym w centrum jakiejś całości, w której oba czynniki są sobie nawzajem potrzebne³⁰.

Do tej właśnie teorii w pewnym sensie nawiązuje Saudek. W jego twórczości pojawia się bowiem sytuacja, w której kobiecość zostaje zlokalizowana w centrum, męskość natomiast jest definiowana zawsze w jej kontekście. Kobieta przywołuje konotacje z siłą i dostojnością, odgrywając role męskie – nawet w groteskowych przedstawieniach aktu seksualnego, w których wciela się w mężczyznę – oraz przywłaszcza sobie atrybuty męskości. Mężczyzna w sytuacji odwróconej wzbudza uczucie politowania.

Przebieranki w twórczości Saudka zawsze posiadają kilka sensów. Służą głównie wykpieniu narzuconej kulturowo rzeczywistości, ale i prowokują do zastanowienia się nad drugim dnem owej sytuacji. Według Esther Newton przebieranie się powołuje do życia tzw. strukturę symulacji, dzięki której istnienie jakiegokolwiek płci kulturowej jest w ogóle możliwe³¹. Zabieg ten stanowi powszedni sposób przywłaszczenia, teatralizacji, ubierania się i wytwarzania płci kulturowych. Można zatem powiedzieć, że płeć kulturowa jest swego rodzaju imitacją, dla której nie istnieje żaden oryginał stanowiący punkt odniesienia. Wytwarza ona iluzję tak zwanej wewnętrznej płciowości, związanej ze sferą fantazmatów i wyobrażeń.

²⁸ Zob. K. Horney, *Psychologia kobiety*, przeł. J. Majewski, Poznań 1997, s. 24-44.

²⁹ Zob. S. de Beauvoir, *Druga płeć*, przeł. G. Mycielska, M. Leśniewska, Warszawa 2003, s. 13-26.

³⁰ *Ibidem*, s. 13.

³¹ J. Butler, *Imitacja i nieposłuszeństwo płciowe*, przeł. E. Majewska, „Przegląd filozoficzno-literacki” 2013, nr 1: *Feminizm*, s. 89-109.

Postacie z fotografii Saudka nierzadko łączą w sobie cechy obu płci. Ich swoiste obojactwo odzwierciedla się w wymianie atrybutów i tożsamości. W przypadku fotografii Saudka mamy do czynienia ze specyficznym rodzajem narracji, w której bohater znajduje się w sytuacji „pomiędzy”. Stan ów dotyczy rozmaitych sfer jego bytowania, dla którego charakterystyczna jest niepewność. Jego sytuacja jest związana z byciem na granicy: męskości i kobiecości, życia ziemskiego i świata ducha, konwenansów i perwersji. Jawi się on jako psychiczny androgyn. Niepewny do końca swojej tożsamości, pragnie odnaleźć się zarówno w świecie mężczyzn, jak i kobiet. Zakłada damskie stroje, wykorzystuje rekwizyty, które przynależą do kobiety, przywłaszcza sobie przedmioty z jej codzienności. Niekiedy próbuje ją uprzedmiotowić, sam też podlega reifikacji czy nawet auto-reifikacji.

BIBLIOGRAFIA

- Badinter E., *XY. Tożsamość mężczyzny*, przeł. G. Przewłocki, Warszawa 1993.
- Barthes R., *Światło obrazu*, tłum. J. Trznadel, Warszawa 2006.
- Bataille G., *Historia erotyzmu*, przeł. J. Kania, Kraków 1992.
- Böhme H., *Fetyszyzm i kultura: inna teoria nowoczesności*, przeł. M. Falkowski, Warszawa 2012.
- Beauvoir S. de, *Druga płeć*, przeł. G. Mycielska, M. Leśniewska, Warszawa 2003.
- Butler J., *Imitacja i nieposłuszeństwo płciowe*, przeł. E. Majewska, „Przegląd filozoficzno-literacki” 2003, nr 1: *Feminizm*, s. 89-109.
- Chirpaz F., *Ciało*, przeł. J. Migasiński, Warszawa 1997.
- Dudzik W., *Odkryte/zakryte. Ciało w karnawale*, [w:] *Somatotes. Cieleśność w ujęciu historycznym*, red. R. Matuszewski, Warszawa 2012, s. 187-198.
- Eliade M., *Mefistofeles i androgyn*, przeł. B. Kupis, oprac. R. Reszke, Warszawa 1994.
- Foucault M., *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, przeł. D. Leszczyński, L. Rasiński, Warszawa 2000.
- Freud S., *Fetyszyzm*, przeł. M. Skrzypek, [w:], *O kulcie fetyszów*, red. Ch. De Broses, Warszawa 1992, s. 131-137.
- Fromm E., *Miłość, płeć i matriarchat*, przeł. B. Radomska, Poznań 1997.
- Horney K., *Psychologia kobiety*, przeł. J. Majewski, Poznań 1997.
- Kerényi K., *Człowiek i maska*, przeł. A. Kryczyńska-Pham, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2002, nr 3-4, s. 141-142.
- Klimczyk W., *Erotyzm ponowoczesny*, Kraków 2008.
- Otto W. F., *Dionysus. Myth and Cult*, trans. R. B. Palmer, Bloomington-London 1965.
- Pongs H., *Psychoanaliza i literatura*, [w:] *Psychoanaliza i literatura*, wyb. P. Dybel, Gdańsk 2001, s. 31-77.
- Webb P., *The Erotic Arts*, London 1975, s. 2-6.
- Welsch W., *Procesy estetyzacji. Zjawiska, rozróżnienia, perspektywy*, [w:] *Sztuka i estetyzacja*, red. K. Zamiara, M. Golka, Poznań 1999, s. 15-52.

STRESZCZENIE

W artykule skupiam się na charakterystyce fotografii Jana Saudka w kontekście kategorii obsceniczności. Ciało ludzkie jest jednym z głównych motywów w twórczości czeskiego fotografa – od jej samego początku (lat 60. XX w.) aż po czasy współczesne. Artysta nieustannie szokuje, prowokuje publiczność i gra z odbiorcą. Głównym przedmiotem mojego zainteresowania jest zamiana ról płciowych oraz atrybutów kobiecości i męskości. Sztuka Saudka, niezwykle zmysłowa i odważna, często bywa postrzegana jako pornograficzna. Kluczem do zrozumienia idei artysty okazuje się psychoanaliza (w wersji klasycznej), do której fotograf odnosi się z ironią. Saudek bazuje na pojęciach znanych z psychoanalizy (libido, podświadomość, teoria „zazdrości o fallus”), jednak pojęcia te są dla niego przedmiotem drwiny – jako szowinistyczne i przestarzałe. Ponadto nawiązuje on do motywów sztuki modernistycznej (estetyka zdjęć) oraz karnawalizacji (Bachtinowskie spojrzenie). Saudek przekracza granicę między światem kreacji artystycznej i światem rzeczywistym, oscyluje między życiem a śmiercią, subtelnym erotyzmem a pornografią, między rzeczywistością a snem. Ostatecznie ukazuje ambiwalencję sytuacji jednostki – jej tragizm oraz groteskowość.

SŁOWA KLUCZOWE

fallus, feminizm, Jan Saudek, karnawalizacja, libido, modernizm, podświadomość, psychoanaliza

SUMMARY

This article focuses on the characteristics of Jan Saudek's photographs in context of obscenity. Human body is one of the essential themes in Czech photographer's works – from the beginning (the early sixties of the 20th century), till present day. The artist aims to constantly shock, provokes the audience and plays with the viewer. The main subject of my interest is the change of gender roles and attributes of femininity and masculinity. Saudek's art is very sensual and daring, this is why it is often perceived as pornographic. The key to understand the idea of his work is psychoanalysis (in its classic version), viewed in an ironic way. Saudek uses fundamental concepts of psychoanalysis (libido, subconsciousness, penis envy). Nevertheless, these concepts are treated as subjects of derision for being chauvinistic and outdated. In addition, he refers to the motives of the art of modernism (aesthetics of pictures) and carnivalesque (Bachtin's point of view). Saudek crosses the line between the world of artistic creation and the real world, between life and death, subtle erotism and pornography, reality and dream. As a result he shows the ambivalence of the human individual – its tragedy and grotesque.

KEYWORDS

carnavalesque, fallus, feminizm, Jan Saudek, libido, modernizm, psychoanalysis, subconsciousness

ANATOMICZNY SPEKTAKL W DAWNEJ POEZJI EROTYCZNEJ

.....

Podczas gdy polska sztuka barokowa miała z góry ukonstytuowane kierunki rozwoju, w Europie zaczęto poszukiwać nowych inspiracji, które zapoczątkowały wprowadzanie do poezji wielu innowacyjnych tematów. Na przekór społecznym oczekiwaniom, na południu Europy przełom XVI i XVII wieku zaowocował rozwinięciem nowych konwencji poetyckich. Były one skoncentrowane na zagadnieniach nie tylko cieszących się małą popularnością, ale przede wszystkim na tematach trudnych, niezgodnych z przyjętymi normami, przekraczających granice stosowności czy dobrego smaku. Jedną z kwestii merytoryczno-semantycznych, która stanowiła ówczesne tabu, była szeroko pojmowana cielesność oraz fascynacja ludzkim ciałem. Owo zainteresowanie w pierwotnych założeniach miało się wiązać z erotyką, której chciano dać wyraz w sztuce – w tym też w literaturze. Niemniej jednak po zweryfikowaniu obecnych już w poezji tematów, zaczęto poszukiwać nowych odsłon ludzkiej sensualności, co, jak się potem okazało, miało dosyć skandalizujący wydźwięk. Przejawiało się to poprzez odejście od utrwalania w dziełach wizerunku erosa i ewolucję w kierunku deskrypcji budowy ciała człowieka, często niepozbawionej najbardziej mrocznych przejawów fizjologii.

Pod względem nomenklatury medycznej sformułowanie „anatomiczny spektakl” wydaje się konotować zupełnie inne obszary wiedzy. Warto przyjrzeć się zestawieniu tych słów z punktu widzenia leksykalnego. Anatomia to podstawowa dziedzina medycyny, traktująca o budowie ludzkiego organizmu. Grecki źródłosłów podaje definicję anatomii w formie etymologicznego wyjaśnienia słów: *anatomē* oznaczającego ‘sekcję’ (w domyśle: sekcję zwłok) lub ‘krajanie’ wywodzące się z greckiego *anatémnein*, czyli ‘pociąć’¹. Jak z kolei czytamy w rozszerzonej definicji, anatomia należy do dyscyplin morfologicznych i jest nauką o budowie organizmu, a zatem jej przedmiot to badanie położenia, kształtu, składu i ewolucji narządów, tkanek oraz komórek². I tym w istocie zajmowano się podczas XVII-wiecznych pokazów anatomicznych, jednak atmosfera ówczesnych sekcji zwłok dalece odbiegała od

¹ *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, red. W. Kopaliński, <http://www.slownik-online.pl/kopaliniski/0D7DAECA1EC501544125659C004A61FF.php> [dostęp: 22.02.2015].

² *Anatomia człowieka. Podręcznik dla studentów i lekarzy*, red. W. Woźniak, Wrocław 2003, s. 1.

współczesnego, profesjonalnego zabiegu tego typu, stając się pretekstem do kreowania twórczych wizji dawnego światka artystycznego.

Zagadnienie anatomii nie pojawiało się – rzecz jasna – tylko w ówczesnym piśmiennictwie. Wystarczy przywołać chociażby słynny obraz Rembrandta *Lekcja anatomii doktora Tulpa*, który jest jedną z pierwszych artystycznych kreacji upamiętniających publiczne sekcje zwłok, praktykowanych z powodzeniem w XVII-wiecznym Amsterdamie. Co ciekawe, w obowiązującym dziś podręczniku dla studentów medycyny można odnaleźć definicję anatomii stworzoną przez Andreeasa Vesaliusa, autora pierwszego podręcznika anatomii (pod względem teoretycznym najbardziej zbliżonego do współczesnych). Tego samego, który jest widoczny w prawnym dolnym rogu dzieła Rembrandta w formie otwartej księgi. Prawdopodobnie chodzi tutaj o dzieło *De humani corporis fabrica* („Budowa ludzkiego ciała”). Ów Vesalius w 1543 r. uznał anatomię za „główną dyscyplinę w całej sztuce medycyny stanowiącą równocześnie zasadniczy wstęp do medycyny”³.

Z drugiej strony spektakl to kluczowy termin teatrologiczny. Słowem – przedstawienie teatralne odgrywane na scenie przed publicznością. Dwa całkiem odrębne merytorycznie pojęcia łączą się na wspólnej płaszczyźnie, którą dla obu przypadków jest obecność audytorium. Jediną różnicą pozostaje fakt, iż współcześnie istotnie zmieniły się procedury rządzące zabiegami sekcji zwłok, wykluczając osoby trzecie, niezwiązane zawodowo z dziedziną medycyny. Z kolei kluczowym celem spektaklu, niezależnie od jego formy, jest zawsze jego widowiskowość, a w konsekwencji – obecność publiczności. Toteż ów teatr anatomiczny staje się przestrzenią kilku komplementarnych dyskursów, bowiem łączy on w sobie cechy różnych miejsc publicznych, takich jak: sala operacyjna, scena teatralna, świątynia.

Fenomen motywu dawnych publicznych sekcji zwłok, nazywanych anatomicznymi spektaklami, został szeroko omówiony w pracy Anny Wieczorkiewicz *Muzeum ludzkich ciał. Anatomia spojrzenia* (2000), a także w wydanych w 2013 roku szkicach Rafała Grzeškowiaka *Amor Curiosus*⁴. W publikacji Wieczorkiewicz niezwykle pomocny okazał się cały antropologiczno-kulturowy kontekst omawianego zjawiska, w tym takie rozdziały, jak: *Wgląd w ciało* czy też *Ciało w teatrze anatomicznym*⁵. Z kolei literaturoznawcze szkice Grzeškowiaka każą sądzić, iż zestawienie tytułowych pojęć – „spektakl” i „anatomia” – nie jest żadnym semantycznym nadużyciem. W bogatym studium badacz skupił się m.in. na omówieniu fenomenu poetyckich rekonstrukcji dawnych zabiegów sekcji zwłok, tak dalece wykraczających poza aktualne standardy dzisiejszej medycyny. Pokazał, iż zabiegi tego typu nie stanowiły tylko lekcji o konotacjach wyłącznie naukowo-medycznych, ale przede wszystkim

³ Za: *ibidem*.

⁴ R. Grzeškowiak, *Amor Curiosus. Szkice o osobliwych tematach dawnej poezji erotycznej*, Warszawa 2013.

⁵ A. Wieczorkiewicz, *Muzeum ludzkich ciał. Anatomia spojrzenia*, Gdańsk 2000.

były wydarzeniami o charakterze kulturalnym, podczas których gromadząca się publiczność miała doskonałą okazję do spotkań towarzyskich, które następnie obfitowały w postaci artystycznych inspiracji i tworzonych dzieł. Gromadzenie się publiczności w salach wykładowych wiązało się z żywym zainteresowaniem najbardziej mrocznymi zakamarkami ludzkiego organizmu, co też miało swoje antropologiczne uzasadnienie. Jak wyjaśnia Wieczorkiewicz:

Sytuacja radykalnego przzerwania granic ciała ma szczególną siłę wymowy. [...] Kojarzy się z sytuacją zagrożenia. Na kontroli tychże granic koncentruje się wiele działań kulturowych. Liczne zakazy i zalecenia wiążą się z otworami ludzkiego ciała, jako że za ich pośrednictwem dokonuje się kontakt pomiędzy ludzkim wnętrzem a zewnętrzem⁶.

Opozycja wnętrza i zewnątrz organizmu człowieka ujawnia się w postaci dychotomii uwarunkowanej aksjologicznie. To, co na powierzchni, nie tylko wygląda dobrze, ale dzięki odpowiedniemu zadbaniu pozwala funkcjonować społecznie. Natomiast to, co znajduje się w środku, jest ukryte nie bez przyczyny, gdyż wystawienie nieestetycznych części ciała na światło dzienne mogłoby skutkować zaburzeniem owej socjalizacji z powodu negatywnego odbioru. Toteż graniczne położenie ciała jest zarazem pytaniem o granice ludzkiej wytrzymałości oraz świadomości na temat nas samych w świecie.

Z racji niszowości oraz odległości czasowej narodzin tych tendencji w sztuce powstało niewiele prac traktujących o poezji tego typu. Na polskim gruncie badawczym problematykę tę szczegółowo opracował właśnie Grześkowiak. Badacz dokładnie opisał i zdefiniował istotę *theatrum anatomicum*, wyprowadzając jego genezę jeszcze z XV-wiecznych, padewskich pism medycznych⁷. Był to okres rewolucji w medycynie, a to za sprawą przytaczanego wcześniej Vesaliusa. Między innymi poprzez zapoczątkowanie publicznych sekcji zwłok zanegował on ustalenia dotychczasowego patrona anatomii Galena, który swoje rozważania o budowie ludzkich wnętrzności opierał głównie na hipotezach wynikających z wniosków po sekcji zwłok zwierząt.

Zastosowanie pojęcia *theatrum anatomicum* jest efektem analogii do spektakli teatralnych. Wydaje się, iż podstawową funkcją etymologiczną użytej nazwy było wskazanie procedury sekcji zwłok jako przejawu tendencji humanizujących poprzez artystyczne potraktowanie tej medycznej praktyki. Szczególnie widać to w statutach włoskich uczelni, w których zamieszczone opisy procedur sekcyjnych przypominały nie tyle zabieg, co nieomalże spektakl teatralny. Początkowo praktyka otwierania ludzkich ciał istniała w dwóch celach. Po pierwsze w charakterze zdrowia

⁶ A. Wieczorkiewicz, *Wgląd w ciało*, [w:] *eadem*, *Muzeum...*, s. 70.

⁷ Grześkowiak powołał się na: *Statuta et privilegia Almae Universitatis D. D. Philosophorum Medicorum ac Theologorum, Cognomento Artistarum, Celeberrimi Archigymnasii Patavini...*, Patavii 1654, s. 118-121. Wiadomo jednak, że tradycja publicznych sekcji zwłok jest o wiele starsza, sięgająca nawet XII wieku.

publicznego, po drugie zaś w kontekście sądowym⁸. Dopiero z czasem publiczne sekcje zwłok stawały się w Italii tak bardzo popularne, że miejsce ich organizacji nie ograniczało się tylko do sal wykładowych. Zabiegi odbywały się w aptekach, prywatnych mieszkaniach profesorów, a nawet w kościołach. Najpierw, podobnie jak w teatrze, należało zapłacić za bilet, a potem zasiadając w rzędzie, oglądano całe widowisko, żywo je komentując.

Anatomiczne spektakle na tyle szybko oswoiły swoją publikę, że zaczęto je traktować jako rozrywkę oraz okazję do spotkań towarzyskich. Toteż *theatrum anatomicum* stawało się miejscem modnym i lubianym. Piero Camporesi w swojej pracy *Laboratoria zmysłów* wyjaśnia, że ówczesne sekcje zwłok odgrywały rolę narzędzia poznawczego. Badacz twierdzi, iż popularność sekcji anatomicznej wzrosła nie tylko w wersji „moralnego” czy naukowo-dydaktycznego widowiska, lecz także w postaci okrutnego, krwawego karnawału. W spektaklu anatomicznym dbano o zachowanie niemal wszystkich reguł scenicznych. Najpierw wynoszono ciało na szafot, po czym zrekonstruowane na stole amfiteatru anatomicznego stanowiło przedmiot podziwu⁹. Pokazy najchętniej organizowano w okresie karnawału, kiedy ludzie chętnie bawili się oraz ucztowali. Trzeba zaznaczyć, że uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych tego typu pozostawało na początku niedostępne dla szerszych mas, podobnie jak dobór publiki. W pierwszych fazach widzami publicznych sekcji zwłok byli tylko mężczyźni. Jeszcze na początku XVII stulecia kobiety nie miały wstępu na anatomiczny spektakl. Dla pań zorganizowano dyskretne miejsca w dalekich rzędach dopiero kilkanaście lat później, gdy zbudowano teatr anatomiczny w Bolonii¹⁰.

Spektakl anatomiczny przypominał swoisty rytuał. Zabieg składał się z kilku części łączących teorię wykładową z pokazem praktycznym. Każdej z nich przypadła analiza odpowiedniego fragmentu budowy ludzkiego ciała. Na scenie medycznego teatru akcja toczyła się według rozpisanego scenariusza oraz przydzielonych ról. Wszystkie z oddelegowanych osób pełniły jakąś konkretną funkcję. Toteż dla przykładu osoby określane jako *massari* (tzw. konsyliarze anatomiczni) czuwały nad koordynowaniem medycznego performance'u. Byli również lekarze, pomocnicy, zaopatrzeniowcy oraz ludzie wnoszący ciało na podest anatomicznego teatru. Uważano, że brak którejkolwiek z osób istotnie zaburzałby porządek całej procedury¹¹. Podczas gdy polska poezja tego okresu była dość mocno ograniczona tematycznie uwarunkowaniami (w dużym stopniu przez skostniałą obyczajowość), włoskie uczelnie od dawna praktykowały pokazy tzw. otwartych sekcji zwłok. Ciekawość

⁸ A. Wiczorkiewicz, *Wgląd w ciało*, [w:] *eadem*, *Muzeum...*, s. 74.

⁹ P. Camporesi, *Laboratoria zmysłów*, przeł. J. Ugniewska, Gdańsk 2005, s. 112.

¹⁰ R. Grześkowiak, *Spektakl anatomiczny*, [w:] *idem*, *Amor Curiosus...*, s. 216.

¹¹ R. Grześkowiak, *Spektakl anatomiczny*, [w:] *idem*, *Amor Curiosus...*, s. 212.

zglobienia największych zakamarków ludzkich wnętrzości regularnie gromadziła nie tylko tych związanych z medycyną, lecz także studentów, nauczycieli, krawców, ale również rzemieślników rozmaitej specjalizacji, w tym: szewców, rzeźników, tra-garzy, a także artystów.

Abstrakcyjne współcześnie wizje spektaklu anatomii zostały w pracy Grześkowiaka poparte konkretnymi nazwiskami uczestników kursu sekcji zwłok, datami czy też nazwami miejsc. Na dowód swych tez autor sporządził aneks, w którym umieścił poetyckie zapisy o anatomii autorstwa Hieronima Morsztyna¹², tłumacząc to tym, iż Morsztyn musiał brać udział w pokazie anatomicznym w 1618 r. w czasie karnawału. Zaświadczają o tym spisane przez niego liryczne listy, m.in.: *Do pana poznańskiego o anatomiej męskiej* oraz *Do Abrahama Maciejowskiego o anatomiej bi-łogłowskiej*¹³. Dogłębna znajomość europejskich tekstów medycznych pozwoliła zbudować teoretyczną podstawę naukową. Wiedza poszerzona o obserwację lekcji anatomii dawała poecie możliwość uruchomienia odpowiednich narzędzi języko-wych w celu lirycznego oddania procedury przeprowadzania zabiegów. Wszystko to posłużyło polskiemu lirykowi do stworzenia specyficznych w swej tonacji ód i epigramatów, wychwalających talent i wiedzę medyczną brukselskiego doktora Spigeliusa. Prawdopodobnie Morsztyn czerpał inspirację od poetów zagranicznych, w tym np. od szkockiego poety Johna Dunbara, który pisał:

Tak doskonale Spigelius poznał sztukę selekcionowania,
 Że swą sztuką może właściwe drogi wskazać samej naturze,
 Wszelka sztuka, jak mówią, naśladuje naturę,
 Lecz teraz natura w ślady poszła twej sztuki¹⁴.

Nasycony artystyczną terminologią liryk z pozoru nie sygnalizuje medycznych konotacji wobec afirmowanej postaci. Dopiero po zglobieniu jego biografii można dowieść, iż wiersz zdaje się sytuować swego adresata w pozycji geniusza, znawcy ludzkiego organizmu, który na scenie teatru ciała odkrywa tajniki organizmu czło-wieka. Niczym artysta-prekursor dociera do tego, co nieznanne. Dunbar porównu-je Spigeliusa do kreatora, który w myśl zasady *imitatio* odtwarza wszechpotężną naturę. Poeta w swym perfekcjonizmie osiągnął mistrzostwo, które pozwoliło mu utrzymywać całkowitą władzę nad wszelkim żywiołem poznania.

Liryka inspirowana spektaklami anatomicznymi zaowocowała stworzeniem wierszy utrzymanych w duchu poetyki wanitatywnej, połączonych z lirycznymi deskrypcjami ludzkich narządów, takich jak budowa oka czy serca¹⁵. W tych konkretnych tekstach

¹² R. Grześkowiak, *Erotoman w theatrum anatomicum*, [w:] *idem, Amor Curiosus...*, s. 245-248.

¹³ *Idem, Theatrum anatomicum Spigeliusa*, [w:] *idem, Amor Curiosus...*, s. 218.

¹⁴ *Idem, Retoryka sekcji zwłok*, [w:] *idem, Amor Curiosus...*, s. 224.

¹⁵ *Ibidem*, s. 231.

literackich medycyna i poezja spotykają się w jednym punkcie, przemawiając w imieniu nauki. Odślaniają przed człowiekiem obraz jego samego, a tym samym uświadamiają mu jego własną naturę. W szkicach Grześkowiaka pojawia się jeden z ciekawszych wątków, traktujących o różnicach fizycznych w budowie męskiego i kobiecego organizmu. W związku z tym podrozdział zatytułowany *Anatomiczny skandal płci* decyduje o otwartym charakterze tej pozycji naukowej. Autor proponuje spójną linię badawczą, w której zestawia omówienie lekkiej w swym erotyzmie poezji Morsztyna z opozycjami: piękna i brzydoty oraz zachwyty i odrazy, wywołanych wnętrzem ludzkiego ciała. Badacz konstruuje swój wywód w nader interesujący sposób, a mianowicie poprzez stworzenie studium psychiki poety, zafrapowanego urokami kwestii Kupidyna, skonfrontowanymi z widokiem wnętrza kobiecego łona. Słowem: doświadczenie realnej sekcji zwłok wpływa na zmianę sytuacji poznawczej artysty, a w konsekwencji na kształtowanie się jego własnej narracji. Analogicznie, w równie ciekawy sposób prezentowała się sprawa doboru obiektu poddawanego sekcji zwłok. Jak twierdzi Wiczorkiewicz, w przypadku teatru anatomicznego nie możemy mówić o „ciele w ogóle”, gdyż inne jest ciało przestępcy, prostytutki czy biedaka, którego nie stać na pochówek¹⁶. Wybór denata był ograniczony konkretnymi kryteriami. Po pierwsze: nie mogły być to ciała szanowanych osobistości. Po drugie: wybierano zwłoki ludzi, którzy powinni pochodzić z innego miasta, aby uniknąć prawdopodobieństwa spokrewnienia pomiędzy zmarłymi a obserwatorami. Ośrodki uniwersyteckie XV-wiecznej Italii otrzymywały ciała od upoważnionych do tego władz miejskich, które w tym celu musiały oddać się co najmniej o trzydzieści mil¹⁷. Dopiero w kolejnych wiekach dopuszczono do tego okoliczne szpitale. Kolejny warunek wynikał z konieczności wyboru ciała z niewielką ilością tkanki tłuszczowej, co częstokroć zawężało pole manewru tylko do zwłok męskich. Uważano bowiem, że męska muskulatura warunkuje bardziej przejrzysty ogląd narządów wewnętrznych. Najchętniej sięgano po ciała skazańców, ponieważ wiązało się to z obecnością określonych dystynkcji, takich jak średni wiek, przeciętna tusza i odpowiednia postura, dzięki czemu obiekt poddawany sekcji zwłok był lepiej widoczny¹⁸. Jednakowoż stopniowo zaczynały się pojawiać nieliczne odstępstwa od tej reguły. Dla przykładu w liryku Morsztyna *Do Abrahama Maciejowskiego o anatomiej białogłowskiej* poruszono aspekt budowy kobiecego łona. Autor eksponuje jaskrawe opisy damskich wnętrza poprzez stosowanie odważnych, animalistycznych porównań. W pierwszej strofie czytamy zatem:

Bodajże go kat samego ćwiertował,
Tak jako wczora niebogę katował,

¹⁶ A. Wiczorkiewicz, *Ciało w teatrze anatomicznym*, [w:] *idem*, *Muzeum...*, s. 96.

¹⁷ *Ibidem*, s. 97.

¹⁸ *Ibidem*, s. 96.

Owę niewiastę, po śmierci chudzinę,
Właśnie jak rzeźnik w jatkach cielęcinę¹⁹.

Naturalistyczne właściwości przedmiotu obserwacji zostały tu zestawione na zasadzie kontrastu z onieśmielającą, pełną intymności tonacją całego wiersza. Specyfika sekcji zwłok przeprowadzanej na kobiecym organizmie przynosi jednak gorzką refleksję na temat damskiej urody. Wypowiadający się – rzecz jasna z męskiego punktu widzenia – podmiot liryczny wydaje się być rozczarowany tym, co zobaczył podczas anatomicznego spektaklu. Wnioski, jakie wyciąga, utrwalają w jego świadomości zupełnie odmienny pogląd na temat percepcji damskiej fizyczności. To, co dotychczas postrzegał jako kobiece atrybuty, ewidentnie utraciło swój urok oraz zdolność uwodzenia, o czym świadczy np. utrata krągłości lub powabu oraz miękkości skóry. W jego wyobraźni powstaje obraz damskiego ciała, które jest kompletnie nieadekwatne do wizerunku, który znał dotychczas. Wizualizacja kobiecych wnętrzności była wówczas podstawą teorii anatomicznej, w myśl której ciało kobiece było tylko nieoryginalną wersją ciała męskiego²⁰. W związku z tym negatywne reagowanie na zawartość kobiecego organizmu było efektem różnic budowy anatomicznej narządów płciowych. Męskie narządy są estetyczne, ponieważ są usytuowane na zewnątrz, kobiece zaś nieciekawe, bo znajdują się w środku²¹. W związku z tym kobiece organy płciowe są pokryte krwią, tkankami i innymi narządami, którym towarzyszy określona – na ogół nieprzyjemna – fizjologia. Toteż percepcja obrazu kobiety utrwalona tylko na podstawie jej zewnętrznej i żywej natury zostaje tutaj całkowicie zanegowana przez nieestetyczną głębię jej ciała – w mniemaniu mężczyzny. Do tego stopnia, iż wdzięki kobiece nie tylko przestały działać na jego zmysły, lecz także budzą w nim niechęć i obrzydzenie, o czym można przeczytać w kolejnych strofach wiersza:

Aż i dziś czuję jakąś w sercu trwogę,
Ani na białą płęć pojrzeć nie mogę,
Co sobie wspomnię na owe brzydkości,
Którym w nieczystej wczora cielesności
Na oko widział, kiedy ją rozbierał.

Po żyłach i gdy w jej wnętrznościach gmerał,
I wskłóś wywraçał wszystkie te skrytości,
Które się w owej otchłani miłości
Zatarły, i prał owę kosmacinę,
Przyrodzoną ich krając rozpadlinę²².

¹⁹ H. Morsztyn, *Do Abrahama Maciejowskiego o anatomii białogłowskiej*, [w:] *Wiersze padewskie*, oprac. R. Grześkowiak, Warszawa 2014, s. 89-91.

²⁰ T. Lacqueur, *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*, London 1993, s. 70.

²¹ A. Wieczorkiewicz, *Płeć ciała*, [w:] *Muzeum ludzkich ciał*, Gdańsk 2000, s. 148.

²² H. Morsztyn, *Do Abrahama Maciejowskiego o anatomii białogłowskiej*, [w:] *idem, Wiersze padewskie...*, s. 89-91.

Widok kobiecego łona w całym swym anatomicznym kształcie wywołuje skojarzenia z brudem i zanieczyszczeniem, silniej akcentowanymi w wierszu, kiedy podmiot liryczny dokonuje deskrypcji wszystkich zakamarków damskich wnętrzości. Odczucie wstrętu na widok kobiecych wnętrzości nie jest umotywowane jedynie estetycznie, ale ma ono również silniejsze kulturowo-psychologiczne podłoże związane z ludzką osobowością. Zdaje się, że brak czystości czy całego szeregu zmysłowych doznań towarzyszących sekcji zwłok to tylko pierwsze symptomy percepcji. Problem z akceptacją tego zjawiska leży znacznie głębiej. Jak twierdzi Julia Kristeva – dotyka on sfery aksjologicznej, bowiem stanowi zburzenie systemu oraz porządku. Ciało ludzkie w tym wypadku nie znosi kompromisów związanych z naruszaniem granic i reguł²³. Rozcięcie ludzkich powłok brzusznych urasta w tym momencie do rangi archetypu desperackiej próby utrzymania własnej tożsamości, która balansuje na granicy swojej wytrzymałości. W liryku znamienne wydaje się zastosowanie analogii z „rozpadliną”. Jak podaje *Słownik Języka Polskiego*: „rozpadlina” to rozstępek skalny, powstały na skutek wstrząsów lub erozji²⁴. Innymi słowy to taki element ukształtowania powierzchni ziemi, który ma formę pęknięć spowodowanych czynnikami atmosferycznymi lub ruchami skorupy ziemskiej. Toteż martwe ciało kobiety przypomina w wierszu właśnie taką zdewastowaną skałę, której harmonia i kształt zostały zaburzone w wyniku czynników zewnętrznych. Poeta idzie dalej w swych porównaniach, twierdząc, że wewnątrz kobiecego łona jest w całości zbudowane z drobnych szczelin, którym brak wypukłości i regularnych kształtów, jakby kryło w sobie jakąś mroczną tajemnicę. Jednak z drugiej strony, jeśli by spróbować rozczłonkować słowo „rozpadlina” lub potraktować pierwszą sylabę jako przedrostek, automatycznie nasuwa się skojarzenie rozkładającego się ciała kobiety z padliną. Taka ścieżka interpretacyjna zmienia bieg lirycznej narracji, osadzając ją już nie tylko na płaszczyźnie erotyki, ale poprzez nadanie jej antyestetycznego wydźwięku, w wyniku nagromadzenia turpistycznych elementów, powoduje, że staje się ona wynaturzeniem człowieka.

Bez wątpienia to właśnie Morsztynowi zawdzięczamy wprowadzenie tematu publicznych sekcji zwłok do polskiej poezji. W samej Europie otwarcie tych pokazów dla szerszej publiczności stanowiło niecodzienne wydarzenie. Spektakle anatomiczne nie cieszyły się dobrą opinią w konserwatywnych środowiskach, o czym świadczą kontrowersyjne komentarze ludności katolickiej, która z reguły pojmowała ów proceder jako tożsamy z profanacją ciała zmarłego. W Polsce inspiracje *theatrum anatomicum* narodziły się wskutek zagranicznych stypendiów polskiej elity intelektualnej. Pomimo że miało to miejsce w dobie późnego baroku, kiedy polska sztuka

²³ J. Kristeva, *Powers of Horror: an Essay on Abjection*, trans. L.S. Roudiez, New York 1982, s. 4.

²⁴ *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996, s. 967.

przejawiała już tendencje oświeceniowe, zagadnienie publicznych sekcji zwłok ciągle było tematem trudnym. Nie tylko w aspekcie merytorycznym, lecz także w kwestii warsztatowej realizacji, gdyż wymagało dogłębnej znajomości anatomii.

BIBLIOGRAFIA

- Anatomia człowieka. Podręcznik dla studentów i lekarzy*, red. W. Woźniak, Wrocław 2003.
- Camporesi P., *Laboratoria zmysłów*, przekł. J. Ugniewska, Gdańsk 2005.
- Grześkowiak R., *Amor Curiosus. Szkice o osobliwych tematach dawnej poezji erotycznej*, Warszawa 2013.
- Kristeva J., *Powers of Horror: an Essay on Abjection*, trans. L.S. Roudiez, New York 1982.
- Lacqueur T., *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freus*, London 1993.
- Morsztyn H., *Wiersze padewskie*, oprac. R. Grześkowiak, Warszawa 2014.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.
- Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, red. W. Kopaliński, <http://www.slownik-online.pl/kopaliniski/0D7DAECA1EC501544125659C004A61FF.php> [dostęp: 22.02.2015].
- Wieczorkiewicz A., *Muzeum ludzkich ciał. Anatomia spojrzenia*, Gdańsk 2000.

STRESZCZENIE

Artykuł stanowi próbę deskrypcji dawnych zabiegów medycznych, takich jak sekcja zwłok, w kontekście kulturowo-literackiego wydarzenia popularnego w XVI- i XVII-wiecznej Europie. W tekście przywołano genezę padewskich spotkań o charakterze *theatrum anatomicum*, z dokładnym opisem najważniejszych rytuałów, procedur oraz okoliczności w ich organizowaniu. Autorka, korzystając z bogatego studium Anny Wieczorkiewicz *Muzeum ludzkich ciał* oraz szkiców autorstwa Radosława Grześkowiaka zatytułowanych *Amor Curiosus. Szkice o osobliwych tematach dawnej poezji erotycznej*, buduje swój wywód na użytej w tych pozycjach naukowych nazwie „spektakl anatomiczny”. Pozwala to na zgłębienie dychotomii sensu tychże pojęć, jak również wpisanie ich w perspektywę interpretacyjną podczas odczytywania konkretnych liryków, w tym także stworzonych przez polskich autorów doby baroku, np. Hieronima Morsztyna, któremu należy zawdzięczać wprowadzenie tego *notabene* kontrowersyjnego tematu na łamy polskiej beletrystyki, dzięki jego czynnemu uczestnictwu we włoskich pokazach anatomicznych.

SŁOWA KLUCZOWE

anatomia, ciało, sekcja zwłok, spektakl, wiersz

SUMMARY

This article is a description of the old medical treatments such as autopsies, which is presented in the context of cultural and literary events, popular in the sixteenth and seventeenth century

Europe. The text contains a genesis, rituals, procedures and circumstances of the events organized in Padua, which was called *theatrum anatomicum*. The author used the publication by Anna Wieczorkiewicz *Muzeum ludzkich ciał. Anatomia spojrzenia* and the works by Radosław Grześkowiak entitled *Amor Curiosus. Szkice o osobliwych tematach dawnej poezji erotycznej*. Used by the author of the designation “performance anatomy” became a pretext to analyze the dichotomy sense of these words. Furthermore, the author has expanded its discussion of the interpretation of specific lyrics, for instance: Polish poets such as Jerome Morsztyn, who introduced this controversial topic to Polish literature.

KEYWORDS

anatomy, autopsy, body, poem, spectacle

